

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Υπόθεση Pacifico:

London Times, Palmerston και Αντισημιτισμός

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Σπυράτος Μιλτιάδης

Αθήνα, 2025

Διμελής Επιτροπή

Νίκος Κοταρίδης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Νίκος Θεοτοκάς, Ομότιμος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Σπυράτος Μιλτιάδης, 2025

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	5
Abstract	6
Εισαγωγή.....	7
Κεφάλαιο 1 ^ο	12
1.1 Ο Βίος του Pacifico	12
1.2 Η Εξωτερική Πολιτική του Palmerston.....	15
1.3 Η Υπόθεση Pacifico (Don Pacifico Affair)	16
Κεφάλαιο 2 ^ο	22
2.1 Όψεις του Ελληνικού «Αντισημιτισμού»	22
2.2 Η Εβραϊκή Παρουσία στον Ελλαδικό Χώρο κατά το πρώτο ήμισυ του 19 ^{ου} Αιώνα	24
2.3 Η Εξέλιξη των Ισραηλιτών της Αθήνας μέχρι και την «Υπόθεση Pacifico»	27
2.4 Ο Pacifico και η Δούκισσα της Πλακεντίας	28
2.5 Οι Εβραίοι και τα Βρετανικά Αυτοκρατορικά Συμφέροντα.....	30
Κεφάλαιο 3 ^ο	31
3.1 Το υπόβαθρο των <i>Times</i>	31
3.2 Οι άλλες υποθέσεις εκτός του Pacifico	32
3.2.1 Η Υπόθεση Finlay	32
3.2.2 Υποθέσεις Υπηκόων των Επτανήσων.....	33
3.2.3 Ταραχές στην Κεφαλονιά.....	34
3.2.4 Σφακτηρία και Ελαφόνησος.....	35
3.3 Η Κριτική που ασκείται από τους <i>Times</i>	37
3.4 Η Στάση των Μεγάλων Δυνάμεων, Γαλλίας και Ρωσίας.....	45
3.4.1 Η Εμπλοκή των άλλων δύο Προστάτιδων Δυνάμεων	45
3.4.2 Η Στάση της Γαλλίας και οι Βρετανο-Γαλλικές Σχέσεις	46
3.4.3 Η Στάση και η Αντίδραση της Ρωσίας	47
3.5 Οι <i>Times</i> για τον Pacifico	49
3.6 Η Στάση της Πορτογαλίας.....	51
3.7 Διαμάχη με Morning Herald	53
Συμπεράσματα.....	57
Βιβλιογραφία	64
Α. Πρωτογενής	64
I. Ελληνική.....	64

Π. Ξενόγλωσση	64
B. Βασική	64
I. Ελληνική	64
Π. Ξενόγλωσση	65
Γ. Επικουρική	66
I. Ελληνική	66
Π. Ξενόγλωσση	66

Περίληψη

Η Υπόθεση Pacifico αποτελεί ένα σημαντικό διπλωματικό επεισόδιο του 19^{ου} αιώνα, που συνδέει τις αποικιακές φιλοδοξίες της Μεγάλης Βρετανίας με την κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα της Ελλάδας και της Ευρώπης της εποχής. Η παρούσα μελέτη στοχεύει να αναδείξει τη σημασία της υπόθεσης μέσα από δύο κεντρικές αφηγήσεις: τη βρετανική και την εβραϊκή. Από τη βρετανική πλευρά, η υπόθεση αποτελεί παράδειγμα αποικιακής διπλωματίας, ενσαρκωμένη στη ρητορική «Civis Romanus Sum» του Palmerston, που επιδίωκε να δικαιολογήσει τη χρήση βίας για την προστασία των συμφερόντων και των υπηκόων της Βρετανίας στο εξωτερικό. Από την εβραϊκή πλευρά, η επίθεση κατά της οικίας του David Pacifico στην Αθήνα αναλύεται ως εκδήλωση «αντισημιτισμού» στην ελληνική κοινωνία και ευρύτερα ως αντανάκλαση των ευρωπαϊκών προκαταλήψεων. Η έρευνα βασίζεται στην εφημερίδα *Times* του Λονδίνου ως κύρια πηγή, αναδεικνύοντας την επιρροή της στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης και την κριτική στάση της απέναντι στις πολιτικές του Palmerston. Παράλληλα, εντάσσει την υπόθεση Pacifico στο ευρύτερο πλαίσιο των ελληνοβρετανικών εντάσεων και των διεθνών γεωπολιτικών συγκρούσεων, εξετάζοντας και συναφή περιστατικά, όπως η υπόθεση Finlay και οι διαμάχες στα Ιόνια Νησιά. Μέσα από αυτές τις διαστάσεις, η μελέτη υπογραμμίζει την πολυδιάστατη φύση της υπόθεσης και τη σημασία της για τη διπλωματία, τον αποικιακό επεκτατισμό και τις διακρίσεις που υφίσταντο οι μειονότητες, συνεισφέροντας στην ιστοριογραφική ανάδειξη της Υπόθεσης Pacifico ως ορόσημο στις διεθνείς σχέσεις της Ευρώπης του 19ου αιώνα.

Λέξεις-κλειδιά: Υπόθεση Pacifico, Ελλάδα, Μεγάλη Βρετανία, Palmerston, Αντισημιτισμός, *Times*.

Abstract

The Don Pacifico Affair stands as a pivotal diplomatic incident of the 19th century, intertwining the colonial ambitions of Great Britain with the socio-political realities of Greece and Europe of that era. This study aims to highlight the historical significance of the affair through two central perspectives: the British and the Jewish. From the British viewpoint, the affair serves as an exemplar of imperial diplomacy, encapsulated in Palmerston's iconic "Civis Romanus Sum" rhetoric, which sought to justify Britain's use of force to protect its interests and citizens abroad. From the Jewish perspective, the attack on Don Pacifico's residence in Athens is examined as a manifestation of antisemitism within Greek society and a broader reflection of European prejudices. This research utilizes *The Times* of London as its primary source, analysing the newspaper's influence on public opinion and its critical stance against Palmerston's policies. Furthermore, the study situates the Pacifico Affair within the wider context of Anglo-Greek tensions and international geopolitics, shedding light on related cases, such as the Finlay claims and the Ionian Islands disputes. By addressing these dimensions, the research underscores the multifaceted nature of the affair and its significance in the realms of diplomacy, colonialism, and minority rights. Ultimately, the study contributes to the historiographical recognition of the Pacifico Affair as a landmark event with enduring implications for 19th-century European international relations.

Keywords: Don Pacifico Affair, Greece, Great Britain, Palmerston, Antisemitism, *Times*.

Εισαγωγή

Αφορμή για την παρούσα έρευνα και εργασία αποτελεί η συνειδητοποίηση του γεγονότος πως ένα τόσο σημαντικό διεθνές διπλωματικό επεισόδιο, όπως η υπόθεση Pacifico, δεν έχει μελετηθεί αυτοτελώς. Δεν πρέπει να λησμονείται το γεγονός πως αυτό το επεισόδιο αποτέλεσε την αφορμή για την περίτρανη διακήρυξη της επιτομής της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής κατά τον 19^ο αιώνα μέσω της περίφημης ομιλίας του Palmerston “*Civis Romanus Sum*” στην Βουλή των Κοινοτήτων στις 25 Ιουνίου 1850.

Ελάχιστα στοιχεία μας είναι γνωστά για την ζωή και την δράση του πρωταγωνιστή της ιστορίας, του David Pacifico. Επίσης, η εικόνα για την επαφή που είχε ο Pacifico με τους Εβραίους της Αθήνας, αλλά και με ευρωπαϊκές κοινότητες Εβραίων, είναι εξαιρετικά θολή. Ιδίως για την επικοινωνία που είχε με τις δεύτερες, το έργο ανάσυρσης τεκμηρίων είναι δυσχερές. Ωστόσο, αξίζει να γίνει ξεχωριστή αναφορά στην κριτική που δέχθηκε ο Palmerston και συγκεκριμένα σε αυτή από τον Τύπο και τους *Times* του Λονδίνου για τους χειρισμούς του. Οι *Times* δεν διστάζουν να «πάνε κόντρα» στο ισχυρότερο πολιτικό πρόσωπο της Μεγάλης Βρετανίας και τον δημοφιλέστερο υπουργό εξωτερικών της Ευρώπης, ίσως και του κόσμου, κατά τον 19^ο αιώνα. Ασκούν δριμύτατη κριτική προσωπικά στον Palmerston, καθώς θεωρούν πως διέταξε τον ναυτικό αποκλεισμό του Πειραιά καθαρά με σκοπό το προσωπικό του όφελος, και στην εξωτερική πολιτική που επέλεξε να ακολουθήσει το βρετανικό στέμμα. Η εφημερίδα διατηρεί σθεναρά την φιλελληνική πολιτική που υποστήριζε ήδη από την περίοδο της ελληνικής επανάστασης και θεωρεί πως πλήττεται σε τεράστιο βαθμό η εικόνα του βρετανικού έθνους στην υπόλοιπη Ευρώπη. Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η ανάδειξη της υπόθεσης Pacifico μέσα από τις πτυχές της ιστορίας που αναφέρθηκαν. Οι λόγοι για την συγκεκριμένη επιλογή θα αναλυθούν περαιτέρω.

Μέχρι σήμερα, η ιστορία της υπόθεσης Pacifico έχει πραγματοποιηθεί μέσα από τρεις αναγνώσεις. Η πρώτη αφορά την βρετανική ιστορία και αντιμετωπίζει το επεισόδιο ως άλλη μία περίπτωση αποικιακής αντιμετώπισης ενός αδύναμου κράτους από τους Βρετανούς. Η δεύτερη αφορά την εβραϊκή ιστορία και σύμφωνα με αυτήν, η επίθεση κατά της οικίας Pacifico αποτελεί ένα παράδειγμα αντισημιτικών και αντιεβραϊκών αισθημάτων και συμπεριφορών κατά τον 19^ο αιώνα. Η τελευταία ανάγνωση είναι κομμάτι της ιστορίας του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Η υπόθεση

Pacifico είναι ένα ακόμα συμβάν της εθνικοποίησης του ελληνικού βασιλείου κατά την διάρκεια του 19^{ου} αιώνα.

Η ανά χείρας μελέτη θα στηριχτεί στις δύο πρώτες αφηγήσεις. Η επιλογή αυτή γίνεται, επειδή οι συγκεκριμένες αφηγήσεις καταδεικνύουν τον τρόπο με το οποίο η υπόθεση Pacifico υπερβαίνει τα ελληνικά όρια και αποτελεί πλέον διεθνή υπόθεση. Διεθνή υπόθεση μάλιστα σε δύο επίπεδα: σε επίπεδο διπλωματικό, ως μια ελληνο-βρετανική σύγκρουση συμφερόντων, και σε επίπεδο διακοινοτικό, ως μια επίθεση εναντίον της εβραϊκής κοινότητας. Κατ'επέκταση, η ανάδειξη τους διεθνούς χαρακτήρα της υπόθεσης Pacifico βοηθά στον τονισμό της σημασίας της και, επομένως, στην επίτευξη του στόχου της εργασίας που είναι η συνολική ανάδειξη αυτής της διένεξης.

Σε αυτό το σημείο, είναι αναγκαίο να διατυπωθούν ορισμένες ερμηνευτικές υποθέσεις εργασίας. Η μελέτη εξετάζει αν η υπόθεση Pacifico αποτελεί ένα διεθνές διπλωματικό επεισόδιο που υπερβαίνει τα όρια του ελληνικού κράτους, αναδεικνύοντας τη βρετανική αποικιακή πολιτική και τις σχέσεις της με την Ελλάδα κατά τον 19^ο αιώνα. Παράλληλα, διερευνά εάν η επίθεση στο σπίτι του David Pacifico πηγάζει από τα αντισημιτικά αισθήματα που επικρατούσαν στην ελληνική κοινωνία της εποχής. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον ρόλο των *Times* του Λονδίνου, που διαδραμάτισε κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση της βρετανικής κοινής γνώμης, ασκώντας έντονη κριτική στον Palmerston και τις διπλωματικές του πρακτικές, ενώ ταυτόχρονα ανέδειξε τις αντιφάσεις της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής. Η εργασία διερευνά εάν οι *Times*, μέσω της αντιπολιτευτικής τους στάσης, επηρέασαν τη δημόσια σφαίρα, καθιστώντας την υπόθεση Pacifico ένα ζήτημα ευρύτερου πολιτικού και κοινωνικού ενδιαφέροντος. Εξετάζεται επίσης αν η εικόνα του Pacifico ως «τυχοδιώκτη» επηρέασε την αντίληψη για την υπόθεση, αλλά και αν το συγκεκριμένο γεγονός συνδέεται με άλλα διπλωματικά επεισόδια μεταξύ Ελλάδος και Μεγάλης Βρετανίας, εντασσόμενο σε ένα ευρύτερο πλαίσιο γεωπολιτικών εντάσεων και διενέξεων.

Από αυτές τις ερμηνευτικές υποθέσεις εργασίας, προκύπτουν τα ερωτήματα, που θα προσπαθήσει να απαντήσει αυτή η μελέτη και τα οποία θα καταγραφούν αμέσως με μεγαλύτερη σαφήνεια. Αρχικά, ποια ήταν η ζωή του Pacifico στην Ιβηρική χερσόνησο και μετέπειτα στην Αθήνα μέχρι την λεηλασία και καταστροφή της οικίας

του; Υπάρχουν ενδείξεις πως ίσως το ποσό που ζητούσε ως αποζημίωση να ήταν υπερβολικό ή και ψευδές; Αν απομονωθεί η επίθεση κατά του Pacifico και της οικογένειάς του, ήταν προϊόν αντισημιτικών αισθημάτων της ελληνικής κοινωνίας; Ποια ήταν η επαφή που είχε ο Pacifico με τους Εβραίους της Αθήνας; Ποια ήταν η στάση της Μεγάλης Βρετανίας απέναντι στους Εβραίους της ευρύτερης περιοχής της Μέσης Ανατολής; Σχετίζεται η υπόθεση Pacifico και η γενικότερη στάση του Palmerston με άλλες υποθέσεις που ταλάνιζαν τις σχέσεις μεταξύ Ελλάδος και Βρετανίας; Τι στάση κρατάνε οι *Times* του Λονδίνου και τι κριτική ασκούν; Ποια είναι η στάση των άλλων δύο προστάτιδων δυνάμεων, Ρωσίας και Γαλλίας, αλλά και της Πορτογαλίας, της οποίας φέρεται να υπήρξε υπήκοος; Η δομή της εργασίας βασίζεται σε αυτά τα ερωτήματα.

Η μεθοδολογία, στην οποία θα βασιστεί η παρούσα έρευνα, αντιμετωπίζει ορισμένα προβλήματα που σχετίζονται με την βιβλιογραφία και τις πρωτογενείς πηγές. Δεν έχει εντοπιστεί βιβλιογραφία, είτε ελληνική είτε ξενόγλωσση, που να συζητά αυτοτελώς την υπόθεση Pacifico ή να την εντάσσει σε ορισμένα πλαίσια, όπως εκείνα που προαναφέρθηκαν, είτε, δηλαδή, στο βρετανικό αποικιακό-διπλωματικό πλαίσιο, είτε το εβραϊκό-αντισημιτικό. Η υπόθεση Pacifico αποτελεί υποενότητα ή υποκεφάλαιο άλλων θεματικών ή μελετών. Ιδίως στην ελληνική βιβλιογραφία δεν συναντάται τίτλος που να ασχολείται με την υπόθεση αυτή. Το παρόν κενό στην βιβλιογραφία θα μπορούσε να καλυφθεί, έως έναν βαθμό, σε περίπτωση που η παρούσα εργασία αποτελέσει την αφιερωμένη έρευνα. Επιπλέον, ερευνητικό πρόβλημα αποτελεί και η εγκυρότητα των πληροφοριών που συναντά κανείς στις πρωτογενείς πηγές που αφορούν την υπόθεση. Ο ίδιος ο Pacifico αποκρύβει ή καταστρέφει έγγραφα που έχουν σχέση με το παρελθόν του και συχνά παρουσιάζει αντικρουόμενες αναφορές σε συμβάντα αναφορικά με την ζωή του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο υπό αμφισβήτηση τόπος γέννησης του, αλλά και η υπηκοότητα του, η οποία δεν έχει αποσαφηνιστεί μέχρι και σήμερα. Με εξαίρεση την βρετανική, δεν είναι γνωστό ούτε το πόσες υπηκοότητες είχε, ούτε το ποιες. Ακόμα, οι πηγές που παρουσιάζουν γεγονότα για τον Pacifico στην περίοδο που εξετάζεται, διακατέχονται πολύ συχνά από προκαταλήψεις για τον ίδιο τον Pacifico, αλλά και για την εβραϊκή του ιδιότητα. Επομένως, πολλές φορές δεν μπορεί να ελεγχθεί η πραγματικότητα των ισχυρισμών. Λύση σε αυτό το πρόβλημα έρχονται να δώσουν οι *Times*.

Οι λόγοι για τους οποίους επιλέχθηκαν οι *Times* ως η βασική πρωτογενής πηγή της εργασίας είναι αφενός το κύρος της εφημερίδας σε διεθνές επίπεδο και αφετέρου η ταυτότητα της και η πολιτική που επέλεξε να ακολουθήσει εκείνη την χρονική περίοδο. Καταρχήν, οι *Times* ήταν μία από τις μεγαλύτερες εφημερίδες της εποχής, αν όχι η μεγαλύτερη, και σπάνια αμφισβητούνταν η εγκυρότητα των ειδήσεων της. Στην προκειμένη περίπτωση, προκειμένου να διασφαλιστεί αυτή η εγκυρότητα, είχαν αποσταλεί ανταποκριτές σε Αθήνα, Παρίσι και Λισαβόνα για να συλλέξουν όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες για την υπόθεση, οι οποίες διασταυρώνονταν με αυτές που λάμβαναν οι Γάλλοι συνάδελφοί τους. Επιπλέον, η εφημερίδα επιλέχθηκε για το υπόβαθρο της και την πολιτική που επέλεξε να ακολουθήσει την συγκεκριμένη περίοδο. Οι *Times* κατά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, είναι μια δημοφιλής βρετανική εφημερίδα που αντιπολιτεύεται στενά τον Palmerston στην ακμή της καριέρας του. Άλλες πρωτογενείς πηγές που επιλέχθηκαν είναι βιογραφίες του υπουργού εξωτερικών από τον ίδιο αιώνα, η τότε επίσημη διπλωματική αλληλογραφία των δύο κρατών και το ελληνο-εβραϊκό περιοδικό, *Χρονικά*.

Ολοκληρώνοντας αυτήν την εισαγωγή, θα περιγραφεί η διάρθρωση της εργασίας. Στο πρώτο κεφάλαιο, η αφήγηση ξεκινά με την ζωή του Pacifico. Περιγράφεται ο βίος του πριν και μετά την επίθεση κατά της οικίας του, σε Πορτογαλία, Αθήνα και Λονδίνο. Κατόπιν, γίνεται μια σύντομη περιγραφή της εξωτερικής πολιτικής της Βρετανίας και παρατίθενται αναλυτικά όλα τα συμβάντα της υπόθεσης Pacifico ως διπλωματικό επεισόδιο. Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι να σχηματιστεί μια συνολική εικόνα για το υπόβαθρο όλων όσων θα ακολουθήσουν στα επόμενα κεφάλαια. Στο δεύτερο κεφάλαιο, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην εβραϊκή αφήγηση της ιστορίας, όπως αναφέρθηκε. Αρχικά, γίνεται αναφορά στις όψεις του «ελληνικού αντισημιτισμού». Ακολουθεί μια συνοπτική αναδρομή στην πορεία των Εβραίων της Αθήνας κατά τον 19^ο αιώνα και γίνεται αναφορά την επαφή που είχε ο Pacifico με την δούκισσα της Πλακεντίας για την οικοδόμηση Συναγωγής. Στην συνέχεια, επιχειρείται να εξηγηθεί το πώς ικανοποιούνται τα βρετανικά συμφέροντα στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής μέσω της υποστήριξης των εβραϊκών μειονοτήτων της περιοχής. Το τρίτο κεφάλαιο είναι το μεγαλύτερο και το σημαντικότερο της εργασίας. Ουσιαστικά, η θεματολογία του και η δομή του έχουν διαμορφωθεί με βάση τα θέματα, τα οποία συζητήθηκαν στις στήλες των *Times* και σχετίζονταν με την υπόθεση Pacifico. Αφότου αναφερθούν λίγα λόγια για τον

αρχισυντάκτη των *Times*, παρουσιάζεται ο συσχετισμός των άλλων υποθέσεων που ταλανίζουν τις σχέσεις Ελλάδας και Μεγάλης Βρετανίας, Finlay και Ιόνια νησιά, με την υπόθεση Pacifico. Στην συνέχεια, παρατίθεται η κριτική που ασκείται από τους *Times* στον Palmerston και την εξωτερική πολιτική που ακολουθεί, καθώς και ο σχολιασμός τους για τα τότε τεκταινόμενα. Ακολουθεί η ανάλυση της στάσης των άλλων δύο προστάτιδων δυνάμεων της Ελλάδος, Γαλλίας και Ρωσίας, και η κλονιζόμενη σχέση μεταξύ Αγγλίας και Γαλλίας. Φυσικά δεν θα μπορούσε να λείπει η καυστική και σαρκαστική άποψη της εφημερίδας για τον ίδιο τον Pacifico και την ζωή του. Το κεφάλαιο κλείνει με την εμπλοκή της Πορτογαλίας στην υπόθεση και με την διαμάχη που προέκυψε μεταξύ Pacifico και *Morning Herald*. Στο τελευταίο κεφάλαιο, διατυπώνονται κάποια συμπεράσματα.

Κεφάλαιο 1^ο

1.1 Ο Βίος του Pacifico

Ο David Pacifico γεννήθηκε στο Γιβραλτάρ το 1784¹ (Whitten, 1986, σελ. 256). Η γέννηση του στο συγκεκριμένο μέρος του εξασφάλιζε την βρετανική υπηκοότητα, καθώς το Γιβραλτάρ, μέχρι και σήμερα, αποτελεί κομμάτι του Ηνωμένου Βασιλείου. Ο ίδιος υιοθέτησε τον τίτλο “The Chevalier D. Pacifico” και με αυτόν υπέγραφε τις επιστολές του. Η οικογένεια Pacifico ήταν Ιταλο-Εβραϊκής καταγωγής. Οι γονείς του ήταν ο Asser και η Bella Pacifico, κόρη του Moses Rieti, μέλους μιας Εβραϊκής οικογένειας από την Βενετία. Παντρεύτηκαν στο Λονδίνο υπό την αιγίδα του Benvis Marks το 1761. Ο Asser Pacifico, αλλά και ο παππούς του David, γεννήθηκαν στο Λονδίνο. Γάμοι πραγματοποιούνταν μεταξύ όλων των εβραϊκών οικογενειών της Αγγλίας με καταγωγή από την Βενετία, όπως συνέβαινε με όλες τις οικογένειες Εβραίων με καταγωγή από ένα συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο (Hyamson, 1953, σελ. 1-2).

Το 1812, ο Pacifico εγκαταστάθηκε στην παραθαλάσσια πόλη Λάγκος της νοτιοδυτικής Πορτογαλίας, στο βασίλειο του Alganve, όπου ασχολήθηκε με το εμπόριο και την αγορά ακινήτων. Κατά την διάρκεια της πορτογαλικής επανάστασης του 1820, συνεργάστηκε με τις δυνάμεις των φιλελευθέρων εφοδιάζοντας τους με όπλα και προμήθειες. Ως αποτέλεσμα της δράσης του, όταν ο Don Miguel ανέλαβε την εξουσία, η περιουσία του δημεύτηκε.² Για πολλά χρόνια διεκδικούσε αποζημίωση από την πορτογαλική κυβέρνηση της Λισαβώνας (Whitten, 1986, σελ. 256). Περίπου 20 χρόνια πριν από το διπλωματικό επεισόδιο που προκάλεσε στην Ελλάδα, είχε κατοικήσει για λίγο στο Γιβραλτάρ και στον Φάρο της Πορτογαλίας, όπου και ασχολούνταν με το τοπικό εμπόριο εισαγωγών (*Times*, 19/3/1850, σελ. 6).³

---

¹ Σύμφωνα με ένα διαβατήριο που του εκδόθηκε την 1^η Μαρτίου 1833 από τον διοικητή του Γιβραλτάρ, τότε ήταν 44 ετών και είχε γεννηθεί στην πόλη Οράν της Αλγερίας, κέντρο της Εβραϊκής κοινότητας για αρκετά χρόνια, από Βρετανούς γονείς. Οι πληροφορίες αυτές δόθηκαν αρχικά και έπειτα αποσύρθηκαν από τον ίδιο τον Pacifico. Αργότερα, τον Αύγουστο του 1848, επέμενε πως η οικογένεια του ήταν αγγλικής καταγωγής για πάνω από έναν αιώνα (Hyamson, 1953, σελ. 1).

² Ο Don Miguel ήταν ηγέτης των συντηρητικών δυνάμεων κατά την διάρκεια της πορτογαλικής επανάστασης του 1820. Το 1828 κλήθηκε να διοικήσει ως αντιβασιλέας μέχρι την ενηλικίωση της ανιψιάς του, βασίλισσας Μαρίας Β'. Αντί αυτού, εκείνος αυτοανακηρύχτηκε βασιλιάς και σφετερίστηκε τον θρόνο της Πορτογαλίας μέχρι το 1834.

³ *Times*, 20,440.

Όπως αναφέρθηκε, διεκδικούσε αποζημίωση από το πορτογαλικό κράτος λόγω της κατάσχεσης της περιουσίας του. Τελικά, αντί για χρηματική αποζημίωση, διορίστηκε πρόξενος στο Μαρόκο. Ωστόσο, το 1835 αιτήθηκε να μετατεθεί ως πρόξενος στην Αθήνα, επειδή του προτάθηκε αυτή η θέση έναντι της αναγνωρισμένης αποζημίωσης του, αλλά και εξαιτίας της διαφθοράς που χαρακτήριζε την μαροκινή εξουσία (Hyamson, 1953, σελ. 16-17). Αφότου μετατέθηκε στις 5 Ιανουαρίου 1837, ζήτησε να του καταβληθούν οι μισθοί ενός έτους προκαταβολικά προκειμένου να εγκατασταθεί η οικογένειά του στην Αθήνα, καθώς είχε χάσει ό,τι είχε κατά την πορτογαλική επανάσταση χωρίς να απαιτήσει αποζημίωση από την κυβέρνηση της βασίλισσας της Πορτογαλίας (*Times*, 19/3/1850, σελ. 6)⁴.

Με κάποιον τρόπο στην Αθήνα έγινε εύπορος, πιθανότατα μέσω της ενασχόλησης του με το εμπόριο⁵, επομένως δικαιολογείται το τεράστιο ποσό οι που ζήτησε αργότερα ο Palmerston, ο περίφημος υπουργός εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας, ως αποζημίωση. Ωστόσο, στο πορτογαλικό υπουργείο εξωτερικών έφτασαν παράπονα από την ελληνική κυβέρνηση (Καιροφύλας, 2000, σελ. 104), τα οποία ίσως να προέρχονταν από ζηλότυπες και κακόβουλες αναφορές, με αποτέλεσμα να απολυθεί από το προξενείο στις 21 Ιανουαρίου 1842. Στις 26 Ιανουαρίου έφτασε η είδηση της απόλυσης του στην Αθήνα. Τότε ο Pacifico απείλησε την πορτογαλική κυβέρνηση πως θα απαιτήσει αυτά που του χρωστά, σε περίπτωση που δεν τον επαναφέρουν στην θέση του. Το 1844, αξίωσε 21,300 λίρες για την περιουσία που του κατασχέθηκε στην Μέρτολα, πόλη στη νοτιοανατολική Πορτογαλία, μετά τον εμφύλιο (*Times*, 19/3/1850, σελ. 6)⁶. Αφότου έχασε την δουλειά του, έμεινε στην Αθήνα και είχε ένα μικρό εισόδημα ως ιδιώτης έμπορος. Ήταν πολύ γνωστός στην πόλη, ακόμα και πριν την επίθεση στο σπίτι του, το 1847 (Whitten, 1986, σελ. 256).

Την Κυριακή του Πάσχα στις 4 Απριλίου 1847, ένα οργισμένο πλήθος επιτέθηκε στο σπίτι του Pacifico στην οδό Καραϊσκάκη (Καιροφύλας, 2000, σελ. 104). Το λεηλάτησε, το κατέστρεψε και του έβαλε φωτιά. Μετά την επίθεση, εκείνος κατέφυγε στο βρετανικό προξενείο (Pierron, 2004, σελ. 37). Λεπτομέρειες για το παρασκήνιο της επίθεσης και την ίδια την επίθεση θα αναφερθούν παρακάτω. Εκτός

---

⁴ *Times*, 20,440.

⁵ Ενδεχομένως να δάνειζε χρήματα, γεγονός που θα δικαιολογούσε τα βίαια περιστατικά που ακολούθησαν.

⁶ *Times*, 20,440.

από το βρετανικό προξενείο, απευθύνθηκε για βοήθεια και στο ισπανικό με την αιτιολογία πως είχε και ισπανική υπηκοότητα και το αίτημα του έγινε δεκτό (Hyamson, 1953, σελ. 1). Ο Pacifico υπέβαλε μήνυση στον δήμο των Αθηναίων, καθώς τον θεωρούσε ηθικό αυτουργό. Ακολούθησαν τρία χρόνια δικαστικών διενέξεων με την ελληνική κυβέρνηση χωρίς αποτέλεσμα (Fleming, 2009, σελ. 49-50).

Αν ληφθούν υπόψιν οι πηγές που αναφέρουν ότι ο Pacifico, κατά την παραμονή του στην Αθήνα, έγινε εύπορος, αιτιολογείται το ποσό των 26,000 λιρών που αξίωσε από την ελληνική κυβέρνηση για τα γεγονότα του 1847. Αναφορικά με την αποζημίωση που ζητούσε από την Πορτογαλία, η πορτογαλική κυβέρνηση ενέκρινε αποζημίωση ύψους μόνο 200 λιρών και η υπόθεση είχε μείνει στάσιμη για 6 χρόνια. Η πορτογαλική κυβέρνηση δεν αναγνώριζε πως ο Pacifico είχε ποτέ αξιώσεις προς αυτήν και πως αν είχε, αυτές ικανοποιήθηκαν με τον διορισμό του ως προξένου στο Μαρόκο. Για τις αξιώσεις του πριν από το 1834 δεν υπάρχουν αποδείξεις. Τέλος, κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων των μεγάλων δυνάμεων για τις αποζημιώσεις προς τον Pacifico, οι Πορτογάλοι τον συμβούλεψαν, αν όντως τα αποδεικτικά έγγραφα καταστράφηκαν κατά την επίθεση, να απευθυνθεί στην πορτογαλική και όχι στην ελληνική κυβέρνηση. Ήλπιζε η πορτογαλική κυβέρνηση, οι πληροφορίες αυτές να γινόντουσαν γνωστές και να προβλημάτιζαν τον Palmerston σχετικά με το αν ήταν ο Pacifico Βρετανός υπήκοος, Εβραίος, Ισπανός, Πορτογάλος ή όλα μαζί (*Times*, 19/3/1850, σελ. 6)⁷.

Οι *Times* δημοσίευσαν πληροφορίες που αναφέρουν πως ίσως να ήταν άδικες και υπερβολικές οι απαιτήσεις του Pacifico (Chambers, 2005, σελ. 313). Ενώ ο ναυτικός αποκλεισμός του Πειραιά βρισκόταν σε ισχύ, είχε επιβιβαστεί σε πλοίο του βρετανικού στόλου, όπου και διέμενε (*Times*, 10/4/1850, σελ. 6)⁸. Κατόπιν, επισκέφθηκε την Λισαβόνα με μια ομάδα αποτελούμενη από Έλληνες, Βρετανούς και Γάλλους προκειμένου να ερευνήσουν τις χρηματικές αξιώσεις του προς την πορτογαλική κυβέρνηση (*Correspondence respecting the Mixed*⁹, 1851, σελ. 3) και σε περίπτωση που υπάρχουν αποδείξεις να αξιολογηθούν αυτές από την ελληνική

---

⁷ *Times*, 20,440.

⁸ *Times*, 20,459.

⁹ Τόμος που περιλαμβάνει όλη την επίσημη αλληλογραφία αναφορικά με την επιτροπή που συστάθηκε για να ερευνήσει τις αξιώσεις του Pacifico προς την πορτογαλική κυβέρνηση, καθώς τα έγγραφα που συνδέονταν με αυτές, καταστράφηκαν στην επίθεση κατά της οικίας του. Εκδόθηκε στο Λονδίνο το 1851 και έπειτα από οδηγία της βασίλισσας Βικτώριας, παρουσιάστηκε και στην βουλή των λόρδων και στην βουλή των κοινοτήτων. Αντίγραφου αυτού του τόμου βρίσκεται στην Γεννάδειο βιβλιοθήκη Αθηνών.

κυβέρνηση (*Times*, 15/11/1850)¹⁰. Έπειτα, μετέβη στο Λονδίνο, και συγκεκριμένα στο προάστιο του St. Mary Axe¹¹, γνωστή Εβραϊκή γειτονιά της εποχής, αλλά δεν έζησε για πολύ εκεί, καθώς πέθανε 4 χρόνια αργότερα, στις 11 Απριλίου 1854, στην ηλικία των 70 ετών (Whitten, 1986, σελ. 266). Παρά τον πάταγο που είχε προκαλέσει στην ευρωπαϊκή διπλωματική σκηνή, ο θάνατος του πέρασε απαρατήρητος από τον τύπο. Το *Gentleman's Magazine* αφιέρωσε μερικές γραμμές αναφέροντας τον θάνατο του Pacifico ως τον θάνατο ενός «γνωστού προσώπου στην διεθνή πολιτική» και τον τόπο ταφής του που ήταν το νεκροταφείο Ισπανών και Πορτογάλων Εβραίων στο Mile End. Επιπροσθέτως, το *Jewish Chronicle* ανέφερε πως πέθανε εξαιτίας μιας σύντομης ασθένειας και πως η κηδεία του έγινε στις 14 Απριλίου 1854 (*Jewish Chronicle*, 28/04/1854)¹².

1.2 Η Εξωτερική Πολιτική του Palmerston

Εκείνη την περίοδο, η εξωτερική πολιτική που εφάρμοζε ο Palmerston στην ευρύτερη περιοχή της ανατολικής Μεσογείου είχε ως στόχος τον περιορισμό των ρωσικών βλέψεων στα Βαλκάνια και της ρωσικής επιρροής στο ελληνικό βασίλειο και την οθωμανική αυτοκρατορία. Με γνώμονα αυτό το σκεπτικό, η Υψηλή Πύλη έπρεπε να μείνει στο βρετανικό άρμα, καθώς τα στενά του Βοσπόρου ήταν πιο ασφαλή στα οθωμανικά χέρια παρά στα αδύναμα και ασταθή ελληνικά. Το ελληνικό βασίλειο ήταν ακόμα μικρό και αδύναμο. Ο Όθωνας ασκούσε ουσιαστικά μια αυταρχική διακυβέρνηση πιο κοντά στο ρωσικό-συντηρητικό πρότυπο παρά το βρετανικό-κοινοβουλευτικό. Στόχος του ήταν να εξασφαλίσει την ρωσική υποστήριξη προς ενίσχυση της εξουσίας του, αλλά και προς επίτευξη των εδαφικών βλέψεων του εις βάρος των Οθωμανών, με τους οποίους είχαν εχθρικές σχέσεις οι Ρώσοι. Μέλη της ελληνικής κυβέρνησης ήταν άτομα του γαλλικού και ρωσικού κόμματος, κυρίως του ρωσικού, και ο Edmund Lyons, ο Βρετανός πρέσβης στην Αθήνα, πίεζε συνεχώς να διοριστούν και μέλη του αγγλικού, όπως ο Μαυροκορδάτος. Ήλπιζαν μάλιστα οι Βρετανοί με κάποιον τρόπο να επιβληθεί. Επομένως, η υπόθεση Pacifico ήταν ουσιαστικά η τέλεια αφορμή προκειμένου να ασκηθούν ασφυκτικές πιέσεις στον

---

¹⁰ *Times*, 20,647.

¹¹ Σε επιστολές που έγραψε, ενώ βρισκόταν στο Λονδίνο, η διεύθυνση που αναγραφόταν ήταν η Bury Street 10, St Mary Axe.

¹² *Jewish Chronicle*, Vol X, no 30.

Όθωνα. Φυσικά δεν υφίστατο σύγκριση της δυναμικής του ελληνικού και του βρετανικού στόλου (Παπαναστασόπουλος, 2021, σελ. 55-57).

Σε προσωπικό επίπεδο, ο Palmerston είχε αναπτύξει, καθ' όλη την διάρκεια της ηγεσίας του στην ηγεσία του υπουργείου εξωτερικών, την φήμη του πολιτικού που θα προστάτευε τα βρετανικά συμφέροντα σε κάθε γωνία της υφηλίου. Ο μέσος Άγγλος, και εν γένει το βρετανικό κοινό, ήταν σίγουροι πως δεν πρόκειται να μείνει ατιμώρητη καμία αδικία εις βάρος Βρετανού υπηκόου σε αυτόν τον κόσμο. Το μόνο εμπόδιο που μπορεί να συναντούσε η πολιτική του Palmerston, ήταν οι γεωγραφικές αποστάσεις. Το 1846, στα βάθη της Περσίας και συγκεκριμένα στην πόλη Bokhara, αποκεφαλίστηκε ένας βρετανός έμπορος από τον τοπικό εμίρη, διότι ο δεύτερος θεώρησε πως έδειξε ασέβεια προς το πρόσωπο του. Η πόλη ήταν πολύ μακριά από τις ακτές του Ιράν και μόλις 1,200 μίλια από το κοντινότερο βρετανικό στρατόπεδο στην Ινδία, επομένως ο Palmerston δεν μπορούσε να κάνει και πολλά, εκτός από το να ζητήσει από τον Βρετανό πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη να μάθει περισσότερες λεπτομέρειες. Όπως γίνεται εύκολα κατανοητό, στην περίπτωση της Ελλάδας ήταν πολύ εύκολο να διατηρηθεί η φήμη του Palmerston και να προστατευθούν τα βρετανικά συμφέροντα. Το μόνο που είχε να κάνει ο Palmerston ήταν να διατάξει τον ναύαρχο Parker να μεταφέρει τον βρετανικό στόλο από τα Δαρδανέλια, όπου βρισκόταν, στον Πειραιά (Ridley, 1970, σελ. 365-367).

1.3 Η Υπόθεση Pacifico (Don Pacifico Affair)

Κανείς δεν περίμενε πως μια επίθεση στο σπίτι ενός Εβραίου τρία χρόνια πριν, το 1847, θα προκαλούσε διπλωματικό επεισόδιο. Ίσως ούτε ο ίδιος ο Palmerston να περίμενε πως θα μπορούσε να αξιοποιήσει ένα τέτοιο συμβάν σε διεθνές και εγχώριο επίπεδο. Ουσιαστικά η αφετηρία του διπλωματικού επεισοδίου έλαβε χώρα τρεις μέρες μετά την επίθεση, στις 7 Απριλίου, όταν ο Pacifico έστειλε επιστολή στον Lyons. Σε αυτήν την επιστολή τον ενημέρωνε πως ο όχλος, πέραν των καταστροφών, του έκλεψε 9,800 δραχμές, εκ των οποίων οι 7,500 ήταν δωρεές Ιταλών Εβραίων για την ανέγερση συναγωγής στην Αθήνα, αλλά και για την ανακούφιση των φτωχών. Ανέφερε, επίσης,

πως οι «Βάρβαροι» (*Correspondence respecting the Demands*¹³, 1850, σελ. 54)¹⁴, όπως τους χαρακτήρισε, κατέστρεψαν έγγραφα του πορτογαλικού προξενείου, τα οποία αποδείκνυαν τις αξιώσεις του προς την πορτογαλική κυβέρνηση για αποζημίωση ύψους περίπου 22,000 λιρών (Baring-Pemberton, 1926, σελ. 591). Κατά τα τέλη Απριλίου, ο Lyons έστειλε επιστολή στον Ιωάννη Κωλέττη, τον Έλληνα πρωθυπουργό, ζητώντας του εκ μέρους της βρετανικής κυβέρνησης να διευθετηθεί το ζήτημα. Αφότου πέρασαν τρεις εβδομάδες χωρίς να λάβει απάντηση (*Correspondence respecting the Demands*, 1850, σελ. 53)¹⁵, ενημέρωσε τον Palmerston (Παπαναστασόπουλος, 2021, σελ. 218).

Μόλις ο Palmerston ενημερώθηκε για την κατάσταση, ζήτησε από τον Lyons μια αναλυτική αναφορά του ύψους της αποζημίωσης που ζητά ο Pacifico προκειμένου να υποβληθεί στην ελληνική κυβέρνηση (*Correspondence respecting the Demands*, 1850, σελ. 55)¹⁶. Ο Pacifico ζητούσε περίπου 31,500 λίρες ή 886,700 δραχμές (*Correspondence respecting the Demands*, 1850, σελ. 56)¹⁷. Στις 12 Οκτωβρίου, ο Pacifico ενημέρωσε τον Lyons πως εισήλθαν στο σπίτι του δια της βίας, απειλώντας εκείνον και την οικογένεια του, άτομα που είχαν συμμετάσχει στην επίθεση το Πάσχα. Σε περίπτωση που ο Βρετανός υπουργός δεν μπορούσε να εγγυηθεί την ασφάλεια εκείνου και της οικογένειάς του, ζήτησε να τους εκδώσει διαβατήρια προκειμένου να εγκαταλείψουν την χώρα (*Correspondence respecting the Demands*, 1850, σελ. 90-91)¹⁸. Ο Palmerston συμβούλεψε τον Lyons να μηνύσει τους δράστες, τα δικαστικά έξοδα θα τα αναλάμβανε το βρετανικό στέμμα, και να απαιτήσει την πληρωμή 500 λιρών προς τον Pacifico για τα τραύματα από την επίθεση που υπέστη (*Correspondence respecting the Demands*, 1850, σελ. 92)¹⁹. Ο Lyons προέβη σε πολλαπλά διαβήματα διαμαρτυρίας προς την ελληνική κυβέρνηση, τα οποία, όμως, απορρίφθηκαν (*Correspondence respecting the Demands*, 1850, σελ. 93-99). Κάπως έτσι, φτάσαμε στον Απρίλιο του 1849, όπου ο Lyons αντικαταστάθηκε από τον Wyse. Ο Wyse είχε οδηγίες να αιτηθεί αποζημιώσεων και για την περίπτωση του Pacifico και για αυτή του

---

¹³ Τόμος που περιλαμβάνει όλη την επίσημη αλληλογραφία μεταξύ των κρατών της Ελλάδος και της Μεγάλης Βρετανίας αναφορικά με την υπόθεση Pacifico. Εκδόθηκε στο Λονδίνο το 1850 και έπειτα από οδηγία της βασίλισσας Βικτόριας, παρουσιάστηκε και στην βουλή των λόρδων και στην βουλή των κοινοτήτων. Αντίγραφου αυτού του τόμου βρίσκεται στην Γεννάδειο βιβλιοθήκη Αθηνών.

¹⁴ M. Pacifico στον Sir Edmund Lyons, Αθήνα, 7 Απριλίου 1847.

¹⁵ Sir Edmund Lyons στον Λόρδο Palmerston, Αθήνα, 20 Μάη 1847.

¹⁶ Λόρδος Palmerston στον Sir Edmund Lyons, Βρετανικό Υπουργείο Εξωτερικών, 19 Ιουλίου 1847.

¹⁷ M. Pacifico στον Sir Edmund Lyons, Αθήνα, 9 Σεπτεμβρίου 1847.

¹⁸ M. Pacifico στον Sir Edmund Lyons, Αθήνα, 12 Οκτωβρίου 1847.

¹⁹ Λόρδος Palmerston στον Sir Edmund Lyons, Βρετανικό Υπουργείο Εξωτερικών, 18 Δεκεμβρίου 1847.

Finlay (*Correspondence respecting the Demands*, 1850, σελ. 170)²⁰. Οι προσπάθειες του, ωστόσο, ήταν άκαρπες.

Στις 30 Νοεμβρίου 1849, ο ναύαρχος William Parker διατάχθηκε να μεταφέρει τον βρετανικό στόλο της Μεσογείου από τα Δαρδανέλια στην Αθήνα, προκειμένου να συνεργαστεί με τον Wyse για να επιτευχθούν οι βρετανικές αξιώσεις (*Correspondence respecting the Demands*, 1850, σελ. 316)²¹. Σε περίπτωση που δεν ανταποκρινόταν θετικά η ελληνική κυβέρνηση στα αιτήματα του Wyse, ο Parker είχε οδηγίες να συλλάβει πολεμικά και εμπορικά ελληνικά πλοία, αλλά και να αποκλείσει το λιμάνι του Πειραιά (Baring-Pemberton, 1926, σελ. 593).

Στις 15 Ιανουαρίου 1850, ο Parker έφτασε με τον στόλο του στον Πειραιά, ήρθε σε συνεννόηση με τον Wyse και απέδωσε τα σέβη του στον Όθωνα (Παπαναστασόπουλος, 2021, σελ. 233). Το επόμενο πρωί, ο Wyse συναντήθηκε με τον Λόντο, τον Έλληνα υπουργό εξωτερικών, και τον διαβεβαίωσε πως οι προθέσεις της Βρετανίας ήταν να λυθεί ειρηνικά το ζήτημα, αλλά αν η ελληνική κυβέρνηση²² δεν ικανοποιούσε τα αιτήματα των Βρετανών εντός μιας ημέρας, εκείνος θα τους έδινε τελεσίγραφο (*Correspondence respecting the Demands*, 1850, σελ. 3-4)²³. Στις 17 Ιανουαρίου, ο Λόντος ενημέρωσε τον Wyse πως ο Όθωνας επικοινωνήσε με τις πρεσβείες της Γαλλίας και της Ρωσίας. Τον διαβεβαίωσε πως οι αξιώσεις του Pacifico θα διευθετούνταν εν καιρώ και ότι θα ληφθούν σημαντικά μέτρα για τις αξιώσεις των υπολοίπων. Ωστόσο, μην έχοντας οδηγίες να διαπραγματευθεί, ο Wyse έδωσε τελεσίγραφο 24 ωρών στην ελληνική κυβέρνηση (Whitten, 1986, σελ. 258-259).

Με την υποστήριξη της Γαλλίας και της Ρωσίας, ο Λόντος απέρριψε το τελεσίγραφο (*Correspondence respecting the Demands*, 1850, σελ. 5-7). Στις 19 Ιανουαρίου, οι Wyse και Pacifico επιβιβάστηκαν σε φρεγάτα του βρετανικού στόλου και ο Parker ξεκίνησε επίσημα τον ναυτικό αποκλεισμό του Πειραιά. Πρώτα διέταξε τα πλοία να παραμείνουν στο λιμάνι και μετά επίταξε μερικά πλοία του ελληνικού

---

²⁰ Λόρδος Palmerston στον Sir Thomas Wyse, Βρετανικό Υπουργείο Εξωτερικών, 7 Μάη, 1849.

²¹ Λόρδος Palmerston στους Lords Commissioners of the Admiralty, Βρετανικό Υπουργείο Εξωτερικών, 30 Νοεμβρίου 1849.

²² Εκείνη την περίοδο πρωθυπουργός της κυβέρνησης ήταν ο Αντώνιος Κριεζής. Πριν γίνει πρωθυπουργός, ο Κριεζής ήταν ο Μεγάλος Αυλάρχης της βασιλικής αυλής και έμπιστος του Όθωνα. Η κυβέρνηση του ήταν ουσιαστικά «αυλική», καθώς ελεγχόταν πλήρως από τον Όθωνα (Παπαναστασόπουλος, 2021, σελ. 234).

²³ Sir Thomas Wyse στον Λόντο, Αθήνα, 17 Ιανουαρίου, 1850.

πολεμικού στόλου, τα οποία στην συνέχεια οδήγησε στον κόλπο της Σαλαμίνας (*Correspondence respecting the Demands*, 1850, σελ. 9)²⁴. Καθώς συνέχιζε να αντιστέκεται η ελληνική κυβέρνηση, ο Parker προχώρησε στην επίταξη και εμπορικών πλοίων. Οι διοικητές του ελληνικού στρατού συμβούλεψαν τους πολίτες να παραμείνουν ήρεμοι, αλλά να είναι έτοιμοι σε περίπτωση που χρειαστεί να αντισταθούν (Whitten, 1986, σελ. 259).

Στις 16 Φεβρουαρίου, η Γαλλία, η Βαυαρία, η Ρωσία, η Πρωσία, η Αυστρία, η Σουηδία και η Νορβηγία διαμαρτυρήθηκαν επισήμως κατά της βρετανικής παρέμβασης. Ο Γάλλος ναύαρχος του γαλλικού στόλου της Μεσογείου ενήργησε αυτοβούλως και κίνησε τα πλοία του εναντίον των Βρετανών ανοιχτά της Αθήνας, χωρίς ωστόσο να προκληθεί επεισόδιο (Whitten, 1986, σελ. 259).

Τα νέα του αποκλεισμού μαθεύτηκαν στο βρετανικό κοινό στις 31 Ιανουαρίου. Κάποιες εφημερίδες αποθέωσαν τις ενέργειες του Palmerston, ενώ άλλες, μεταξύ των οποίων οι *Times*, τις επέκριναν σφοδρώς, φοβούμενες επέμβαση της Γαλλίας και της Ρωσίας. Στην βουλή των κοινοτήτων, ο Disraeli²⁵ αμφισβήτησε συνολικά την εξωτερική πολιτική της Μεγάλης Βρετανίας, ενώ άλλα μέλη εξέφρασα τις ανησυχίες τους για την διακοπή του εμπορίου με την Ελλάδα. Η βουλή των Λόρδων ήταν πιο μετριοπαθής (Whitten, 1986, σελ. 259-260).

Ο στρατηγός De Lahitte, ο Γάλλος υπουργός εξωτερικών, πρότεινε τον Baron Gros, έναν δημοφιλή Γάλλο διπλωμάτη, να μεσολαβήσει εκ μέρους της Γαλλίας στην Αθήνα. Ο Palmerston συμφώνησε και διέταξε τον Wyse να συνεργαστεί και να χαλαρώσει τον ναυτικό αποκλεισμό. Ο κόμης Nesselrode, υπουργός εξωτερικών της Ρωσίας, καταδίκασε τις ενέργειες των Βρετανών και εξέφρασε τον φόβο του πως αυτό μπορεί να οδηγήσει σε μια γενικευμένη ευρωπαϊκή σύρραξη. Στις 11 Μαρτίου, η βουλή των κοινοτήτων απαίτησε από την κυβέρνηση να δημοσιοποιήσει την αλληλογραφία σχετικά με τις ενέργειές της στην Ελλάδα, αλλά ο Palmerston αρνήθηκε, καθώς ο Baron Gros δεν είχε ολοκληρώσει τις διαπραγματεύσεις του (Baring-Pemberton, 1926, σελ. 594).

---

²⁴ Sir Thomas Wyse στον Λόρδο Palmerston, Αθήνα, 18 Ιανουαρίου, 1850.

²⁵ Δημοφιλής Βρετανός πολιτικός, εβραϊκής καταγωγής, του 19^{ου} αιώνα και ηγέτης της αντιπολίτευσης των Συντηρητικών.

Έπειτα από μακρές διαβουλεύσεις μεταξύ Γαλλίας και Βρετανίας και μετά την ενημέρωση από την πορτογαλική κυβέρνηση, στις 27 Απριλίου, ο Pacifico έλαβε αποζημίωση 137,538 δραχμών για τα γεγονότα της 4ης Απριλίου 1847. Ήταν τόσο ενθουσιασμένος που έδωσε στον Parker 5,000 δραχμές για να τις δωρίσει στους Έλληνες εμπόρους που επλήγησαν από τον αποκλεισμό (Whitten, 1986, σελ. 262-263).

Ο Palmerston προκειμένου να υπερασπιστεί τις ενέργειές του, τον ναυτικό αποκλεισμό και τον συμβιβασμό που επετεύχθη, εκφώνησε στην βουλή των Λόρδων τον περίφημο λόγο του με τίτλο «*Civis Romanus Sum*». Ανέφερε χαρακτηριστικά πως όπως στην αρχαιότητα μπορούσε ο κάθε Ρωμαίος να υπερασπιστεί τον εαυτό απλά αναφέροντας πως είναι Ρωμαίος πολίτης, έτσι και τώρα ένας Βρετανός υπήκοος, όπου και αν βρίσκεται στον πλανήτη, μπορεί να υπολογίζει στην προστασία της Αγγλίας από κάθε αδικία. Παρά την ισχυρή αντιπολίτευση εντός του κοινοβουλίου, αλλά και από τους *Times*, ο Palmerston πέτυχε έναν προσωπικό θρίαμβο και μια μεγάλη νίκη για το υπουργείο του. Τέλος, στις αρχές του 1851, ο συμβιβασμός και η αποζημίωση προς τον Pacifico εγκρίθηκαν και από το πορτογαλικό κοινοβούλιο (Whitten, 1986, σελ. 266).

Το καλοκαίρι του 1850, οι Βρετανοί πρότειναν την σύσταση μιας επιτροπής, αποτελούμενοι από Έλληνες, Βρετανούς και Γάλλους διπλωμάτες, της οποίας σκοπός θα ήταν να ερευνήσει τις αξιώσεις του Pacifico προς το πορτογαλικό κράτος, καθώς και το αν υπήρχαν ακόμη επίσημα έγγραφα που τις πιστοποιούσαν. Η πρώτη συνάντηση αυτής της επιτροπής πραγματοποιήθηκε τον Φεβρουάριο του 1851 στην Λισαβόνα (*Correspondence respecting the Mixed*, 1851, σελ. 3 & 17). Η πορτογαλική κυβέρνηση είχε οδηγίες να συνεισφέρει στο έργο της επιτροπής. Τον Σεπτέμβριο του 1850, το βρετανικό υπουργείο εξωτερικών ζήτησε από τον Pacifico να συντάξει μία έκθεση που θα ανέφερε συνοπτικά τις αξιώσεις του προς τους Πορτογάλους, το μέγεθος του ποσού, αλλά και το που στηρίζονταν τα αιτήματά του, με βάση τα έγγραφα που καταστράφηκαν κατά την λεηλασία της οικίας του (*Correspondence respecting the Mixed*, 1851, σελ. 3)²⁶. Το ποσό που αξίωνε, οφειλόταν σε απώλειες περιουσίας που υπέστη κατά τον πορτογαλικό εμφύλιο (1830-1833), αλλά και σε προσωπικά του έξοδα

---

²⁶ Mr H. U. Addington (Βρετανός διπλωμάτης) προς τον Pacifico, Βρετανικό Υπουργείο Εξωτερικών, 17 Σεπτεμβρίου, 1850.

κατά την θητεία του ως Πορτογάλος πρόξενος στην Αθήνα (*Correspondence respecting the Mixed*, 1851, σελ. 3-4)²⁷.

Ακολούθως, οι Βρετανοί προέτρεψαν τον Pacifico να παρευρεθεί και ο ίδιος στην Λισαβόνα (*Correspondence respecting the Mixed*, 1851, σελ. 14)²⁸. Εκείνος ταξίδεψε στην Λισαβόνα και συνάντησε την επιτροπή, η οποία εν τέλει απαρτίστηκε από τον Έλληνα πρόξeno, George Torlades O'Neil, τον Βρετανό πρόξeno, Patrick Francis Campbell Johnston, και τον Γάλλο πρόξeno, Leon Beclard (*Correspondence respecting the Mixed*, 1851, σελ. 17). Έπειτα από συστηματική έρευνα τεσσάρων μηνών, η επιτροπή ανακοίνωσε ομόφωνα στις 5 Μαΐου 1851 πως ο Pacifico, ενώ είχε την δυνατότητα να υποστηρίξει τις αξιώσεις του προς την πορτογαλική κυβέρνηση το διάστημα κατά το οποίο διέμενε στην Πορτογαλία²⁹, δεν το έκανε,. Επομένως, δεν δικαιούται περαιτέρω αποζημίωσης, και το πόσο που έχει ήδη λάβει από την ελληνική κυβέρνηση είναι επαρκές (*Correspondence respecting the Mixed*, 1851, σελ. 17-20). Το πόρισμα αυτό έγινε αποδεκτό από όλες τις πλευρές.

---

²⁷ Pacifico στον Λόρδο Palmerston, 10 Bury Street, St. Mary Axe, 26 Σεπτεμβρίου 1850.

²⁸ Addington στον Pacifico, Βρετανικό Υπουργείο Εξωτερικών, 7 Ιανουαρίου 1851.

²⁹ Περισσότερες λεπτομέρειες για αυτές τις χρηματικές αξιώσεις παρατίθενται σε παρακάτω ενότητα.

Κεφάλαιο 2^ο

2.1 Όψεις του Ελληνικού «Αντισημιτισμού»

Η αυξανόμενη δυσαρέσκεια των Ελλήνων για την επέμβαση ξένων δυνάμεων στις εσωτερικές υποθέσεις της χώρας, σε συνδυασμό με την ταύτιση του Ελληνισμού με την Ορθόδοξη Χριστιανική παράδοση, δημιούργησε ένα κλίμα ξενοφοβίας. Οι άνθρωποι που σχετίζονταν με τις δυτικές δυνάμεις ή είχαν οικονομική ευρωστία, θεωρούνταν απειλή και προκαλούσαν περιφρόνηση. Το 1847, η περίπτωση του *Pacifico* συγκέντρωνε αυτά τα χαρακτηριστικά και αποτέλεσε κεντρικό σημείο της αντιπαράθεσης. Το επεισόδιο αυτό φωτίζει τη δυσκολία διάκρισης μεταξύ *αντισημιτισμού* και οικονομικών συμφερόντων εκείνης της εποχής, ενώ υπογραμμίζει την ταύτιση της εθνικής ταυτότητας με την θρησκευτική πίστη.

Το σπίτι του *Pacifico* υπέστη ζημιές από τον όχλο της Αθήνας στις 4 Απριλίου 1847, κατά τη διάρκεια του Πάσχα. Το γεγονός αυτό ενεργοποίησε αντιδράσεις από τη Μεγάλη Βρετανία, την Πορτογαλία, τη Βαυαρία, τη Ρωσία, τη Γαλλία και την Ισραηλιτική Κοινότητα, που ενεπλάκησαν ως δράστες, συνεργοί ή θύματα. Η υπόθεση αποτέλεσε μέρος ενός περίπλοκου πλέγματος διεθνών και οικονομικών υποθέσεων της εποχής, ενώ η εβραϊκή καταγωγή του *Pacifico* προσέδρασε ιδιαίτερη προσοχή. Μέσα από την ιστορία του αναδεικνύεται το χάσμα που διέσχισε την ελληνική κοινωνία κατά τη διάρκεια της εθνικής της συγκρότησης (Fleming, 2009, σελ. 47-48).

Οι επιθέσεις στο σπίτι του *Pacifico*, που χαρακτηρίστηκαν από τον Lyons ως «βάρβαρες» (*Correspondence respecting the Demands*, 1850, σελ. 53)³⁰, συνδέονται με το θρησκευτικό μίσος, αλλά αποκτούν και διεθνή διάσταση, καθώς εμπλέκονται πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις. Ο *Pacifico*, ως Εβραίος με διεθνείς διασυνδέσεις, αντιπροσώπευε τις προκλήσεις που αντιμετώπιζαν οι μειονότητες στην Ελλάδα. Ανάμεσα στους δράστες της επίθεσης βρίσκονταν μέλη ισχυρών οικογενειών, ενώ η αστυνομία, αν και παρούσα, δεν παρενέβη αποτελεσματικά.

Η μήνυση του *Pacifico* περιλάμβανε όχι μόνο προσωπικές απώλειες, αλλά και κεφάλαια που του είχαν εμπιστευθεί εβραϊκές κοινότητες για την ανέγερση συναγωγής στην Αθήνα. Η διεθνής διάσταση της υπόθεσης φάνηκε στις κατηγορίες κατά της

---

³⁰ Sir Edmund Lyons στον Κωλέττη, Αθήνα, 26 Απριλίου 1847.

ελληνικής κυβέρνησης για την απουσία προστασίας των Εβραίων, αλλά και στη συμμετοχή ηγετών της εβραϊκής διασποράς. Ο Pacifico παρουσίασε την επίθεση ως σύμπτωμα της γενικευμένης αντιεβραϊκής στάσης στην Ελλάδα (Fleming, 2009, σελ. 49-50).

Το κοινωνικό πλαίσιο της εποχής περιπλέκεται ακόμα περισσότερο από τις αλλαγές στα παραδοσιακά έθιμα. Το 1847, η ελληνική κυβέρνηση απαγόρευσε το κάψιμο του Ιούδα³¹, έθιμο που συχνά οδηγούσε σε βιαιοπραγίες κατά Εβραίων (Doxiadis, 2018, σελ. 74). Η απόφαση αυτή, που ελήφθη υπό την πίεση της επίσκεψης του Βρετανού λόρδου Rothschild, επιδεινώθηκε από τη φημολογία ότι ο Pacifico είχε δωροδοκήσει εκκλησιαστικούς παράγοντες για την απαγόρευση του εθίμου.

Παράλληλα, η υπόθεση Pacifico ανέδειξε τις διεθνείς παρεμβάσεις και την εξάρτηση της Ελλάδας από τις μεγάλες δυνάμεις. Οι πιέσεις της Βρετανίας για την προστασία του Pacifico οδήγησαν σε ναυτικό αποκλεισμό της Ελλάδας το 1850, προκαλώντας διπλωματική κρίση. Το γεγονός υπογραμμίζει την προσπάθεια της Βρετανίας να προωθήσει την εξωτερική της πολιτική, προστατεύοντας τους πολίτες της στο εξωτερικό.

Ο Pacifico, αν και προσπαθούσε να παρουσιάσει την επίθεση ως αποκλειστικά αντισημιτική, ήταν αντιπαθής λόγω των πολλών δικαστικών του ενεργειών. Η προσωπικότητά του, σε συνδυασμό με την εβραϊκή του ταυτότητα, τον έκανε στόχο σε μια κοινωνία που δυσκολευόταν να αποδεχτεί μειονότητες. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει τις περιορισμένες δυνατότητες ενσωμάτωσης διαφορετικών ταυτοτήτων στην ελληνική κοινωνία του 19^{ου} αιώνα (Fleming, 2009, σελ. 53).

Το πλήθος που συγκεντρώθηκε έξω από το σπίτι του Pacifico, περιλάμβανε και μέλη επιφανών οικογενειών της Αθήνας, όπως τον γιο του υπουργού πολέμου της τότε κυβέρνησης. Η αστυνομία έφτασε στον τόπο του συμβάντος, αλλά δεν έλαβε μέτρα για να σταματήσει τη βία. Η βίαιη αυτή πράξη έδειξε τη βαθιά ενσωματωμένη αντιεβραϊκή συμπεριφορά στη νοοτροπία της εποχής. Ο ίδιος ο Pacifico ισχυρίστηκε ότι τα

---

³¹ Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ότι ο Baron Gros σε επιστολή του προς τον Γάλλο υπουργό εξωτερικών χαρακτηρίζει το έθιμο της καύσης του Ιούδα ως «θλιβερά Σατουρνάλια» (“*sad saturnalia*”). Αποσπάσματα των επιστολών της αλληλογραφίας τους δημοσιεύονται από τους *Times* στις 25/5/1850 (Αρ. Φ. 20,498).

γεγονότα αυτά δεν ήταν απλώς προσωπική επίθεση, αλλά μέρος ενός ευρύτερου κλίματος εχθρότητας προς τους Εβραίους.

Η επίθεση στο σπίτι του, πέρα από την καταστροφή της προσωπικής του περιουσίας, περιλάμβανε και την απώλεια χρημάτων που του είχαν εμπιστευθεί εβραϊκές κοινότητες για την κατασκευή μιας συναγωγής. Οι κατηγορίες αυτές είχαν ως στόχο να αποδείξουν την ευθύνη της ελληνικής κυβέρνησης για την ανεπάρκεια προστασίας των μειονοτήτων. Παράλληλα, οι κατηγορίες συνοδεύονταν από επιστολές σημαντικών εβραϊκών κοινοτήτων της Μεσογείου (*Correspondence respecting the Demands*, 1850, σελ. 61-76), όπως αυτές των Τεργέστη, Βενετία και Φλωρεντία, οι οποίες ενίσχυσαν την υπόθεση του *Pacifico* σε διεθνές επίπεδο.

Η ελληνική κοινωνία της εποχής, αν και διαπνεόταν από μια αίσθηση εθνικής ταυτότητας, δυσκολευόταν να ενσωματώσει άτομα που δεν ταυτίζονταν με την ορθόδοξη χριστιανική πίστη. Οι Εβραίοι, όπως ο *Pacifico*, βίωναν περιθωριοποίηση, ενώ η υπόθεση αυτή κατέδειξε τη βαθιά ριζωμένη αντίσταση στην αποδοχή της διαφορετικότητας. Επιπλέον, οι διεθνείς πιέσεις για την προστασία των Εβραίων προκάλεσαν αντιδράσεις εντός της ελληνικής κοινωνίας, επιδεινώνοντας την ένταση.

Τέλος, η αντίδραση της Μεγάλης Βρετανίας με την επιβολή ναυτικού αποκλεισμού αποτέλεσε μία από τις πρώτες περιπτώσεις επιβολής διεθνούς δικαίου υπέρ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η υπόθεση *Pacifico* δεν ήταν μόνο ένα επεισόδιο θρησκευτικής μισαλλοδοξίας, αλλά και ένας συμβολισμός για τις γεωπολιτικές και κοινωνικές συγκρούσεις της εποχής. Υπογραμμίζει τη σύνδεση της εθνικής πολιτικής με τις διεθνείς επιδιώξεις και την αδυναμία της ελληνικής κοινωνίας να αποδεχθεί το ενδεχόμενο να γίνει πολυπολιτισμική (Fleming, 2009, σελ. 54).

2.2 Η Εβραϊκή Παρουσία στον Ελλαδικό Χώρο κατά το πρώτο ήμισυ του 19^{ου}

Αιώνα

Την επομένη της Επανάστασης, κατά την διάρκεια της οποίας σημειώθηκαν σφαγές Εβραίων στον Μοριά και στην Μακεδονία, στο νεοσύστατο βασίλειο της Ελλάδος δεν υπάρχουν οργανωμένες εβραϊκές κοινότητες. Το 1822, η εθνοσυνέλευση της Επιδάουρου θεσμοθετεί αποφασιστικά την θρησκευτική ανοχή και την πολιτική

ισότητα. Ωστόσο, ήδη σε αυτήν την πρώτη περίοδο του ελληνικού κράτους αναδεικνύονται οι βασικές συνιστώσες και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του φαινομένου που ορίστηκε ως «ελληνικός αντισημιτισμός». Ο «πολιτικός αντισημιτισμός» συνδέεται με την ιστορία των Εβραίων στην οθωμανική αυτοκρατορία και με την αμφισβήτηση της προθυμίας τους να ενστερνιστούν τα ιδεώδη του αγώνα και να αποτελέσουν πιστούς πολίτες του νέου κράτους, αμφισβήτηση που άλλοτε ανταποκρίνονταν στις επιφυλάξεις των Εβραίων απέναντι στο νέο κράτος, και άλλοτε οφειλόταν στην καχυποψία των χριστιανών, πολύ συχνά πάντως έθετε τους πρώτους μεταξύ σφύρας και άκμονος. Το δεύτερο ρεύμα του αντισημιτισμού είναι οικονομικό και συνδέεται με τον σκληρό ανταγωνισμό ανάμεσα σε Εβραίους και χριστιανούς σε ολόκληρη τη λεκάνη της ανατολικής Μεσογείου. Τέλος, ο «θρησκευτικός αντισημιτισμός» εξηγεί πολλές από τις αντιπαραθέσεις που προκύπταν, αλλά και την δημιουργία στερεοτύπων για τους Εβραίους, τα οποία ήταν προϊόντα της λαϊκής μυθολογίας (Pierron, 2004, σελ. 11-12).

Αυτές οι διαφορετικές συνιστώσες του αντισημιτισμού αποτέλεσαν τον «πολιτισμικό αποκλεισμό» των Εβραίων από την ελληνική κοινωνία, αποκλεισμός που αποτέλεσε την βάση του ελληνικού εθνικισμού και επηρέασε τις σχέσεις Εβραίων και χριστιανών κατά τον 19^ο αιώνα. Υπήρχαν «παγιωμένα αντιεβραϊκά αισθήματα», τα οποία ταύτιζαν τους Εβραίους με τους Οθωμανούς, τους καθιστούσαν ύποπτους προδοσίας, αλλά μορφοποιήθηκαν σε επιθετικότητα κατά τον 19^ο αιώνα, στο πλαίσιο του σκληρότερου οικονομικού ανταγωνισμού, που επιβαρύνθηκε από την δανειοδοτική δραστηριότητα των Εβραίων. Αυτή η δραστηριότητα διαφαίνεται σε δύο επίπεδα: αφενός σε επίπεδο κράτους, όπως παραδείγματος χάριν με τον δανεισμό του τραπεζικού οίκου Rothschild προς το ελληνικό κράτος, και αφετέρου σε μικροκοινωνικό επίπεδο με την οικονομική δραστηριότητα του Pacifico (Pierron, 2004, σελ. 15). Ωστόσο, οι σχέσεις Εβραίων και χριστιανών στο ελληνικό κράτος δεν εξαντλούνται στον αντισημιτισμό. Υπήρξαν τόποι και χώροι συνεύρεσης και ανταλλαγών (Pierron, 2004, σελ. 17).

Κατά τον 19^ο αιώνα, οι εβραϊκές μειονότητες των Βαλκανίων ανήκαν στο εθνικό και θρησκευτικό μωσαϊκό που απάρτιζε την οθωμανική αυτοκρατορία. Αυτές οι μειονότητες είναι εγκατεστημένες στην ευρύτερη αυτή περιοχή των Βαλκανίων ήδη από την αρχαιότητα. Ενισχύθηκαν σημαντικά μετά τον διωγμό των Εβραίων από την

Ιβηρική χερσόνησο κατά την περίοδο του “*Reconquista*”³² τον 15^ο αιώνα. Σημαντικές κοινοτικές εστίες είχαν σχηματιστεί σε «ζωντανές» πόλεις, όπως αυτές των Ιωαννίνων, της Θεσσαλονίκης, της Καστοριάς κ.α. Στην Αθήνα, άργησε πάρα πολύ να σχηματιστεί και να οργανωθεί εβραϊκή κοινότητα. Οι πόλεις αυτές προσαρτήθηκαν σταδιακά από το ελληνικό κράτος κυρίως μέσω πολέμων εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Pierron, 2004, σελ. 19).

Οι ελληνικοί πληθυσμοί, εντός και εκτός ελληνικού κράτους, συχνά ταύτιζαν το εβραϊκό με το τουρκικό στοιχείο σε περιοχές που θεωρούσαν δικές τους, ακόμα και αν βρισκόντουσαν υπό οθωμανική κατοχή. Το νομικό καθεστώς των Εβραίων στην ελληνική επικράτεια εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από τα αισθήματα που έτρεφαν απέναντι τους εκείνοι που βρίσκονταν στην εξουσία. Παρατηρούνται, λοιπόν, διαφοροποιήσεις ανάλογα με τα πολιτικά καθεστάτα της εξουσίας: απολυταρχικά ή δημοκρατικά. Στην περίπτωση του Ραφίκο ήταν καθαρά εχθρικό (Pierron, 2004, σελ. 20).

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, υπάρχουν μαρτυρίες για την ύπαρξη σχετικά σημαντικών εβραϊκών κοινοτήτων σε πολλούς οικισμούς. Πολλές από αυτές τις κοινότητες εξαφανίστηκαν μετά την επανάσταση του 1821, είτε εξαιτίας των σφαγών, είτε επειδή οι Εβραίοι διέφυγαν σε οθωμανικά εδάφη, βρίσκοντας καταφύγιο στους ομόθρησκούς τους. Βασική αφορμή των μαζικών σφαγών ήταν η νομιμοφροσύνη των Εβραίων προς τις τουρκικές αρχές. Χαρακτηριστικότερη των σφαγών ήταν αυτή της Τρίπολης, όπου εκτός των μουσουλμάνων, Τούρκων, Αλβανών αλλά και Ελλήνων, σφαγιάστηκαν και χιλιάδες Εβραίοι (Pierron, 2004, σελ. 28-29). Τα αίτια εντοπίζονται κυρίως στην οικονομική αντιπαλότητα μεταξύ των δύο ενοτήτων (Pierron, 2004, σελ. 32).

Για τις εβραϊκές κοινότητες που είχαν καταφέρει να διασωθούν στις πόλεις της επικράτειας του ελληνικού κράτους, η άφιξη του Όθωνα και η τοποθέτηση του στον θρόνο του ελληνικού βασιλείου από τις μεγάλες δυνάμεις, μπορούσε να σηματοδοτήσει μια νέα εποχή ηρεμίας. Πράγματι, ο Όθωνας κατά την ενθρόνιση του ανέφερε στην επιτροπή των Ισραηλιτών προεστών που είχαν παραστεί για να του δηλώσουν την υποταγή τους, πως ένιωθε ευλογημένος που το νέο βασίλειο του θα περικλείει στους

---

³² Η επανάκτηση των μουσουλμανικών εδαφών της Ιβηρικής χερσονήσους από τους χριστιανούς, η οποία ολοκληρώθηκε τον 15^ο αιώνα. Εκτός από τους μουσουλμάνους, από τις ανακτηθείσες περιοχές, εκδιώχθηκαν και οι Εβραίοι.

κόλπους του την βιβλική φυλή του Ισραήλ. Τα λόγια αυτά είναι λόγια ελπίδας για όσους Εβραίους επέζησαν από τις σφαγές και για όσους μετανάστευσαν στο νέο ελληνικό κράτος (Pierron, 2004, σελ. 35).

2.3 Η Εξέλιξη των Ισραηλιτών της Αθήνας μέχρι και την «Υπόθεση Pacifico»

Δυστυχώς οι πληροφορίες για το εβραϊκό στοιχείο της πρωτεύουσα του νέου ελληνικού κράτους είναι απελπιστικά ελλιπείς και λίγες. Η εβραϊκή παρουσία στην Αθήνα εξετάζεται αποσπασματικά μόνο στο πλαίσιο της υπόθεσης Pacifico, ο οποίος, αξίζει να σημειωθεί, δεν ήταν ούτε μόνιμος κάτοικος Αθηνών, ούτε Έλληνας υπήκοος. Ως γεωγραφικός, εθνοτικός και θρησκευτικός προσδιορισμός, ο όρος Αθηναίος Εβραίος και οι ιδιότητες που παραπέμπουν σε αυτόν, δεν υφίστανται όταν συγκροτείται το ελληνικό εθνικό κράτος. Δεν υπάρχει ούτε λατρευτικός τόπος συνάθροισης, ούτε μνημονικός τόπος νεκρών. Η πρώτη de jure αναγνωρισμένη από το κράτος αλλόδοξη σωματειακή συσσωμάτωση της χώρας είναι η Ισραηλίτικη Αδελφότητα Αθηνών (I.A.A.) το 1890 (Κάραμποτ, 2015, σελ. 182-183).

Σύμφωνα με τα λιγοστά διαθέσιμα δεδομένα, στις αρχές της δεκαετίας του 1830, παρά την ισχυρή παρουσία των Βαυαρών, μόλις τρεις γερμανόφωνοι Εβραίοι εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην Αθήνα. Δύο εξ αυτών, ο στρατιωτικός γιατρός Ornstein και ο οδοντίατρος Lefkowitz, σύντομα θα ασπασθούν το χριστιανισμό. Ο τρίτος, ο έμπορος Μάξιμος Rothschild, θα διατηρήσει το θρήσκευμά του, χωρίς όμως να το αναγάγει ως κυρίαρχο συστατικό της δημόσιας ταυτότητάς του. Απολάμβανε την εκτίμηση της συμπεκνωμένης, τότε, αθηναϊκής κοινωνίας, ίσως και λόγω της συμπτωματικής συνωνυμίας του με τον τραπεζικό οίκο των Rothschild. Την ίδια στιγμή, σύσσωμος ο αθηναϊκός Τύπος υπογράμμισε την ανεξιθρησκεία του. Σε κάθε περίπτωση, η ανεξιθρησκεία που πρέσβευε αιτιολογείται και από το γεγονός πως δεν συμμετείχε στην αποτυχημένη προσπάθεια του Pacifico για την οικοδόμηση συναγωγής και οικίας του ραβίνου κατά την δεκαετία του 1840. Επίσης, στην ανεξιθρησκη εικόνα που διατηρούσε, συνέβαλε και η φιλανθρωπική του δράση. Συνοψίζοντας, ο Μάξιμος εκπροσωπούσε την αρχή της συμπόρευσης του εβραϊσμού, στην ιδιωτική και η οικιακή ζωή, και του ελληνισμού, στην δημόσια και πολιτική ζωή. Μια βασική συνιστώσα, δηλαδή, της χειραφέτησης των Εβραίων στα πλαίσια του

εθνικού κράτους και της ενσωμάτωσής τους στον δημόσιο βίο (Κάραμποτ, 2015, σελ. 183-184).

Η δημογραφική ένδεια του εβραϊκού στοιχείου στην πρωτεύουσα θα συνεχιστεί έως τα μέσα της δεκαετίας του 1850, όταν θα ξεκινήσει η από το εσωτερικό της χώρας και από το εξωτερικό η άφιξη και εγκατάσταση Εβραίων. Ωστόσο, το 1845 καταγράφονται στην Αθήνα δέκα εβραϊκές οικογένειες³³ (*Jewish Chronicle*, 06/11/1845)³⁴. Κατά την δεκαετία του 1860, θα αρχίσει η εγκατάσταση Εβραίων από την Χίο, την Σμύρνη και την ευρύτερη περιοχή του Αϊδινίου. Με την σύσταση της Ι.Α.Α. το 1890, θα ακολουθήσουν νέες μετοκίσεις από την Χαλκίδα, την Σμύρνη και την Θεσσαλονίκη, αλλά και από την κεντρική Ευρώπη, Εβραίων εμπόρων. Όπως υποδεικνύει η επίθεση κατά της οικίας του Pacifico, αυτό εμπειείχε κινδύνους (Κάραμποτ, 2015, σελ. 184).

Τα στερεότυπα και η αρνητική εικόνα για τους Εβραίους διατηρούν την διαχρονικότητα τους και τις δεκαετίες μετά το επεισόδιο του Pacifico. Χαρακτηριστικό είναι το ακόλουθο απόσπασμα από την πολιτικό-σατυρική εφημερίδα *Μη Χάνεσαι* το 1883, όπου ανάγεται η Εβραϊκή ταυτότητα του «νεωτερικού» κύκλου των Συγγρού και Μελά σε δήλωση τυχοδιωκτισμού, απληστίας, πανουργίας και «απατρίας» (Κάραμποτ, 2015, σελ. 185):

*«Οι άνδρες ούτοι είναι φιλάργυροι ως Εβραίοι, άπιστοι ως Ιούδαι, [...] πανούργοι ως Εβραίοι. [...] Ένα τόπον ολόκληρον πρόκειται να αγοράσουν. Και ο τόπος αυτός είναι η Ελλάς. [...] Μακράν η ιδέα της θυσίας, μακράν το αίσθημα της πατρίδος, μακράν ο χαρακτήρ της ανδρείας και του φρονήματος. Έθνος Εβραίων! Ιδού το μέλλον μας!»³⁵ (*Μη Χάνεσαι*, 28/6/1883).*

2.4 Ο Pacifico και η Δούκισσα της Πλακεντίας

Στα πλαίσια της μελέτης του Εβραϊκού στοιχείου της Αθήνας κατά τον 19^ο αιώνα και της υπόθεσης Pacifico, αξίζει να γίνει μνεία στην σχέση που είχε η Δούκισσα της Πλακεντίας με τον David Pacifico. Η πρώτη εκδήλωση που είχε σκοπό την ίδρυση

³³ Η ίδια πηγή αναφέρει πως στην Χαλκίδα το ίδιο έτος ζούσαν περίπου 200 Εβραίοι.

³⁴ *Jewish Chronicle*, Vol V, no 115.

³⁵ *Μη Χάνεσαι*, αρ. φ. 511, 28.6.1883.

ισραηλίτικης κοινότητας στην Αθήνα, διοργανώθηκε από την Δούκισσα. Η Σοφία Ντε Μαρμπουά³⁶, όπως ήταν το όνομα της, ταξίδεψε στην Μέση Ανατολή, έμεινε για πολύ καιρό στην Παλαιστίνη, έδειξε ενδιαφέρον για τους Αγίους Τόπους και κατέληξε πρώτα στην Αίγινα και μετά στην Αθήνα, όπου και έζησε μέχρι τον θάνατο της στις 2 Μαΐου 1854. Ο θάνατος της κόρης της κατά την περιοδεία τους στην μέση Ανατολή, στιγμάτισε την ίδια για το υπόλοιπο της ζωής της. Ενταφιάστηκε στο κτήμα της στην Πεντέλη μαζί με την στάχτη της κόρης της (*Χρονικά*, 1985, σελ. 44).

Αφότου εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, αποφάσισε να ιδρύσει εβραϊκή κοινότητα και ζήτησε από τον σύζυγο της την συγκατάθεση του για να διαθέσει ένα οικόπεδο προς ανέγερση συναγωγής. Η συγκατάθεση του δόθηκε επίσημα στις 25 Απριλίου 1839 με συμβολαιογραφική πράξη. Το συμβόλαιο της δωρεάς του οικοπέδου προς τον δήμο Αθηνών υπογράφηκε στις 27 Μαρτίου 1843. Όταν έμαθε πως ο Pacifico σκόπευε μέσω συνεισφορών Εβραίων του εξωτερικού, να οικοδομήσει συναγωγή και οικία για τον ραβίνο, συμφώνησε να παραχωρηθεί το οικόπεδο σε αυτόν. Σε περίπτωση που δεν κατάφερνε να τα οικοδομήσει, θα παραχωρούνταν το οικόπεδο στην εβραϊκή κοινότητα της Ιερουσαλήμ προκειμένου να χτιστούν από αυτήν. Το οικόπεδο βρίσκονταν στην τοποθεσία «Μπουμπουνίστρα», δηλαδή στην συμβολή των οδών Όθωνος και Αμαλίας (*Χρονικά*, 1985, σελ. 44-45).

Κατά την επίθεση στην οικία του Pacifico το 1847, τα χρήματα των Εβραίων του εξωτερικού για την ανέγερση της συναγωγής εξαφανίστηκαν. Πιθανότατα κλάπηκαν από τον όγλο, αν υπήρξαν ποτέ. Το 1850, μετά την λήξη του διπλωματικού επεισοδίου, κατασχέθηκε το σπίτι του Pacifico ως «αδέσποτη περιουσία». Τότε, η Δούκισσα, φοβούμενη πως και το οικόπεδο που του παραχώρησε θα κατάσχονταν από το κράτος, έκανε αγωγή στο πρωτοδικείο Αθηνών προκειμένου να ακυρωθεί η δωρεά. Έτσι, ο Pacifico δεν συνέβαλε καθόλου στην ανέγερση συναγωγής. Κυκλοφορούσαν πολλές αρνητικές φήμες για τον Pacifico, πως διέσυρε την Ελλάδα στο εξωτερικό προκειμένου να επιτύχει αθέμιτα κέρδη και πως επιδίωξε να καταχραστεί το οικόπεδο της Δούκισσας, αλλά τίποτα από αυτά δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί (*Χρονικά*, 1985, σελ. 45).

---

³⁶ Ήταν κόρη του Φραγκίσκου Μαρμπουά, Γάλλου διπλωμάτη της αυλής του Λουδοβίκου 15^{ου}, και της κόρης του Αμερικανού διοικητή της Πενσυλβάνιας, Μουρ. Παντρεύτηκε στην Γαλλία έναν υπασπιστή του Ναπολέοντα, τον Κάρολο Λεμπρέν, που τιμήθηκε με τον τίτλο του Δούκα της Πλακεντίας, και μπόηκε στην αυλή της Μαρίας Λουίζας. Είχε μια ερωτική περιπέτεια με τον Γάλλο ποιητή Ντε Λαβίν, η οποία την έφερε σε διάσταση με τον σύζυγό της (*Χρονικά*, 1985, σελ. 44) .

2.5 Οι Εβραίοι και τα Βρετανικά Αυτοκρατορικά Συμφέροντα

Ολοκληρώνοντας αυτό το κεφάλαιο της εβραϊκής οπτικής της υπόθεσης *Pacifico*, αλλά και προκειμένου να γίνει ομαλή μετάβαση στην επόμενη θεματική της παρούσας έρευνας, είναι απαραίτητο να γίνει εμφανής η σημασία των εβραϊκών μειονοτήτων για την υπεράσπιση των συμφερόντων της βρετανικής αυτοκρατορίας. Οι εμπορικές δραστηριότητες των Εβραίων της διασποράς, μπορούσαν εύκολα να λειτουργήσουν προς όφελος των Βρετανών, καθώς οι Εβραίοι έμποροι είχαν άκρες τόσο σε εμπορικά κέντρα της βρετανικής αυτοκρατορίας, όσο και στην βόρεια Αφρική και την Μέση Ανατολή, μέρη όπου οι Βρετανοί πολιτικοί στόχευαν να προωθήσουν τα αυτοκρατορικά συμφέροντα. Ιδίως στην Μέση Ανατολή, οι θρησκευτικές μειονότητες ήταν το κλειδί (Green, 2008, σελ. 181). Έτσι, αρκετοί Εβραίοι άρχισαν να αποκτούν την βρετανική υπηκοότητα και να γίνονται πράκτορες της Αυτοκρατορίας. Καθ' 'όλο τον 19^ο αιώνα, συναντούσε κανείς Εβραίους έμπορους, πρόξενους, ιεραποστόλους και στρατιώτες υπό την βρετανική προστασία από το Μαρόκο έως και την Περσία (Green, 2008, σελ. 178-179). Ο David Pacifico, παρά το ότι είχε την βάση του στην Αθήνα, εντάσσονταν σε αυτή την κατηγορία. Κλασικό παράδειγμα αποτελούσαν οι Εβραίοι του Μαρόκου, οι οποίοι εγκαθίσταντο στο Γιβραλτάρ, βρετανικό έδαφος, και λάμβαναν την βρετανική υπηκοότητα προτού επιστρέψουν στο Μαρόκο, όπου ήταν πλέον υπεράνω της Μαροκινής νομοθεσίας (Green, 2008, σελ. 180). Το πέραςμα το *Pacifico* από το Μαρόκο ως πρόξενος και η διαμονή του στο Γιβραλτάρ μάλλον δεν ήταν τυχαία.

Η εξωτερική πολιτική του Palmerston ήταν συνυφασμένη, μεταξύ άλλων, και με αυτόν τον άξονα. Περισσότερο από κάθε άλλον πολιτικό της Βικτωριανής περιόδου, ο Palmerston ήταν συνδεδεμένος με την προστασία των Εβραίων της Παλαιστίνης (Green, 2008, σελ. 187). Ήδη από το 1840, είχε προτείνει την ίδρυση εβραϊκής αποικίας εκεί, και συγκεκριμένα τον Αύγουστο του ίδιου έτους, είχε στείλει επιστολή στον Βρετανό απεσταλμένο στην Κωνσταντινούπολη προκειμένου να θέσει το ζήτημα της εγκατάστασης Ευρωπαίων Εβραίων στην Παλαιστίνη ενώπιον της Υψηλής Πύλης (Green, 2008, σελ. 193). Η διακήρυξη του Balfour³⁷ το 1917 ήταν η αποκορύφωση αυτής της πολιτικής (Green, 2008, σελ. 177).

---

³⁷ Η «*διακήρυξη Balfour*» αποτελεί την επίσημη τοποθέτηση της βρετανικής κυβέρνησης το 1917, εν μέσω πολέμου, με την οποία δήλωνε πως θα υποστήριζε την ίδρυση εβραϊκού εθνικού κράτους στην Παλαιστίνη. Η διακήρυξη είχε την μορφή επιστολής, την οποία συνέταξε ο τότε Βρετανός υπουργός εξωτερικών, Arthur Balfour, και είχε ως αποδέκτη τον λόρδο Rothschild, ηγέτη της εβραϊκής κοινότητας στην Βρετανία. Η επιστολή δημοσιεύθηκε από τους *Times* στις 9 Νοεμβρίου 1917.

Κεφάλαιο 3^ο

3.1 Το υπόβαθρο των *Times*

Δικαίως ο 19^{ος} αιώνας, τουλάχιστον σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής και διπλωματίας, έχει χαρακτηριστεί ως ο αιώνας του Palmerston. Υπερασπιζόταν και επέβαλε τα συμφέροντα της Βρετανίας σε κάθε γωνιά της υφελίου μέσω της ισχύς του βρετανικού στόλου και της λεγόμενης “*Gunboat Diplomacy*”. Βρισκόταν στο τιμόνι του υπουργείου εξωτερικών υπό την κυβέρνηση των *Whigs*³⁸, κατά την Βικτωριανή εποχή, το μεγαλύτερο διάστημα της περιόδου 1830-1865. Ήταν δημοφιλής και αγαπητός στον λαό, αλλά για τον Τύπο και τις εφημερίδες ήταν αμφιλεγόμενη προσωπικότητα. Αναλόγως φυσικά με το αν τον αντιπολιτεύονταν ή όχι. Για άλλες εφημερίδες ήταν ένα «θηρίο», ενώ για τους *Times* ήταν ορισμένες φορές ο «ψεύτης», ιδίως κατά την υπόθεση Pacifico (Fenton, 2020, σελ. 1-2).

Αντιστοίχως στις έντυπες εφημερίδες, οι *Times* ήταν ένας διεθνής γίγαντας. Είναι η πρώτη εφημερίδα παγκοσμίως που άρχισε να εκδίδει φύλλα και εκτός της χώρας στην οποία εδρεύει, δηλαδή εκτός Μεγάλης Βρετανίας, και φυσικά η πρώτη που άνοιξε γραφεία και σε άλλες πόλεις. Το πιο γνωστό είναι αυτό της Νέας Υόρκης. Τα ρεπορτάζ της ήταν πάντα αξιόπιστα και οι στήλες της μια πηγή «αλήθειας» (Fenton, 2020, σελ. 1-2). Κατά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, οι *Times* είχαν ίσως περισσότερη επιρροή από ό,τι σήμερα, ιδίως στα δημόσια πράγματα, όπου είχαν τον πρώτο λόγο (Hyamson, 1953, σελ. 31). Το 1841, αναλαμβάνει αρχισυντάκτης των *Times* ο John Thadeus Delane. Ήταν προοδευτικών πεποιθήσεων και συμπαθούσε τον Palmerston. Ίσως σε αυτό να συνέβαλε και η κοινή τους ιρλανδική καταγωγή. Ωστόσο, ήθελε η εφημερίδα να είναι φορέας και υποστηρικτής των εθνικών συμφερόντων και υπεράνω οποιουδήποτε κόμματος (Fenton, 2020, σελ. 52). Επομένως, δεν θα έπρεπε να αποτελεί έκπληξη η σκληρή κριτική που άσκησε στον Palmerston κατά τον ναυτικό αποκλεισμό του Πειραιά.

---

³⁸ Ξεκίνησε την πολιτική του καριέρα στο κόμμα των *Tories*, συντηρητικοί, και το 1830 μεταπήδησε στους *Whigs*, προοδευτικοί. Λίγο πριν πεθάνει, το 1859, ήταν ο πρώτος υπουργός του Φιλελεύθερου κόμματος.

3.2 Οι άλλες υποθέσεις εκτός του Pacifico

Οι υπόλοιπες διενέξεις μεταξύ της Ελλάδος και της Μεγάλης Βρετανίας, όπως η υπόθεση του Finlay, οι υποθέσεις των υπηκόων των Ιονίων Νήσων και οι ταραχές στην Κεφαλλονιά, είναι σημαντικές διότι αποκαλύπτουν τις ευρύτερες εντάσεις που χαρακτηρίζουν τις ελληνοβρετανικές σχέσεις κατά τα μέσα του 19ου αιώνα. Εξαιτίας αυτού, απασχολούν εκτενώς τους *Times* και αφιερώνονται σε αυτές πολλές στήλες της εφημερίδας. Αυτές οι υποθέσεις αποτελούν παραδείγματα της επιβολής ισχύος της Βρετανίας και της προσχηματικής προστασίας των υπηκόων της για τη διασφάλιση γεωπολιτικών στόχων στην Ανατολική Μεσόγειο. Επηρεάζουν τις διμερείς σχέσεις, εντείνοντας την ελληνική δυσαρέσκεια απέναντι στη βρετανική παρέμβαση και υπονομεύοντας τη δυνατότητα ουσιαστικού διαλόγου. Η σύνδεσή τους με την υπόθεση Pacifico έγκειται στο γεγονός ότι εντάσσονται σε μια ενιαία στρατηγική της Βρετανίας να χρησιμοποιεί μικρά, αλλά συμβολικά περιστατικά, όπως η επίθεση στην οικεία του Pacifico, για να επιδείξει την κυριαρχία της και να υπογραμμίσει το δικαίωμά της να επεμβαίνει στις υποθέσεις μικρότερων κρατών. Αυτές οι υποθέσεις, συλλογικά, φωτίζουν τον τρόπο με τον οποίο η Μεγάλη Βρετανία επιδίωκε να επιβεβαιώσει τη θέση της ως ηγέτιδας δύναμης, συχνά εις βάρος της εθνικής κυριαρχίας και της αξιοπρέπειας της Ελλάδος.

3.2.1 Η Υπόθεση Finlay

Εκτός από την υπόθεση του Pacifico, οι σχέσεις μεταξύ του βασιλείου της Ελλάδος και της Μεγάλης Βρετανίας ταλαντεύονταν και από άλλες υποθέσεις. Το κοινό αυτών των υποθέσεων, εκτός από αυτή με τα νησιά, είναι πως αφορούσαν όλες αιτήματα αποζημιώσεων προς την ελληνική κυβέρνηση. Η πρώτη από αυτές είναι η υπόθεση Finlay, βρετανού φιλέλληνα σκωτσέζικης καταγωγής, ο οποίος ήρθε στην Ελλάδα κατά την επανάσταση για να συμμετάσχει σε αυτήν και αργότερα έμεινε μόνιμα στην Ελλάδα, όπου και πέθανε το 1875. Το 1830, ο Finlay αγόρασε ένα οικοπέδο στην Αθήνα από τον Τούρκο Noukh Effendi, γιό και κληρονόμο του Melek Effendi, που την εγκατέλειπε για 300 δραχμές (*Times*, 28/5/1850, σελ. 5)³⁹. Το 1836, το ελληνικό κράτος ήθελε να αγοράσει την γη του Finlay για δημόσιους σκοπούς και συγκεκριμένα για να επεκταθεί ο βασιλικός κήπος, ο σημερινός εθνικός κήπος (Baring-Pemberton, 1926, σελ. 592). Το κράτος του προσέφερε 3,000 δραχμές, αλλά εκείνος

---

³⁹ *Times*, 20,500.

ζητούσε 45,000 (*Times*, 27/2/1850, σελ. 4)⁴⁰. Το αίτημα του για αποζημίωση αφορούσε την αξία του οικοπέδου και του σπιτιού και όχι την κατάσχεση τους (*Times*, 5/2/1850, σελ. 3)⁴¹. Σύμφωνα με το σκεπτικό του δηλαδή, θα μπορούσε να ζητήσει πολλά περισσότερα. Μάλιστα του δόθηκε η ευκαιρία να ζητήσει περισσότερα, μόλις εμφανίστηκε ο αγγλικός στόλος στον Πειραιά (*Times*, 19/2/1850, σελ. 8)⁴². Ο Finlay άλλαξε την πολιτική του στην διαπραγμάτευση για την αποζημίωση και ανέβασε το ποσό στις 100,000 δραχμές. Οι *Times* κάνουν σκληρά σχόλια για τον Finlay και τις αξιώσεις του, ωστόσο τις χαρακτηρίζουν ως αξιοπρεπείς και όχι ως αυθάδεις, όπως του Pacifico (*Times*, 27/2/1850, σελ. 4)⁴³.

3.2.2 Υποθέσεις Υπηκόων των Επτανήσων

Οι Pacifico και Finlay αναγνωρίζονταν ως Βρετανοί υπήκοοι, αλλά υπήρχαν και αποζημιώσεις που αφορούσαν υπηκόους των Επτανήσων. Συγκεκριμένα, η ελληνική κυβέρνηση κατηγορείται πως κακομεταχειρίστηκε και βασάνισε μερικούς Βρετανούς υπηκόους (*Times*, 9/2/1850, σελ. 5)⁴⁴. Η κυβέρνηση ισχυρίζεται πως ο ένας από αυτούς είχε καταδικαστεί και φυλακιστεί για φόνο και πως οι υπόλοιποι προσπάθησαν να τον βοηθήσουν να δραπετεύσει. Επομένως, οι ενέργειες της ήταν δίκαιες και νόμιμες. Η επόμενη περίπτωση αφορά πλοία προερχόμενα από τα νησιά του Ιονίου, πιθανότατα ψαράδων, τα οποία ληλατήθηκαν στις εκβολές του Αχελώου (Pierrou, 2004, σελ. 37). Η βρετανική κυβέρνηση κατηγορεί την ελληνική πως η ληλασία πραγματοποιήθηκε από Έλληνες ληστές, πολίτες του ελληνικού κράτους, οι οποίοι δεν έχουν τιμωρηθεί ακόμα επίτηδες. Η ελληνική κυβέρνηση αναφέρει πως οι ληστές ήταν Κεφαλλονίτες και όχι Έλληνες πολίτες (*Times*, 11/2/1850, σελ. 6)⁴⁵. Είναι αστείο, λοιπόν, λένε οι *Times*, να κατηγορούμε την ελληνική κυβέρνηση επειδή τιμώρησε εγκληματίες και πως δεν τιμώρησε υπηκόους άλλου κράτους (*Times*, 19/2/1850, σελ. 8)⁴⁶.

---

⁴⁰ *Times*, 20,423.

⁴¹ *Times*, 20,404.

⁴² *Times*, 20,416.

⁴³ *Times*, 20,423.

⁴⁴ *Times*, 20,408.

⁴⁵ *Times*, 20,409.

⁴⁶ *Times*, 20,416.

3.2.3 Ταραχές στην Κεφαλονιά

Η επόμενη υπόθεση αφορά δύο εξεγέρσεις που ξέσπασαν στην Κεφαλονιά κατά τα δύο προηγούμενα έτη, 1848 και 1849, στις οποίες υποπτεύονταν οι Βρετανοί και ο Palmerston πως είχαν εμπλακεί πράκτορες του ελληνικού βασιλείου (*Times*, 22/5/1850, σελ. 5)⁴⁷. Το βρετανικό προτεκτοράτο των Επτανήσων ταλανιζόταν από ορισμένα οικονομικά προβλήματα. Παραδείγματος χάριν, η γη καλλιεργούνταν και χειραφετούνταν με βάση το βρετανικό αποικιακό σύστημα και αυτό δημιούργησε ένα κλίμα εχθρότητας μεταξύ της καμαρίλας⁴⁸ και της αγροτικής τάξης του νησιού. Η βρετανική διοίκηση συμπονούσε την αγροτική τάξη, αλλά είχε ανάγκη την καμαρίλα προκειμένου να διατηρήσει την εξουσία της. Συνεπώς, η αγροτική τάξη έβλεπε τους Βρετανούς, όπως έβλεπε και την καμαρίλα, δηλαδή ως τους καταπιεστές τους (Hannell, 1987, σελ. 131-132). Η βρετανική διοίκηση έκανε πολλές ενέργειες προκειμένου να λυθούν όλα τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά προβλήματα του προτεκτοράτου, όμως καμία από αυτές δεν ήταν αποτελεσματική. Αυτή η αναποτελεσματικότητα, σε συνδυασμό με την διάχυτη επιθυμία ένωσης των νησιών με το ελληνικό κράτος, οδήγησε στην πρώτη εξέγερση στην Κεφαλονιά, το μεγαλύτερο από τα νησιά, τον Σεπτέμβριο του 1848. Ηγέτες αυτής της εξέγερσης ήταν ριζοσπάστες, ωστόσο κατεστάλη εύκολα από τις βρετανικές αρχές. Αρκετοί από τους φυγάδες διέφυγαν στην Ελλάδα, όπου έτυχαν συμπόνοιας και θερμής υποδοχής (Μοσχόπουλος, 1990, σελ. 156). Ο Lyons μάλιστα ενημέρωσε τον Palmerston πως πριν το ξέσπασμα της εξέγερσης, Κεφαλλονίτες ριζοσπάστες είχαν συναντηθεί με μέλη της αυλής του Όθωνα (Hannell, 1989, σελ. 495-496). Παρόλα αυτά, τα οικονομικά προβλήματα εντάθηκαν και το επόμενο έτος, 1849, ξέσπασε μια δεύτερη εξέγερση (Hannell, 1987, σελ. 132).

Σε αντίθεση με την πρώτη εξέγερση, αυτή του Αυγούστου του 1849, οργανώθηκε από αγρότες και χωρικούς με αποτέλεσμα πολλά μέλη της καμαρίλας να βασανιστούν και να εκτελεστούν. Τον περασμένο Μάιο, είχε αναλάβει διοικητής των Ιονίων νήσων ο Sir Henry George Ward, ένας θερμόαιμος και παρορμητικός πρώην διπλωμάτης χωρίς διοικητική εμπειρία. Στις αρχές του καλοκαιριού του 1849, έδωσε αμνηστία στους επαναστάτες της πρώτης εξέγερσης θέλοντας με αυτόν τον τρόπο να αποφύγει αμύχανες δίκες προδοσίας. Όταν ενημερώθηκε για την νέα εξέγερση, θεώρησε πως η επιείκεια του ερμηνεύθηκε ως αδυναμία και διέταξε την καταστολή της

⁴⁷ *Times*, 20,495.

⁴⁸ Κοινωνική ομάδα αποτελούμενη από τοπικούς αριστοκράτες, οι οποίοι απέκτησαν εξουσία, κύρος και δύναμη κατά την Ενετική κατοχή του νησιού (1500-1797).

με σκληρά μέσα. Η φρουρά της Κεφαλλονιάς ενισχύθηκε και επιβλήθηκε στο νησί στρατιωτικός νόμος. Συγκεκριμένα, έφτασε ο ίδιος ο Ward στον νησί και κάλεσε τον βρετανικό στόλο από την Μάλτα. Ο στόλος υπό τον ναύαρχο William Parker⁴⁹, αγκυροβόλησε στις αρχές Σεπτεμβρίου στο Αργοστόλι, όπου αποβιβάστηκαν 13,000 ναύτες (Μοσχόπουλος, 1990, σελ. 164). Μέχρι τα τέλη Οκτωβρίου, 21 Κεφαλλονίτες εκτελέστηκαν, 25 φυλακίστηκαν ή εξορίστηκαν, 80 μαστιγώθηκαν και πολλές από τις οικίες των επαναστατών κήκαν και ισοπεδώθηκαν. Ακόμα, ανεπιβεβαίωτες αναφορές της εποχής αναφέρουν πως τα βρετανικά στρατεύματα προέβησαν σε καταστροφές φυτειών και καλλιέργειών (Hannell, 1987, σελ. 132).

Μεταξύ των δύο εξεγέρσεων, υπάρχει και άλλη μια περίπτωση, την οποία γνωρίζουν οι *Times*, αλλά δεν γνωρίζουν λεπτομέρειες για αυτήν. Αυτή αφορά την δολοφονία του λοχαγού John Parker. Ο John Parker, πρώην Βρετανός αξιωματικός, που αποσύρθηκε στην Κεφαλλονιά, παντρεύτηκε την Κιάρα Ασάνη, κόρη ελληνικής αριστοκρατικής οικογένειας, και προσλήφθηκε ως δασάρχης στον Αίνο, το μοναδικό βουνό του νησιού. Στις 8 Μαΐου 1849, άγνωστοι δολοφόνησαν βίαια τον Parker και τον σκύλο του, ενώ έκανε περιπολία στο βουνό (Μοσχόπουλος, 1990, σελ. 157). Η αστυνομική έρευνα αποκάλυψε ότι αξιωματούχοι της ελληνικής κυβέρνησης ήταν συνένοχοι στην δολοφονία του Parker. Το γεγονός πως Έλληνες αξιωματούχοι εμπόδισαν την έρευνα του φόνου, επιβεβαίωσε τις υποψίες των Βρετανών κλιμακώνοντας περαιτέρω την ένταση μεταξύ Αθήνας και Λονδίνου (Gallant, 2017, σελ. 129). Είναι εμφανές πως η εμπλοκή του ελληνικού βασιλείου στις ταραχές της Κεφαλονιάς, ακόμα και αν αυτή δεν αποδεικνυόταν πάντα, εξέθεταν τον Palmerston, ως υπουργό εξωτερικών, και διέταξε τον ναυτικό αποκλεισμό του Πειραιά προκειμένου να προειδοποιήσει τους Έλληνες να μην εμπλακούν περαιτέρω στις εσωτερικές υποθέσεις του προτεκτοράτου (Hannell, 1989, σελ. 495).

3.2.4 Σφακτηρία και Ελαφόνησος

Το επόμενο ζήτημα που προκάλεσε διένεξη μεταξύ της Βρετανίας και την Ελλάδα αφορούσε τα νησιά της Σφακτηρίας και της Ελαφονήσου. Η ελληνική

---

⁴⁹ Πλέον, είναι δυνατόν να παρατηρηθεί η πορεία του βρετανικού στόλου της Μεσογείου υπό τον Parker. Αρχές Σεπτεμβρίου βρισκόταν στην Μάλτα και κατευθύνθηκε προς την Κεφαλονιά, όπου και αγκυροβόλησε. Αργότερα διατάχθηκε να μεταβεί στα Δαρδανέλια προς υποστήριξη της Υψηλής Πύλης και κατά τα τέλη Νοεμβρίου δόθηκε η οδηγία από τον Palmerston να πάει στον Πειραιά με σκοπό τον αποκλεισμό του λιμανιού. Κατά τα μέσα Ιανουαρίου του 1850, έφτασε στον κόλπο της Σαλαμίνας και ξεκίνησε ο ναυτικός αποκλεισμός.

κυβέρνηση, όπως και η υπόλοιπη Ευρώπη, αναγνώριζε αυτά τα νησιά ως μέρος της ελληνικής επικράτειας και όχι ως μέρος του αυτόνομου κράτους των Ιονίων νήσων παρά το ότι ανήκαν στο Ιόνιο πέλαγος γεωγραφικά. Στις 8 Φεβρουαρίου 1830, αναγνωρίστηκε η ανεξαρτησία της Ελλάδος με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου. Το πρωτόκολλο εμπεριείχε χάρτες του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, στους οποίους φαινόταν καθαρά η επικράτεια της Ελλάδος και αυτά τα δύο νησιά δεν ανήκαν σε αυτή. Άρα, λανθασμένα, ισχυρίζεται ο Palmerston, αποδόθηκαν στην Ελλάδα ως τουρκική επικράτεια. Επίσης, η Γαλλία και η Ρωσία υπέγραψαν το Πρωτόκολλο, επομένως δεν μπορούν να αρνηθούν τις αξιώσεις της Βρετανίας. Οι Βρετανοί ζήτησαν από το ελληνικό κράτος να τα αναγνωρίσει ως βρετανική επικράτεια τον Νοέμβριο του 1849, αλλά οι Έλληνες αρνήθηκαν (*Times*, 5/2/1850, σελ. 3)⁵⁰.

Οι ρίζες αυτού του βρετανικού αιτήματος φτάνουν πίσω στην Ενετική ιστορία της ευρύτερης περιοχής. Από το 1687 έως και το 1714, οι Ενετοί, εκτός από τα Επτάνησα, ήλεγχαν και την Πελοπόννησο. Για διοικητικούς λόγους, έθεσαν μερικά νησιά υπό την δικαιοδοσία των διοικητών των Επτανήσων, παρά το ότι βρίσκονταν εξαιρετικά κοντά στις ακτές της Πελοποννήσου. Η Ελαφώνησος, για παράδειγμα, διοικούνταν από τις αρχές των Κυθήρων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, όταν οι Τούρκοι ανακατέλαβαν την Πελοπόννησο, η Ελαφώνησος και η Σφακτηρία να θεωρούνται από τις αρχές των Επτανήσων ως δική τους επικράτεια. Όπως αναφέρθηκε, οι Έλληνες θεώρησαν το 1832 πως προφανώς αυτά τα δύο νησιά ανήκαν στα εδάφη του νεοσύστατου ελληνικού βασιλείου. Μετά την άρνηση της ελληνικής κυβέρνησης, ο Palmerston πρότεινε να επανακτηθεί η Ελαφώνησος μέσω του βρετανικού στόλου (Hannell, 1989, σελ. 496-497).

Προκειμένου να αντικρούσουν τους ισχυρισμούς του Palmerston, οι *Times* παραθέτουν μερικά γεγονότα. Αρχικά, οι ύπατοι αρμοστές των Ιονίων νήσων ποτέ έως τότε δεν είχαν διεκδικήσει αυτά τα δύο νησιά. Η Σφακτηρία και η Ελαφώνησος βρίσκονται σε απόσταση αναπνοής από τον Μοριά και θεωρήθηκε αυτονόητο πως ανήκαν στο ελληνικό κράτος. Ακόμα, βάσει συνθηκών του 1800 και του 1815, που υπογράφηκαν από τις μεγάλες δυνάμεις και την Υψηλή Πύλη, τα δύο νησιά ήταν κομμάτι της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η αξίωση του Palmerston δεν είχε νομική

---

⁵⁰ *Times*, 20,404.

βάση (*Times*, 27/2/1850, σελ. 4)⁵¹. Ακόμα και ο Canning που συμμετείχε στον καθορισμό των ελληνικών συνόρων, ξεκαθάρισε πως είχαν συμπεριληφθεί στην ελληνική επικράτεια (*Times*, 19/2/1850, σελ. 8)⁵². Εν κατακλείδι, για όλα τα παραπάνω και για τον Pacifico, πρώτα ο Lyons και μετά ο Wyse απαιτούσαν από την ελληνική κυβέρνηση να δώσει αποζημιώσεις.

3.3 Η Κριτική που ασκείται από τους *Times*

Αφότου έφτασε η είδηση του ναυτικού αποκλεισμού στο βρετανικό κοινό στα τέλη Ιανουαρίου, όπως αναφέρθηκε, οι *Times* ξεκινούν διακριτικά, αλλά και δυναμικά την άσκηση κριτικής προς την κυβέρνηση⁵³ και ιδιαιτέρως στο υπουργείο εξωτερικών υπό τον λόρδο Palmerston. Παραθέτουν την εκτενή συζήτηση στο κοινοβούλιο που έλαβε χώρα μόλις τέθηκε το θέμα προς συζήτηση. Ακόμα και ο λόρδος Stanley, υφυπουργός εξωτερικών, αναρωτιέται αν η βασίλισσα Βικτώρια γνωρίζει για την άσκηση αδικαιολόγητης βίας από την Βρετανία προς ένα τόσο μικρό και αδύναμο κράτος, όπως η Ελλάδα, το μέγεθος του οποίου, απαιτεί να φερθούν οι Βρετανοί με διακριτικότητα. Αναφέρει χαρακτηριστικά “*unjustifiable act of violence*” (*Times*, 5/2/1850, σελ. 3)⁵⁴. Δεν αποτελεί έκπληξη το ότι ένα μέλος της κυβέρνησης ασκεί κριτική στον Palmerston. Οι συγκεκριμένες ενέργειες του Palmerston έρχονταν σε αντίθεση με τις φιλελεύθερες και προοδευτικές θέσεις της κυβέρνησης των *Whigs*, επομένως, βρισκόταν έκθετη στο βρετανικό κοινό, την εγχώρια πολιτική σκηνή και σε ευρωπαϊκό επίπεδο (Fenton, 2020, σελ. 111).

Μία ημέρα μετά την παράθεση της άποψης του λόρδου Stanley, οι *Times* δημοσιεύουν επιστολή προς τον αρχισυντάκτη τους, της οποίας το περιεχόμενο είναι εντυπωσιακά πρωτόγνωρο. Ο συντάκτης της επιστολής, ο οποίος υπογράφει ως “*An Ionian*”, πραγματοποιεί έναν εξαιρετικά ενδιαφέροντα παραλληλισμό του αποκλεισμού του Πειραιά από τον Parker με τα Ελγίνεια μάρμαρα. Στην επιστολή, κάνει την εξής ακόλουθη υπόθεση εργασίας: Έστω ότι σχηματίζεται ένας ελληνικός στόλος, αρκετά ισχυρός έτσι ώστε να αποκλείσει το Λονδίνο, να ζητήσει αποζημίωση για τα μάρμαρα που κλάπηκαν από τον Παρθενώνα και την φθορά που προξένησε η

---

⁵¹ *Times*, 20,423.

⁵² *Times*, 20,416.

⁵³ Κυβέρνηση τότε είχε σχηματίσει το κόμμα των *Whigs* με πρωθυπουργό τον John Russell.

⁵⁴ *Times*, 20,404.

αφαίρεση τους, να απαγάγει την βασίλισσα Βικτώρια και τον Αλβέρτο και πως ο Έλληνας πρέσβης έδινε προθεσμία 24 ωρών στην βρετανική κυβέρνηση προκειμένου να ικανοποιήσει τα αιτήματα της ελληνικής πλευράς. Κατόπιν αναρωτιέται αν θα προξενούνταν η ίδια έκπληξη στο βρετανικό κοινό, όπως αυτή που προκλήθηκε στο ελληνικό με τον ναυτικό αποκλεισμό του Πειραιά. Προς το τέλος της επιστολής αναφέρεται υποτιμητικά προς τον Lyons και τον Όθωνα. Ειδικά τον Όθωνα τον χαρακτηρίζει με τις ακόλουθες λέξεις “wet-nurse” και “matron”. Υπογράφει την επιστολή από το *Erechtum Club, St. James’s*⁵⁵ στις 5 Φεβρουαρίου (*Times*, 6/2/1850, σελ. 4)⁵⁶. Ίσως να πρόκειται για κάποιον επιφανή Έλληνα του Λονδίνου, καθώς είναι πολύ δύσκολο για τον οποιοδήποτε να καταφέρει να δημοσιευθεί κείμενο του στους *Times*.

Συνεχίζοντας σε παρόμοιο κλίμα, οι *Times* δηλώνουν την απογοήτευσή τους που δεν έχει δημοσιευθεί ακόμα η αλληλογραφία, η οποία αποδεικνύει πως ο Wyse έχει λάβει εντολές από την κυβέρνηση για τις ενέργειες του (Παπαναστασόπουλος, 2021, σελ. 239). Εύχονται οι Έλληνες να αντέξουν, με την υποστήριξη του πολιτισμένου κόσμου⁵⁷, τις δοκιμασίες στις οποίες υποβάλλονται (*Times*, 9/2/1850 σελ. 5)⁵⁸.

Αφότου πέρασαν μερικές μέρες έως ότου λάβουν νέες πληροφορίες, χαρακτηρίζουν ως ύποπτο τον τρόπο με τον οποίο διεκδικεί ο Pacifico αποζημίωση (*Times*, 22/2/1850, σελ. 5)⁵⁹. Επίσης, είναι εξαιρετικά σημαντικό το ότι ισχυρίζονται πως αν αναγκαστεί να πληρώσει η ελληνική κυβέρνηση ένα τόσο μεγάλο ποσό (31,531 λίρες), δεν θα είναι σε θέση να αποπληρώσει τους πιστωτές της, μεταξύ των οποίων και η Αγγλία (*Times*, 27/2/1850, σελ. 4)⁶⁰. Παρατίθεται το ακόλουθο απόσπασμα, καθώς είναι ιδιαίτερο χαρακτηριστικό το ύφος του κειμένου:

“Can anything be more monstrous than that claims of so doubtful a character against Portugal should suddenly acquire the force of a positive debt, because the evidence of them had been destroyed in a riot? And that these claims should be preferred with the support of England and her naval forces, not against Portugal, but against Greece. Because it was in the territory of King Otho that

---

⁵⁵ Δεν είναι ευδιάκριτο το κείμενο σε αυτό το σημείο.

⁵⁶ *Times*, 20,405.

⁵⁷ Συγκεκριμένα αναγράφεται το εξής “ [...] the support of the civilized world [...] ”.

⁵⁸ *Times*, 20,408.

⁵⁹ *Times*, 20,419.

⁶⁰ *Times*, 20,423.

these precious documents vanished from the light of day? So that claims which Portugal treated as mere attempts at extortion are to be exacted from another state because they are perished [...] We shall only add, that the evident exaggeration of these demands throws the utmost doubt on the whole transaction” (Times, 27/2/1850, σελ. 4)⁶¹.

Δύο ημέρες αργότερα, δημοσιεύεται ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον άρθρο των *Times* που ασκεί κριτική στην πολιτική του Palmerston. Ξεχωρίζουν δύο σημεία. Στο πρώτο, οι *Times* παραθέτουν μια δήλωση του Κολοκοτρώνη στις 9 (21)⁶² Νοεμβρίου, 1848, σχετικά με την διαχείριση και αντιμετώπιση αντίστοιχων υποθέσεων, και στο δεύτερο, είναι καυστική η τελευταία παράγραφος προς τον Palmerston:

“In these cases of Mr. Finlay and M. Pacifico the claimants have wished and persist in wishing to obtain what they please by means other than those prescribed by the laws of the country in which they live; and it is the Government, on the contrary, which has constantly shown itself animated with a spirit of justice, and which has always pointed out to M. Pacifico as well as to Mr. Finlay – to the former the legal course which was open to him in the same manner as to every other inhabitant of the kingdom; and to the latter the same course, or an arrangement by the intervention and decision of competent valuers” (Times, 1/3/1850 σελ. 4)⁶³.

“[...] but, after the experience of the last few years in the various parts of Europe, it is not surprising that people should be found to believe that the motives of the British Foreign Minister are not merely ludicrous, and that he has in view something more dangerous than Don Pacifico’s claims” (Times, 1/3/1850 σελ. 4)⁶⁴.

Σύμφωνα με τους *Times*, ο Palmerston προσπαθούσε να πολιτικοποιήσει το ζήτημα και να κάνει την αγγλική κοινή γνώμη να υποστηρίξει τις θέσεις της βρετανικής κυβέρνησης. Μέσω αυτού του επεισοδίου, προσπαθούσε να αποτρέψει την επέκταση της επιρροής της Ρωσίας στην Ελλάδα και ακολούθως στην Ανατολή. Ωστόσο, ο

---

⁶¹ *Times*, 20,423.

⁶² Η ημερομηνία στην παρένθεση είναι αυτή του Ιουλιανού ημερολογίου, καθώς τότε στην Ελλάδα χρησιμοποιούσαν αυτό το ημερολόγιο.

⁶³ *Times*, 20,425.

⁶⁴ *Times*, 20,425.

αποκλεισμός έβλαπτε μόνο το ελληνικό εμπόριο, την ελληνική ναυτιλία και όσους Έλληνες ήταν εξαρτημένοι από αυτά. Η ελληνική κυβέρνηση, αντιθέτως, δεν βλάφτηκε και ελάμβανε μηνύματα στήριξης από την υπόλοιπη Ευρώπη. Από αυτήν την κατάσταση βλαπτόταν ακόμα και το βρετανικό εμπόριο. Εδώ μπορεί κανείς να διακρίνει τις οικονομικές θέσεις των *Times*, οι οποίες ήταν υπέρ του ελεύθερου εμπορίου και κατά του προστατευτισμού (Fenton, 2020, σελ. 108). Τέλος, η πείνα και η ανεργία αυξάνονταν δραματικά στην Αθήνα (*Times*, 5/3/1850, σελ. 5)⁶⁵.

Στην συνέχεια, ακολουθεί μια ουσιαστική σύγκριση της εξωτερικής πολιτικής της Μεγάλης Βρετανίας της περιόδου της ελληνικής επανάστασης με την περίοδο του διπλωματικού επεισοδίου. Από το 1827 έως και τότε, η βρετανική εξωτερική πολιτική αναφορικά με τους Τούρκους εμπεριέχει αντιθέσεις. Τότε, προστάτευαν οι Βρετανοί την ελληνική ανεξαρτησία εις βάρος της Πύλης, ενώ αργότερα, στα πλαίσια του ανατολικού ζητήματος, υποστηρίζουν την οθωμανική ανεξαρτησία απέναντι στον ρωσικό επεκτατισμό και την επιρροή της Ρωσίας στους χριστιανικούς πληθυσμούς της Ελλάδος. Αλλά αυτή η πολιτική ίσως να έχει και τα αντίθετα αποτελέσματα. Οι Έλληνες, και του ελληνικού βασιλείου και της οθωμανικής αυτοκρατορίας, έβλεπαν πλέον πως η Βρετανία δεν υποστήριζε τον σκοπό τους και έψαξαν την υποστήριξη της Ρωσίας. Ακόμα και τα Ιόνια νησιά ξεσηκώθηκαν υπέρ των Ελλήνων. Μέχρι και μια τουρκική ναυτική μοίρα έφτασε προς υποστήριξη του στόλου του Parker. Οι Έλληνες πλέον πίστευαν πως απειλούνταν η ανεξαρτησία τους και ότι τασσόταν η Βρετανία μαζί με τους μουσουλμάνους δυνάστες τους, πρώην και νυν. Ότι ακριβώς εξυπηρετούσε τους Ρώσους. Όλα αυτά κατέστρεφαν όσα έχτισε η βρετανική εξωτερική πολιτική τα τελευταία, τότε, 20 χρόνια, από τον Canning και έπειτα. Η Βρετανία έχανε την επιρροή της στο τόσο συμπαθές έθνος των Ελλήνων προς όφελος των Ρώσων και των Γάλλων (*Times*, 5/3/1850, σελ. 5)⁶⁶. Η σύγκριση Canning και Palmerston είναι εντυπωσιακή.

Ενώ ο αποκλεισμός βρισκόταν ακόμα σε ισχύ, οι *Times* υποστήριζαν πως η υπεράσπιση των συμφερόντων και των δικαιωμάτων των Βρετανών υπηκόων σε άλλες χώρες με δίκαιους και νόμιμους τρόπους, εφόσον και αυτά είναι νόμιμα και δίκαια, είναι πράξη ειρήνης και φιλίας. Όταν, όμως, χρησιμοποιούνται υπερβολικές και

---

⁶⁵ *Times*, 20,428.

⁶⁶ *Times*, 20,428.

φαντασιακές επιδιώξεις ιδιωτών ως αφορμή για πολεμική επιθετικότητα, τότε αυτές είναι πράξεις αδικίας και πολέμου. Αυτή η εποχή δεν έχει χώρο για άσκοπες και κοστοβόρες συγκρούσεις. Το μέλλον δεν μπορεί να αντέξει και άλλα γεγονότα, όπως αυτά των ακτών της Ελλάδος (*Times*, 16/3/1850, σελ. 5)⁶⁷.

Ένα από τα στοιχεία που υποδεικνύουν το μεγαλείο των *Times* ως εφημερίδα είναι το γεγονός πως πηγαίνουν κόντρα στον πιο ισχυρό υπουργό εξωτερικών της εποχής, αλλά και ίσως στο ισχυρότερο πολιτικό πρόσωπο ολόκληρης της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Καλούν το Κοινοβούλιο και τον λαό της Αγγλίας να αναρωτηθούν εάν είναι προς το συμφέρον και την αξιοπρέπεια αυτής της χώρας να διαπνέονται οι εξωτερικές τους υποθέσεις από τεχνάσματα και να τις υπερασπίζεται κανείς με ψέματα και βία. Αυτά τα τεχνάσματα είναι τόσο ξένα στον αγγλικό λαό που μετά βίας μπορεί κάποιος να τα πιστέψει, ακόμα αν παρουσιάζονται σαφή αποδεικτικά στοιχεία. Αναφέρουν πως είναι υποχρεωμένοι ως δημοσιογράφοι και ως πολίτες να ασκούν σκληρή κριτική στους πολιτικούς που τους εκπροσωπούν, και όχι σε πολιτικούς άλλων κρατών, για το αν δυσφημούν το αγγλικό έθνος. Ευτυχώς ο λαός δεν συγγέει το βρετανικό έθνος με τον υπουργό εξωτερικών του και η εφημερίδα δεν το παραλείπει αυτό, πράγμα για το οποίο είχε κατηγορηθεί. Καλώς ή κακώς από αυτά τα γεγονότα θα καθοριστούν οι σχέσεις της Μεγάλης Βρετανίας με τα υπόλοιπα έθνη της Ευρώπης (*Times*, 22/5/1850, σελ. 4)⁶⁸.

Οι *Times* θεωρούν πως τα Ευρωπαϊκά κράτη θα προσπαθήσουν να αποφύγουν κινήσεις που θα δυσχεραίνουν τις σχέσεις τους με την Αγγλία. Μάλλον εκτιμούν την επαφή που είχαν αναπτύξει με την βασίλισσα Βικτώρια και τον λαό της, ωστόσο η επικοινωνία τους με τον υπουργό εξωτερικών τερματίστηκε. Κάθε μέρα που περνά επιβεβαιώνει αυτό το γεγονός και αν τα μέτρα που θα αλλάξουν την τωρινή πορεία του βρετανικού έθνους δεν ληφθούν εγκαίρως, η εμπορική και πολιτική σχέση των Βρετανών με την υπόλοιπη Ευρώπη προχωρά προς ένα καταστροφικό τέλος (*Times*, 22/5/1850, σελ. 4)⁶⁹.

Παρατίθενται τα παρακάτω ενδεικτικά αποσπάσματα:

---

⁶⁷ *Times*, 20,438.

⁶⁸ *Times*, 20,495.

⁶⁹ *Times*, 20,495.

“The time is now arrived when it is absolutely necessary for the Parliament and the people of England to determine whether it is for the interest and the dignity of this country to have their foreign affairs conducted by stratagems and defended by falsehood and violence. These defects and offences are so alien to the character of Englishmen that it is with the utmost difficulty they can be brought to believe the evidence of them, even when it is palpable to their senses. But here is that evidence, and in appreciating a point of good faith and good conduct, we apprehend that we are bound, if anything, to judge the acts of our own Ministers with greater severity than those of other countries, for in dishonouring themselves such statemen injure us. Hitherto the world has not confounded the British nation with its Foreign Minister, and much has been set down to our habitual indifference to these affairs. But on the present occasion no such ignorance can be pleaded, and the course pursued by the nation will probably determine, for better or for worse, our relations with the principal nations of Europe” (Times, 22/5/1850, σελ. 4)⁷⁰.

“At present we say no more, and we believe that the States of the continent are wisely anxious to avoid every step which might be construed into national provocation towards this country; they have no disposition to impair the relations of amity which have so long and so happily subsisted between themselves and Queen Victoria and her people; but their amicable intercourse with the foreign office is at an end. Every day brings us confirmation of that fact, and if the measures taken to change our course be not prompt and complete, our commercial and political connexion with the rest of Europe is advancing towards a ruinous end” (Times, 22/5/1850, σελ. 4)⁷¹.

Κατά τον Palmerston, η βασική αιτία της απόστασης που είχε δημιουργηθεί μεταξύ Αγγλίας και Γαλλίας ήταν η διαφωνία τους αναφορικά με τις αξιώσεις του Palmerston απέναντι στην Πορτογαλική κυβέρνηση. Οι *Times* είναι σχεδόν σίγουροι πως κάτι τέτοιο δεν υφίσταται και πως αυτή ήταν άλλη μία γελοία δικαιολογία του υπουργού εξωτερικών για να καλύψει τα αποτελέσματα των πράξεων του. Η στάση του Palmerston κατά τις διαπραγματεύσεις στο Λονδίνο ήταν εξαιρετικά εχθρική και

---

⁷⁰ *Times*, 20,495.

⁷¹ *Times*, 20,495.

επιθετική απέναντι στην Γαλλία, ασεβής απέναντι στην Αγγλία και επιβλαβής απέναντι στην Ελλάδα. Η εφημερίδα πιστεύει πως αυτή η συμπεριφορά ήταν η ουσιαστική αιτία της ρήξης μεταξύ Βρετανών και Γάλλων, διότι δεν έδειχνε επιθυμία διαμεσολάβησης, αλλά πρόθεση αντιπαράθεσης. Η υπόθεση αυτή είναι τερατώδης και ανυπόστατη. Και αν ακόμα, αυτό το ζήτημα είχε στοιχεία αλήθειας, αποζημίωση θα έπρεπε να ζητείται από την Λισαβόνα και όχι την Αθήνα. Ακόμα και υποστηρικτές του Palmerston αδιαφορούν για αυτό το ζήτημα. Η στάση αυτή αργά ή γρήγορα θα καταρρεύσει, καθώς είναι γελοία και εκβιαστική (“*ridiculous and extortionate*”) και θα υποστηριζόταν μόνο από έναν αχόρταγο γελωτοπιό (“*insatiable mendicant*”) (*Times*, 23/5/1850, σελ. 4)⁷².

Σε επόμενο βαθμό, ο Palmerston κατηγορείται πως υπερασπίζεται τον Pacifico και τον Finlay και όχι τα συμφέροντα του βρετανικού έθνους. Ιδίως ο Pacifico δεν θα έπρεπε να έχει παράπονο από τον ζήλο που δείχνει και από το ότι χρησιμοποιεί τακτικές που θα άρμοζαν μόνο σε έναν αδίστακτο δικηγόρο κατώτερης τάξης. Με αυτόν τον τρόπο θυσιάζει την αξιοπρέπεια και της συμμαχίες του βρετανικού στέμματος. Με την βοήθεια του Ward, διοικητή των Ιονίων νήσων, έχει καταφέρει να προκαλέσει την έχθρα όλων των ελληνικών πληθυσμών της ανατολικής μεσογείου προς το αγγλικό έθνος. Ακόμα, ο Palmerston ουσιαστικά είχε εγκαταλείψει την κοινή παράταξη που έστησαν η Ρωσία, Γαλλία και Αγγλία αναφορικά με την εγκαθίδρυση του ελληνικού βασιλείου και έκανε πιο δύσκολη την διπλωματική κατάσταση μεταξύ των κρατών σε αυτό το σημείο της ανατολής. Για χάρη αμφισβητούμενων αξιώσεων, διέκοψε σχέσεις μεταξύ ευρωπαϊκών κρατών που διατηρούν την ειρήνη και την ηρεμία σε ολόκληρο τον κόσμο⁷³. Όλα αυτά προκάλεσαν την αποχώρηση του Γάλλου πρέσβη από τον

---

⁷² *Times*, 20,496.

⁷³ Είναι εξαιρετικά σημαντικό να γίνει απολύτως κατανοητή η σημασία, αλλά και το διακύβευμα της ειρήνης και της ηρεμίας στην Ευρώπη και τον υπόλοιπο κόσμο. Για να γίνει αυτό, λοιπόν, είναι αναγκαίο να παρουσιαστεί συνοπτικά η κατάσταση της Ευρώπης και της υφελίου εκείνη την περίοδο (1848-1850). Τότε, σχεδόν όλη η Ευρώπη βρισκόταν σε μια κατάσταση πλήρους αναβρασμού. Τα απόνερα των επαναστάσεων, κάποιων επιτυχημένων και κάποιων αποτυχημένων, είχαν υποχωρήσει. Παντού επικρατούσε ο φόβος, η καχυποψία, η ανικανοποίητη φιλοδοξία και η επιθυμία εκδίκησης. Ο Λουδοβίκος Ναπολέον βρισκόταν μόλις δύο χρόνια στην εξουσία στην Γαλλία και πάσχιζε να διασφαλίσει το αυτοκρατορικό του στέμμα. Η ενοποίηση και η φιλελευθεροποίηση της Γερμανίας είχε ξεκινήσει, αλλά δεν είχε ολοκληρωθεί. Στα εδάφη της Αυστριακής Αυτοκρατορίας, οι Ούγγροι είχαν επαναστατήσει εναντίον της Αυστρίας και η Βοημία εναντίον της Ουγγαρίας. Οι Μαγυάροι επαναστάτες είχαν ηττηθεί κατά κράτος από τον αυστριακό και τον ρωσικό στρατό, οι οποίοι πολεμούσαν ενωμένοι για να καταπνίξουν κάθε επανάσταση, και οι κυβερνήσεις τους πίεζαν ασφυκτικά την Τουρκία να τους επιστρέψει τους Ούγγρους επαναστάτες που είχαν διαφύγει σε Οθωμανικά εδάφη ως πρόσφυγες. Προς υποστήριξη της Τουρκικής κυβέρνησης, είχε σταλεί ο βρετανικός στόλος στα Δαρδανέλια και ο Γαλλικός στην Σμύρνη. Εξαιτίας αυτού βρισκόνταν ο στόλος του Parker στον Βόσπορο πριν κατευθυνθεί προς τον Πειραιά. Οι σχέσεις Τουρκίας και Ελλάδας ήταν τεταμένες. Στην Ελβετία είχε ξεσπάσει εμφύλιος

Λονδίνο, την ανυποχώρητη στάση του Ρώσου Αυτοκράτορα και δεν γνωρίζουμε ακόμα τις περαιτέρω επιπτώσεις τους στην ευρύτερη ευρωπαϊκή σκηνή (*Times*, 23/5/1850, σελ. 4)⁷⁴.

“But the principal charges we address to Lord Palmerston are of a graver nature and a higher character. He has been pursuing this miserable game in the spirit of an attorney of the lowest class [...] Don Pacifico has no reason to complain of his zeal. But Lord Palmerston seems to have lost sight of the fact that it is not Don Pacifico or Mr. Finlay who are his clients, but the British nation; and in his passionate eagerness to enforce the demands of these persons he has sacrificed the dignity, the policy, and the alliances of the Crown [...] He has, in conjunction with Sir Henry Ward, kindled the bitterest animosity against this country among the whole Greek population of the Mediterranean. He has forsaken and annihilated the policy which dictated the establishment of the Greek monarchy by our union with France and Russia, and he has especially provoked both those States on that important point of the East. He has exposed himself to accusations of bad faith which this country cannot affect to bear with the same indifference he has evinced under them; and he has for these contemptible objects and disputable claims interrupted with the leading continental States relations which never were more essential to the peace and tranquillity of the world. Such are the formidable and permanent consequences of the late operations in Greece, which will remain long after the paltry details of this affair are forgotten. They

---

πόλεμος. Ο θάνατος του βασιλιά της Δανίας είχε φέρει στο προσκήνιο το ερώτημα της διαδοχής των δουκάτων του Schleswig και του Holstein και μόνο όταν ξέσπασαν μάχες, επετεύχθη ένας προσωρινός συμβιβασμός, ο οποίος αποδείχθηκε πως ήταν το πρελούδιο του πολέμου που ξέσπασε μεταξύ Δανίας και Πρωσίας μια δεκαετία αργότερα. Στην Πορτογαλία, ο σφετεριστής Don Miguel κατέλαβε την εξουσία και στην γειτονική Ισπανία το ζήτημα της διαδοχής είχε φέρει στα πρόθυρα του πολέμου την Γαλλία και την Πρωσία. Το τελευταίο απομεινάρι μια ανεξάρτητης Πολωνίας προσαρτήθηκε από την Αυστρία. Από τον Βορά έως και τον Νότο της Ιταλίας, επικρατούσε πόλεμος, αποτέλεσμα του οποίου ήταν η εξαφάνιση ανεξάρτητων κρατών, αλλά και η συνειδητοποίηση από πλευράς Αυστριακών και Παπικού κράτους πως το τέλος της εξουσίας τους στην περιοχή, πλησιάζει. Υπήρξε μια αποτυχημένη επανάσταση στο Βέλγιο και μια εξέγερση στην Πολωνία. Ακόμα και στην Ασία, η Βρετανία έστειλε εκστρατευτικό σώμα στην Κίνα και η Γαλλία στην Κοχινκίνα (Cochin-China), ενώ στο Punjab της βορειοδυτικής Ινδίας είχε ξεσπάσει εξέγερση εναντίον του βρετανικού ζυγού. Στην Αμερική, οι Η.Π.Α. εισέβαλαν στο Μεξικό, ιδιωτικοί στρατοί συγκροτούνταν και εκπαιδεύονταν για να καταλάβουν την Κούβα και στην λατινική Αμερική, οι εμφύλιοι πολέμοι και οι επαναστάσεις ήταν ενδημικές για δεκαετίες και θα συνέχιζαν να είναι και για τις επόμενες (Hyamson, 1953, σελ. 20). Επομένως, δικαιολογημένα οι *Times* να θεωρούν ζήτημα ζωτικής σημασίας την διατήρηση της ειρήνης ακόμα και σε ένα τόσο μικρό μέρος, όσο το νεότευκτό ελληνικό βασίλειο.

⁷⁴ *Times*, 20,496.

have inspired the recall of the French Ambassador from London; they have inspired the Russian note of the 26th of April, in which Count Nesselrode reiterates the energetic remonstrances and maintains the same position assumed by the Emperor on the 19th of February; and we have yet to learn their further effects upon the policy of Europe” (Times, 23/5/1850, σελ. 4)⁷⁵.

Τελειώνοντας με την παράθεση της κριτικής των *Times*, θα αναφερθούν δύο ακόμη σημεία. Ο μόνος σκοπός αυτής της υπόθεσης ήταν η εκθρόνιση του Όθωνα. Αλλά, το μόνο που επετεύχθη, είναι να χαθεί η συμπάθεια των Ελλήνων προς τους Βρετανούς και να θιχτούν τα βρετανικά εμπορικά συμφέροντα. Πιο εύφορο έδαφος δεν θα μπορούσε να βρει η Ρωσία για να επεκτείνει την επιρροή της στην Ελλάδα και την Ανατολή (*Times*, 10/4/1850, σελ. 5)⁷⁶. Παρά αυτήν την καταστροφική διένεξη μεταξύ Ελλάδος και Αγγλίας, ο σεβασμός παρέμενε αμοιβαίος μεταξύ των δύο εθνών. Και αυτό αποδείκνυε πως οι Έλληνες ανήκαν στα πολιτισμένα έθνη (*Times*, 6/5/1850, σελ 6)⁷⁷. Εδώ, το φιλελληνικό αίσθημα των *Times* εκφράζεται με ευσεβή, ίσως, τρόπο.

3.4 Η Στάση των Μεγάλων Δυνάμεων, Γαλλίας και Ρωσίας

3.4.1 Η Εμπλοκή των άλλων δύο Προστάτιδων Δυνάμεων

Ένας επιπλέον λόγος που αντιπολιτεύονταν δυναμικά τον Palmerston οι *Times* είναι πως δεν γνώριζαν τί στάση θα κρατούσαν οι υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις, Γαλλία και Ρωσία, και ιδιαίτερα η Γαλλία, καθώς αποτελούσε ισχυρό σύμμαχο των Βρετανών. Αν αντιδρούσαν, ίσως να θίγονταν τα βρετανικά συμφέροντα στην Ελλάδα⁷⁸. Οι Βρετανοί θεωρούσαν πως είχαν όλες τις νομικές βάσεις τα αιτήματα τους και για αυτό πρότειναν στους Γάλλους και Ρώσους διπλωμάτες στην Αθήνα να διαμεσολαβούσαν προκειμένου να βρίσκονταν λύση. Όμως, η συνεχώς εχθρική στάση της Βρετανίας μπορεί να λειτουργούσε ως αφορμή για να επέμβουν η Γαλλία και η Ρωσία στρατιωτικά και να προκαλούνταν σύρραξη (*Times*, 5/2/1850, σελ. 3)⁷⁹. Ήδη, το ότι ο Parker δεν ενημέρωσε τον Γάλλο πρέσβη και τον Γάλλο ναύαρχο πως θα προχωρούσε σε

---

⁷⁵ *Times*, 20,496.

⁷⁶ *Times*, 20,459.

⁷⁷ *Times*, 20,481.

⁷⁸ Και οι 3 μεγάλες δυνάμεις, Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία και Ρωσία, ήταν προστάτιδες του βασιλείου της Ελλάδος.

⁷⁹ *Times*, 20,404.

αποκλεισμό του Πειραιά, θα μπορούσε να αποτελέσει *Casus Belli* (*Times*, 11/2/1850, σελ. 6)⁸⁰.

Κατά μια άλλη έκφανση των ειδήσεων, οι *Times* λυπόταν που λάμβαναν επίσημα και έγκυρα έγγραφα από τους Γάλλους με πληροφορίες για τις εξελίξεις στην Ελλάδα. Αυτό αποδείκνυε πως η βρετανική κυβέρνηση, και συγκεκριμένα το υπουργείο εξωτερικών, δεν προήγαγε την διαφάνεια. Επίσης, η ροή ειδήσεων μέσω της Γαλλίας έδειχνε την στενή σχέση του ελληνικού στέμματος με την γαλλική δημοκρατία (Παπαναστασόπουλος, 2021, σελ. 239). Το μόνο θετικό ήταν πως ο Γάλλος πρέσβης στην Αθήνα, Thouvenel, αναγνώρισε πως έπρεπε να δοθούν αποζημιώσεις (*Times*, 9/2/1850, σελ. 5)⁸¹.

3.4.2 Η Στάση της Γαλλίας και οι Βρετανο-Γαλλικές Σχέσεις

Το πρώτο άμεσο πλήγμα στις σχέσεις Μεγάλης Βρετανίας και Γαλλίας ήταν η αποχώρηση του Γάλλου πρέσβη, Drouyn de Lhuys, από το Λονδίνο για το Παρίσι (Baring-Pemberton, 1926, σελ. 594). Ήλπιζαν οι *Times* αυτή η αποχώρηση να μην είχε καμία αρνητική χροιά για την Αγγλία και να μην σχετίζεται με τις διαπραγματεύσεις αναφορικά με το ελληνικό ζήτημα, καθώς η Γαλλία ίσως είναι η μόνη χώρα που συνεχίζει να διατηρεί ισχυρές φιλικές σχέσεις με τους Βρετανούς (*Times*, 17/5/1850, σελ. 3)⁸².

Οι ειλικρινείς προθέσεις της Γαλλικής πλευράς διαφαίνονται από τις δηλώσεις του ίδιου του Γάλλου πρέσβη στο Λονδίνο. Αναφέρει χαρακτηριστικά πως τέτοιες ενέργειες από την Αγγλία «ρίχνουν λάδι στην φωτιά» και δεν επουλώνουν τις πληγές που έχει ανοίξει. Επιπλέον, η ανάμειξη των Γάλλων θα μπορούσε να αποβλέπει στην εξυπηρέτηση δικών τους συμφερόντων και τον εξαναγκασμό της Ελλάδας να πληρώσει μεγαλύτερες αποζημιώσεις. Αντιθέτως, λαμβάνοντας υπόψιν και τις ανησυχίες άλλων μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων, συμμετέχουν στις διαπραγματεύσεις με σκοπό την διασφάλιση της ειρήνης, αλλά και της διατήρησης των άριστων σχέσεων τους με την Αγγλία. Το απόσπασμα είναι χαρακτηριστικό:

“Such proceedings threw oil on the fire, envenomed the wounds which we wished to heal, and tended to render impossible the part of conciliators which we had

---

⁸⁰ *Times*, 20,409.

⁸¹ *Times*, 20,408.

⁸² *Times*, 20,491.

accepted [...] No, we were inspired by different considerations. Partaking the opinion of Russia, Austria and the other Powers, we thought that the nature of our relations with the English government should decide us to take another attitude and hold other language. We hoped to be the mediator between the two parties. We did so in the interest of peace, in your interest, and in that of our good relations”. (Times, 22/5/1850, σελ. 5)⁸³.

Οι Γάλλοι εξ αρχής πρότειναν πιο μετριοπαθή μέτρα, όπως η κατάληψη μόνο στρατιωτικών πλοίων και όχι εμπορικών, προκειμένου να μην διαταραχθεί το εσωτερικό, αλλά και το εξωτερικό εμπόριο των Ελλήνων. Κατηγορούν μάλιστα τους Βρετανούς πως συμπεριφέρονται περισσότερο ως πιστωτές παρά ως προστάτιδα δύναμη που προσπαθεί να βρει μια λύση στο ζήτημα. Σε άλλο σημείο πρότειναν ακόμα και την πληρωμή αποζημιώσεων από το ελληνικό κράτος, αλλά μικρότερων ποσών (Times, 22/5/1850, σελ. 5)⁸⁴. Οι Times ανησυχούν πως πλέον η Μεγάλη Βρετανία δεν έχει άλλους συμμάχους στην Ευρώπη. Η απομάκρυνση του Γάλλου πρέσβη από την αγγλική πρωτεύουσα είναι μια καθαρή ένδειξη πολιτικής ρήξης μεταξύ Αγγλίας και Γαλλίας (Times, 25/5/1850, σελ. 5)⁸⁵.

3.4.3 Η Στάση και η Αντίδραση της Ρωσίας

Η στάση και η αντίδραση της Ρωσικής Αυτοκρατορίας και του Νικολάου Α΄ ήταν αρκετά πιο αυστηρή και σκληρή συγκριτικά με αυτήν της Γαλλίας. Αρχικά, όπως αναφέρθηκε, οι Ρώσοι συμβούλεψαν τον Όθωνα να απορρίψει το τελεσίγραφο του Wyse και να μην υποχωρήσει στις απαιτήσεις των Βρετανών. Αργότερα, όταν οι διαπραγματεύσεις μεταξύ της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας έφτασαν σε τέλμα, ο Ρώσος πρέσβης στο Λονδίνο, Philip von Brunnow, αποχώρησε από την αγγλική πρωτεύουσα ως ένδειξη διαμαρτυρίας (Baring-Pemberton, 1926, σελ. 593-594). Σε αυτό συνέβαλε και το γεγονός πως δεν κλήθηκε να συμμετάσχει και ο ίδιος στις συζητήσεις (Times, 17/5/1850, σελ. 3)⁸⁶.

Ωστόσο, οι Times αποκαλύπτουν πως τα κίνητρα των Ρώσων δεν αφορούσαν μόνο την διπλωματική τους επιρροή στον ελλαδικό χώρο, αλλά και την θρησκευτική τους. Αμέσως μετά την έναρξη του βρετανικού αποκλεισμού του

---

⁸³ Times, 20,495.

⁸⁴ Times, 20,495.

⁸⁵ Times, 20,498.

⁸⁶ Times, 20,491.

Πειραιά, οι Έλληνες απευθύνθηκαν στον αυτοκράτορα Νικόλαο ζητώντας του προστασία. Ως απεσταλμένος, λοιπόν, των Ελλήνων στην Αγία Πετρούπολη ορίστηκε ένας γνωστός πράκτορας του Νικολάου στην Αθήνα. Αφότου επετεύχθη και υπεγράφη ο συμβιβασμός μεταξύ Ελλήνων και Βρετανών, εκείνος έμεινε στην Αγία Πετρούπολη ως προστατευόμενος του Τσάρου, καθώς είχε χάσει την εύνοια του Όθωνα εξαιτίας της αποτυχίας του να πείσει τον Νικόλαο να επέμβει πιο καταλυτικά (*Times*, 12/8/1850, σελ. 6)⁸⁷. Παρ' όλ' αυτά, η ανεξαρτησία της Ελλάδος, σημειώνουν οι *Times*, απέκτησε εξαιτίας της αγγλικής αλαζονείας ένα βαθύτερο τραύμα. Ενώ βρισκόταν ο απεσταλμένος των Ελλήνων στην Αγία Πετρούπολη, ένας ιερέας, ο οποίος ήταν παιδαγωγός του Όθωνα, μετέβη στην Κωνσταντινούπολη προκειμένου να διαπραγματευθεί την ένωση της συνόδου της Αθήνας με το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Κατά την διάρκεια της επανάστασης του 1821, οι Έλληνες επαναστάτες είχαν αφοριστεί από το Πατριαρχείο υπό την πίεση της Υψηλής Πύλης, επειδή πήραν τα όπλα εναντίον του Σουλτάνου. Έτσι, αποφάσισαν να ιδρύσουν δική τους ανεξάρτητη εκκλησία με έδρα την Αθήνα. Το Πατριαρχείο δεν αναγνώρισε ποτέ έως τότε την ανεξάρτητη ελληνική εκκλησία και η ρωσική επιρροή σε αυτό αυξανόταν συνεχώς. Αυτός ο ιερέας, λοιπόν, διαπραγματευόταν στην Κωνσταντινούπολη την παροχή ρωσικής υποστήριξης με αντάλλαγμα την ένωση της ανεξάρτητης ελληνικής εκκλησίας με το οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Οι Έλληνες είναι θρήσκος λαός και οι ιερείς έχουν μεγάλη επιρροή σε αυτούς, επομένως οι Ρώσοι θα είχαν τεράστιο πλεονέκτημα στην προσπάθειά τους να κερδίσουν την ελληνική κοινή γνώμη και τον απλό λαό (*Times*, 12/8/1850, σελ. 6)⁸⁸.

Οι Ρώσοι δεν σκόπευαν να ρισκάρουν πολεμική αντιπαράθεση με τους Βρετανούς και θεώρησαν πως η διαμεσολάβηση των Γάλλων θα λογίκευε τον Palmerston και θα αίρονταν τα μέτρα, ιδίως αυτά που έθιγαν το ελληνικό εμπόριο. Ο Νικόλαος επεσήμανε στον Palmerston πως οι ενέργειες του έβλαπταν τις ειλικρινείς σχέσεις μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων. Το ελληνικό βασίλειο είναι υπεύθυνο για τις πράξεις του ως κράτος, αλλά αυτό δεν δικαιολογεί την σκληρότητα αυτών των μέτρων, τα οποία διακυβεύουν την ανεξαρτησία του και εφαρμόζονται από ένα άλλο κράτος, το οποίο υποτίθεται πως εγγυάται αυτήν την ανεξαρτησία.

---

⁸⁷ *Times*, 20,565.

⁸⁸ *Times*, 20,565.

Εκτός αυτού, ουσιαστικά η υπόθεση αποτελεί ένα ιδιωτικό ζήτημα και δεν θα έπρεπε οι πράξεις των Βρετανών να υπερβαίνουν τα εγχώρια δικαστήρια, διότι μια τέτοια ενέργεια θα ήταν αυθαίρετη. Σε εμπορικό επίπεδο, ο αποκλεισμός των ελληνικών λιμανιών θέτει σε κίνδυνο το εμπόριο όλων των «ναυτικών» χωρών της Ευρώπης και φέρνει τον ελληνικό λαό αντιμέτωπο με την απειλή της πείνας. Δεν είναι μόνο τα πλοία που έχουν κατασχεθεί και τα λιμάνια της Ελλάδος που έχουν αποκλειστεί, αλλά και τα πλοία που κατέφυγαν σε ξένα λιμάνια και δεν ρισκάρουν απόπλου. Η πλοήγηση και το εμπόριο της ανατολικής μεσογείου έχουν παραλύσει. Ενώ σε δημοσιονομικό επίπεδο, τα μέτρα αυτά εμποδίζουν την Ελλάδα να ικανοποιήσει τις υποχρεώσεις της απέναντι στις μεγάλες δυνάμεις. Η Ρωσία ήταν η πρώτη που σε άλλες αντίστοιχες περιπτώσεις πίεσε την Ελλάδα να αποπληρώσει τα χρέη της, αλλά ποτέ δεν εφάρμοσε μέτρα που θα έπλητταν τόσο σκληρά το εμπόριο της και θα είχαν επιπτώσεις για αρκετά ακόμα χρόνια. Ούτως ή άλλως, υπάρχει και το πρωτόκολλο του Λονδίνου το 1832, που υποχρεώνει την Ελλάδα να αποπληρώσει το χρέος της. Ο Nesselrode θεωρεί πως δεν θα παρατείνουν χρονικά οι Βρετανοί την διένεξη, καθώς το ζήτημα είναι να βρεθεί μια λύση που θα ικανοποιεί όλες τις πλευρές και θα επιτρέψει στην Ελλάδα να αποπληρώσει το χρέος της (*Times*, 15/8/1850, σελ. 3)⁸⁹.

3.5 Οι *Times* για τον Pacifico

Οι *Times* προσωπικά προς τον Pacifico ήταν εξαιρετικά επικριτικοί και καυστικοί. Αμφέβαλαν συνεχώς για το ποιά ήταν εν τέλει η υπηκοότητα του. Αναρωτιούνταν αν τελικά ήταν Εβραίος, Πορτογάλος, Ισπανός ή Βρετανός. Τον χαρακτήριζαν ως δικομανή και μυθομανή. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον και ευρηματικότητα παρουσιάζουν οι χαρακτηρισμοί που προσδίδουν οι *Times* προς τον Pacifico. Σε ένα σημείο τον χαρακτηρίζουν ως ένα «καταπιεσμένο και εξαθλιωμένο άτομο» (“*an oppressed and impoverished individual*”) και έναν «άπορο τυχοδιώκτη» (“*a needy adventurer*”) που οι επαγγελματικές του δραστηριότητες έπαψαν να του αποφέρουν έσοδα και έψαχνε να τις αναπληρώσει με άλλους τρόπους (*Times*, 28/5/1850)⁹⁰. Επιπροσθέτως, ανέφεραν πως τα υπερβολικά αιτήματα ενός Πορτογάλου Εβραίου και

---

⁸⁹ *Times*, 20,568.

⁹⁰ *Times*, 20,500.

αξιώσεις που εφηύρε απέναντι στην ελληνική και πορτογαλική κυβέρνηση, κατέληξαν να γίνουν διεθνής υπόθεση (*Times*, 5/2/1850, σελ. 3)⁹¹.

Σε μια σύγκριση που πραγματοποίησαν ανάμεσα στις αξιώσεις του Pacifico και του Finlay, γράφουν χαρακτηριστικά τα εξής:

“Mr. Finlay’s claims are, however, of a serious and dignified character compared to the audacious rhodomontade of Chevalier Don Pacifico” (*Times*, 27/2/1850, σελ. 4)⁹².

Σε άλλο σημείο που συγκρίνονται πάλι οι δύο αυτές υποθέσεις, ο Pacifico χαρακτηρίζεται ως «τοκογλύφος» (“*usurer*”) και «υβριδικός Εβραίος» (“*hybrid Jew*”) (*Times*, 29/6/1850)⁹³.

Η ζωή του Pacifico, παραθέτουν οι *Times*, είναι το να κατασκευάζει και να δημιουργεί αξιώσεις απέναντι σε κυβερνήσεις. Κατά αυτόν τον τρόπο έχουν περάσει σχεδόν δύο δεκαετίες από την ζωή του. Οι υπερβολές του είναι κραυγαλέες και δεν υποστηρίζονται σε κανένα σημείο από αποδεικτικά στοιχεία. Η αξιοπιστία του έχει καταστραφεί σε κάθε σημείο. Το παρακάτω απόσπασμα είναι χαρακτηριστικό:

“[...] Don Pacifico was notoriously, and indeed by his own showing, a person who had spent years in endeavouring to force upon a Government the recognition of claims which were declared to be without foundation [...] Still there is the undeniable fact, that for years past Don Pacifico’s occupation had lain the manufacture and sale of questioned, if not questionable claims, while in the particular case before the negotiators his glaring exaggerations on a score of points, which are now admitted even by Lord Palmerston himself, were such as, according to all the laws of evidence, should have destroyed his credibility on any point whatever” (*Times*, 29/5/1850)⁹⁴.

Αξίωνε ένα ποσό της τάξης των 30,000 λιρών, καθώς τόσο αξιολογούσε την περιουσία του που καταστράφηκε. Άραγε, αναρωτιούνταν οι *Times*, υπήρχε άλλος

---

⁹¹ *Times*, 20,404.

⁹² *Times*, 20,423.

⁹³ *Times*, 20,528.

⁹⁴ *Times*, 20,501.

άνθρωπος στην Αθήνα που να διατηρούσε περιουσία τέτοιου ύψους στην οικία του (*Times*, 27/2/1850, σελ. 4)⁹⁵;

3.6 Η Στάση της Πορτογαλίας

Σε αυτήν την υπόθεση έχει ενδιαφέρον το ποιά στάση κράτησε η Πορτογαλία, καθώς δεν πρέπει να λησμονείται το ότι ο David Pacifico ήταν Πορτογάλος πολίτης και τέως πρόξενος της Πορτογαλίας στην Αθήνα⁹⁶. Καταρχήν, η πορτογαλική κυβέρνηση όφειλε να συνδράμει στην έρευνα της επιτροπής (Baring-Pemberton, 1926, σελ. 595) που συστάθηκε για την ύπαρξη ή όχι εγγράφων που αποδείκνυαν τις χρηματικές αξιώσεις του Pacifico προς την κυβέρνηση της Πορτογαλίας πριν την λεηλασία της οικίας του (*Times*, 15/5/1850)⁹⁷. Το ιστορικό αυτής της υπόθεσης φτάνει έως και το 1834, όταν ο πατέρας της βασίλισσας της Πορτογαλίας όρισε μια επιτροπή, η οποία θα εξέταζε όλα τα αιτήματα αποζημίωσης για φθορά ή απώλεια περιουσίας κατά τον εμφύλιο (1830-1833), μεταξύ των οποίων και αυτό του Pacifico. Ωστόσο, πολλά αιτήματα ήταν ψευδή και στις 25 Απριλίου 1835 αποφασίστηκε πως θα εξετάζονταν από το δικαστήριο μόνο όσα θα είχαν κατατεθεί μέχρι και το 1837 (*Times*, 19/3/1850, σελ. 6)⁹⁸.

Ο Πορτογάλος υπουργός εξωτερικών, εκ μέρους της πορτογαλικής κυβέρνησης, ενημέρωσε τον Πορτογάλο πρόξενο στην Αθήνα, μεταξύ άλλων, πως μόλις έφτανε η εντολή της απόλυσης του Pacifico στον Pacifico με την μορφή διαταγής, ήταν υποχρεωμένος να μεταφέρει στον διάδοχό του όλα τα έγγραφα και τα αντικείμενα που είχε στην κατοχή του σχετικά με το προξενείο. Εκείνος αρνήθηκε να υπακούσει και θεώρησε την απόλυση του άδικη. Απειλήσε μάλιστα πως θα διεκδικούσε αποζημίωση από την πορτογαλική κυβέρνηση για τις απώλειες του κατά τον πορτογαλικό εμφύλιο. Η εναντίωσή του υποχρέωσε την πορτογαλική κυβέρνηση να δώσει εντολή στον διάδοχό του να αιτηθεί από το ελληνικό υπουργείο δικαιοσύνης την βίαιη απόσπαση των εγγράφων από τον Pacifico. Στις 21 Δεκεμβρίου 1844, απέστειλε με την βοήθεια συμβολαιογράφου επίσημη διαμαρτυρία προς την πορτογαλική

---

⁹⁵ *Times*, 20,423.

⁹⁶ Οι ακόλουθες πληροφορίες δημοσιεύθηκαν από επιστολές της πορτογαλικής κυβέρνησης, και τις οποίες έστειλε στους *Times* ο ανταποκριτής τους στην Λισαβόνα.

⁹⁷ *Times*, 20,489.

⁹⁸ *Times*, 20,440.

κυβέρνηση (*Times*, 4/6/1850, σελ. 8)⁹⁹ και στις 31 Δεκεμβρίου 1844, αιτήθηκε αποζημίωση ύψους 94,645,915 *reis*¹⁰⁰ για τις απώλειές του. Αργότερα μειώθηκε το ποσό σε 80 *contos*¹⁰¹ από τον ίδιο. Φαίνεται πως είχε τεράστια ανάγκη το ποσό αυτής της αποζημίωσης. Η πορτογαλική κυβέρνηση δεν γνώριζε αυτή την υπόθεση που παρουσίαζε ο *Pacifico*, δηλαδή της επίθεσης και της λεηλασίας του σπιτιού του, και φυσικά δεν της προσάχθηκαν τα αποδεικτικά έγγραφα από εκείνον. Ο *Pacifico* ήταν σίγουρα ενήμερος για την απόφαση του 1835, αλλά δεν αιτήθηκε αποζημίωση πριν το 1844. Οι πηγές του Baron Gros από την Πορτογαλία, ως πρώην πρόξενος της Γαλλίας στην Λισαβόνα, δεν επιβεβαιώνουν τους ισχυρισμούς του *Pacifico* (*Times*, 30/5/1850, σελ. 6)¹⁰². Το ζήτημα του θεωρήθηκε πως είχε διευθετηθεί από την πορτογαλική κυβέρνηση (*Times*, 3/5/1850, σελ. 8)¹⁰³.

Σε διεθνές επίπεδο, οι παράλογες απαιτήσεις του Palmerston προς την ελληνική κυβέρνηση έχουν πυροδοτήσει και άλλες παρόμοιες περιπτώσεις στον κόσμο, όπως αυτή των απαιτήσεων των ΗΠΑ προς την Πορτογαλία. Οι απαιτήσεις αυτές αφορούν την καταστροφή αμερικανικών πλοίων από πορτογαλικά κατά την διάρκεια ενός πολέμου μεταξύ ΗΠΑ και Μεγάλης Βρετανίας την περίοδο 1812-1815. Οι Πορτογάλοι ανησυχούν μήπως η Λισαβόνα ακολουθήσει το παράδειγμα του Πειραιά εξαιτίας της παρουσίας του αμερικανικού στόλου στον βόρειο Ατλαντικό ωκεανό. Αποτελεί μάλιστα περίεργη σύμπτωση το ότι η Πορτογαλία συμμετέχει και στις δύο περιπτώσεις. Στην περίπτωση του *Pacifico* ως οφειλέτης, ενώ στην δεύτερη ως αναξιόπιστος εταίρος διαπραγματεύσεων με την αμερικανική κυβέρνηση. Φυσικά οι δύο περιπτώσεις δεν υφίσταντο σύγκριση, η μία είναι τερατώδης και ψευδής, ενώ στην άλλη απαιτείται απλά να υπάρξει συμφωνία (*Times*, 6/7/1850, σελ. 5)¹⁰⁴. Η Πορτογαλία δυσφημίστηκε αδικώς μέσω της υπόθεσης *Pacifico* και κινδυνεύει να δυσφημιστεί ακόμα περισσότερο σε αυτήν την διένεξη της με τις Η.Π.Α. (*Times*, 26/8/1850, σελ. 4)¹⁰⁵.

---

⁹⁹ *Times*, 20,506.

¹⁰⁰ Πορτογαλικό νόμισμα.

¹⁰¹ Άλλο πορτογαλικό νόμισμα. Δυστυχώς δεν έχω εικόνα των ισοτιμιών τους.

¹⁰² *Times*, 20,502.

¹⁰³ *Times*, 20,479.

¹⁰⁴ *Times*, 20,534.

¹⁰⁵ *Times*, 20,577.

3.7 Διαμάχη με Morning Herald

Φαίνεται πως ο χαρακτηρισμός «δικομανής» που είχε αποδώσει η ελληνική κοινωνία στον Pacifico επαληθεύτηκε για μία ακόμη φορά. Οι *Times* αναφέρουν με σαφή ειρωνεία πως αφότου αποβιβάστηκε ο Pacifico στο Λονδίνο, μελέτησε όλα τα τεύχη των εφημερίδων της Αγγλίας κατά το τελευταίο έτος, δηλαδή το 1850, προκειμένου να εντοπίσει δυσφημιστικά σχόλια για το πρόσωπο του και να προχωρήσει σε αγωγές. Με άκρως σαρκαστικό ύφος σχολιάζουν πως μετά από 100 χρόνια το χρέος των Βρετανών θα αφορά μόνο οφειλές προς τον Pacifico εξαιτίας των μηνύσεων στις οποίες θα προβεί. Από τις 8 Αυγούστου 1850 και έπειτα, ημέρα που έφτασε στην Αγγλία, κάθε Βρετανός μπορεί να νιώθει υπερήφανος που έχει την ίδια υπηκοότητα με τον Pacifico και που ενδεχομένως να έχει δειπνήσει στο ίδιο εστιατόριο με εκείνον ή να έχει κοιμηθεί στο ίδιο πανδοχείο με εκείνον (*Times*, 19/11/1850, σελ. 4)¹⁰⁶. Χρησιμοποιούνται εκφράσεις όπως «ο παγκόσμιος διεκδικητής» (“*the universal claimant*”), «ο πανταχού παρών Εβραίος» (“*ubiquitous Hebrew*”) και «μια αξιολάτρευτη προσωπικότητα» (“*wonderful personage*”). Σε άλλα σημεία σχολιάζουν ειρωνικά πως έδειξαν υπερβολική αγάπη και αυστηρότητα στον αποδέκτη της ιδιότροπης στοργής του υπουργού εξωτερικών, αλλά και πως είναι καταδικασμένος να αποζητά την ειρήνη στην ζωή του. Άλλωστε το είδος της υπόθεσης του Pacifico είναι ενδεικτικό για τον χαρακτήρα του (*Times*, 19/11/1850, σελ. 4)¹⁰⁷. Τα αποσπάσματα είναι χαρακτηριστικά:

“We remember that we did not waste either love or reverence on the object of our Foreign Secretary’s capricious affections, and it did just occur to us that we might have overcharged a censure, or barbed an innuendo rather too severely” (*Times*, 19/11/1850, σελ. 4)¹⁰⁸.

“It has, indeed, been darkly hinted that Don Pacifico is that remarkable personage who is condemned to traverse all time and space in quest of that peace which he can never obtain” (*Times*, 19/11/1850, σελ. 4)¹⁰⁹.

---

¹⁰⁶ *Times*, 20,650.

¹⁰⁷ *Times*, 20,650.

¹⁰⁸ *Times*, 20,650.

¹⁰⁹ *Times*, 20,650.

“*There is something, too, in the tremendous Pacifico arrears that seems to corroborate this hypothesis of his character and fate*” (*Times*, 19/11/1850, σελ. 4)¹¹⁰.

Ακόμα, σε άλλο σημείο δηλώνουν πως ο Pacifico εκμεταλλεύεται την ιδιότητα του Εβραίου και την αμαυρώνει χωρίς έλεος (*Times*, 19/11/1850, σελ. 4)¹¹¹.

“*It is not always as civil a might be to the Hebrew profession, but sorry should we be to see it in the power of its foes, for they will certainly show it no mercy*” (*Times*, 19/11/1850, σελ. 4)¹¹².

Μετά από ενδελεχή αναζήτηση, ο Pacifico βρήκε ένα δημοσίευμα στη *Morning Herald*¹¹³ στις 13 Μαρτίου, του οποίου ο συντάκτης σχολίαζε τον ίδιο τον Pacifico, αλλά και μία από τις κόρες του. Έτσι, προχώρησε σε αγωγή και ανέφερε στην ένορκη κατάθεση του πως για την προσωπική του ασφάλεια αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την Αθήνα και να επιβιβαστεί σε πλοίο του βρετανικού στόλου με το όνομα “*Caledonia*”. Ενώ βρισκόταν εν πλω δημοσιεύθηκε το εν λόγω άρθρο. Όταν αποβιβάστηκε στην Μάλτα, κόλλησε χολέρα και έτσι κατάφερε να φτάσει στο Λονδίνο στις αρχές Αυγούστου, όταν και διάβασε το συκοφαντικό κείμενο εναντίον του. Αν ο συγγραφέας του άρθρου παρέμενε στον σχολιασμό του ελληνικού ζητήματος και δεν έκανε επίθεση στον προσωπικό χαρακτήρα του Pacifico, δεν θα προχωρούσε σε μήνυση. Το δημοσίευμα αυτό αποτελεί ουσιαστικά έναν λίβελο και ήταν απόσπασμα επιστολής του ανταποκριτή της *Morning Herald* από την Αθήνα κατά τα τέλη Φεβρουαρίου του 1850 (*Times*, 19/11/1850, σελ. 7)¹¹⁴.

Στον λίβελο, αρχικά, αναφέρεται πως αυτός ο Εβραίος προηγουμένως είχε χρεοκοπήσει στην Κωνσταντινούπολη και πριν διοριστεί πρόξενος της πορτογαλικής κυβέρνησης στην Αθήνα, διατηρούσε πανδοχείο στην Πορτογαλία. Σε αυτό το πανδοχείο μια μέρα αποφάσισε να διανυκτερεύσει ο Διάδοχος του Θρόνου της Πορτογαλίας, Don Pedro, ενώ κατευθυνόταν προς την Λισαβόνα, και ο Pacifico τον χρέωσε 150 λίρες. Εκείνος το θεώρησε αστείο και του άφησε μόλις

---

¹¹⁰ *Times*, 20,650.

¹¹¹ *Times*, 20,650.

¹¹² *Times*, 20,650.

¹¹³ Μια άλλη δημοφιλής και πολύ σημαντική βρετανική εφημερίδα της εποχής. Ιδρύθηκε το 1780 και έκλεισε το 1869 λόγω χρεοκοπίας.

¹¹⁴ *Times*, 20,650.

25 λίρες. Σύμφωνα πάντα με τον λίβελο, ο Pacifico άλλαξε την εθνικότητα του τρεις φορές και θέτοντας τον εαυτό του υπό την προστασία του Lyons αιτήθηκε από το ελληνικό δημόσιο αποζημίωση ύψους 25,000 λιρών για την λεηλασία του σπιτιού του. Αυτό, όμως, που δεν ανέφερε ποτέ ο Pacifico ήταν πως πριν την λεηλασία, είχε αιτηθεί ελεημοσύνη από τον βασιλιά Όθωνα, καθώς η κόρη του είχε κλέψει όλα τα υπάρχοντα του και διέφυγε δύο φορές από την οικία της οικογένειας, πρώτα με τον βοηθό ενός εμπόρου και έπειτα με τον γιό ενός αποθηκάριου. Εξαιτίας αυτού, ο βασιλιάς του δάνεισε 100 δραχμές (*Times*, 19/11/1850, σελ. 7)¹¹⁵.

Ο Pacifico φυσικά ισχυρίζεται πως όλοι αυτοί οι ισχυρισμοί είναι ψευδείς. Από τις τρεις του κόρες, η μεγαλύτερη είναι παντρεμένη, η μικρότερη είναι μόλις 13 ετών και η μεσαία, στην οποία αναφέρεται ο λίβελος, είναι παντρεμένη με έναν αξιωματικό ονόματι Lante. Ο Pacifico παραδέχεται πως είναι πλήρως αντίθετος με αυτόν τον γάμο, εξαιτίας του θρησκευματος του Lante, αλλά δεν ισχύει ούτε ότι διέφυγε η κόρη του μαζί του, ούτε ότι τον έκλεψε, ούτε ότι αιτήθηκε ο ίδιος ελεημοσύνη από τον βασιλιά Όθωνα (*Times*, 19/11/1850, σελ. 7)¹¹⁶.

Ο εκδότης της *Morning Herald* κλήθηκε από τις δικαστικές αρχές του Λονδίνου προκειμένου να απολογηθεί για τις κατηγορίες που του επέσυρε ο Pacifico για συκοφαντική δυσφήμιση. Η πλευρά του ισχυρίστηκε πως δεν έπρεπε να του ασκηθούν ποινικές κατηγορίες εξαιτίας έλλειψης στοιχείων (*Times*, 19/11/1850, σελ. 6)¹¹⁷. Ο συνήγορος του ίδιου και της εφημερίδας ανέφερε στο δικαστήριο πως το συγκεκριμένο άρθρο δημοσιεύθηκε χωρίς να του δοθεί η δέουσα προσοχή. Πολλές από τις ειδήσεις του άρθρου υποστηρίζονται με αποδεικτικά στοιχεία, ενώ κάποιες άλλες από το ίδιο άρθρο παραδέχεται πως όχι και συμφώνησε με τον Pacifico πως δεν υπήρχαν ικανοποιητικές πηγές. Ωστόσο, θεώρησε πως από την στιγμή που η *Morning Herald* κάλυψε τα δικαστικά έξοδα, θα έπρεπε να αρθούν οι κατηγορίες. Στόχος της εφημερίδας ήταν ένα πολιτικό σχόλιο και όχι η επίθεση στον χαρακτήρα του Pacifico. Σκοπός της μήνυσης του ήταν να αποκατασταθεί η φήμη του. Το δικαστήριο έμεινε ικανοποιημένο από τις εξηγήσεις της εφημερίδας και

---

¹¹⁵ *Times*, 20,650.

¹¹⁶ *Times*, 20,650.

¹¹⁷ *Times*, 20,650.

εφόσον ο Pacifico δήλωσε ικανοποίηση, η υπόθεση έκλεισε στις αρχές Μάη του 1851 (*Times*, 10/5/1851, σελ. 7)¹¹⁸.

---

¹¹⁸ *Times*, 20,798.

Συμπεράσματα

Προτού γίνει η προσπάθεια εξαγωγής συμπερασμάτων από την παρούσα έρευνα, είναι αναγκαίο να ελεγχθεί το αν πραγματοποιήθηκε ο σκοπός της. Στόχος αυτής της εργασίας ήταν να αναδειχθεί η υπόθεση Pacifico μέσα από διαφορετικές, αλλά και συγκεκριμένες, οπτικές. Οι οπτικές που επιλέχθηκαν ήταν αυτές της βρετανικής και της εβραϊκής ιστορίας. Θεωρώ πως ο σκοπός της επετεύχθη και πως η υπόθεση αυτή αναδείχθηκε. Παρατέθηκαν πολλές πληροφορίες για αυτήν, οι περισσότερες από τις οποίες δεν ήταν γνωστές, και έγιναν γνωστά ζητήματα που προκύπτουν από αυτήν. Δόθηκαν, επίσης, αφορμές προκειμένου να υπάρξει περαιτέρω έρευνα για την υπόθεση σε μεταγενέστερο ακαδημαϊκό επίπεδο. Οι πρωτογενείς και αρχειακές πηγές που προσφέρονται για αυτό είναι αρκετές και νομίζω πως μπορούν να ανασυρθούν από αυτές χρήσιμα στοιχεία.

Τα συμπεράσματα, λοιπόν, θα εξαχθούν παράλληλα με την σύνοψη των απαντήσεων που δόθηκαν στα ερωτήματα αυτής της έρευνας. Αρχικά, το προφίλ και το παρελθόν του David Pacifico συγκροτούν την εικόνα ενός τυχοδιώκτη. Χαρακτηρίζονταν ούτως ή άλλως έτσι υποτιμητικά και συγκεκριμένα ως «Εβραίος τυχοδιώκτης» (Pieron, 2004, σελ. 37). Το αν οι ισχυρισμοί του ήταν υπερβολικοί ή ψευδείς, δεν μπορεί να διαπιστωθεί με ασφάλεια. Ωστόσο, οι συνεχείς διαμάχες που είχε με τις κυβερνήσεις των χωρών, των οποίων ήταν κάτοικος, αλλά και το ότι προσπαθούσε να κερδίσει τα μέγιστα από τις προβληματικές καταστάσεις τις οποίες δημιουργούσε ο ίδιος, συμβάλουν στον ισχυρισμό του «τυχοδιωκτισμού». Ούτως ή άλλως, η γενικότερη αίσθηση που έχει δημιουργηθεί και δίνεται από τον Τύπο και τα διπλωματικά έγγραφα της εποχής, είναι αυτής ενός τυχοδιώκτη. Σε αυτό συμβάλει και η ζωή του Pacifico στις χώρες που διέμεινε, Πορτογαλία, Ελλάδα, Μεγάλη Βρετανία κ.α.

Αναφορικά με το ζήτημα του αντισημιτισμού, στα γεγονότα της ημέρας της επίθεσης κατά της οικίας του, αλλά και σε αυτά των επόμενων μηνών και χρόνων, κρύβεται μια αντισημιτική ουσία. Ο Pacifico ήταν θύμα της περιφρόνησης της ελληνικής κοινωνίας και κατέληξε να γίνει η αιτία μιας από τις πιο σοβαρές κρίσεις που γνώρισε το ελληνικό κράτος κατά την βασιλεία του Όθωνα. Ο ρόλος του Pacifico στην αντιπαράθεση μεταξύ Ελλάδας και Μεγάλης Βρετανίας σίγουρα δεν βελτίωσε την ήδη εξαιρετικά άσχημη εικόνα των Εβραίων στα μάτια του ελληνικού λαού. Επίσης, η στενή συνεργασία του με τους πολιτικούς που υπερασπίζονταν τα βρετανικά

συμφέροντα εις βάρος του ελληνικού βασιλείου, δεν μπορούσε παρά να κάνει τους Εβραίους ακόμη πιο αντιπαθείς στους απλούς Έλληνες πολίτες, που υφίσταντο τις συνέπειες του ναυτικού αποκλεισμού (Pieron, 2004, σελ. 38). Ενώ στην γειτονική Οθωμανική Αυτοκρατορία ένας Εβραίος μπορούσε να αντιμετωπίζεται ως Οθωμανός υπήκοος, στην Ελλάδα δεν θα αντιμετωπιζόταν ως Έλληνας πολίτης. Το ελληνικό κράτος και η ελληνική κοινωνία είχαν ήδη γίνει το 1847 εχθρικά απέναντι στους Εβραίους. Στην προκειμένη περίπτωση, ο Pacifico μπορούσε να αυτοπροσδιοριστεί είτε ως Πορτογάλος, είτε ως Εβραίος, είτε ως Βρετανός, είτε και τα τρία μαζί. Ωστόσο, για την Ελλάδα, μόνο το «Εβραίος» είχε σημασία. Τα υπόλοιπα ήταν απλά ένα πρόσχημα.

Πάντως, παρά την εξαιρετικά αρνητική χροιά που απέκτησε η υπόθεση Pacifico σε διεθνές και εγχώριο επίπεδο, η στάση της διεθνούς εβραϊκής κοινότητας και η στάση των Ισραηλιτών της Αθήνας δεν ήταν αρνητική. Οι Εβραίοι των πόλεων της βορείου Ιταλίας υποστήριξαν τους ισχυρισμούς του Pacifico πως τα χρήματα τους κλάπηκαν από τον όγλο και αργότερα τον στήριξαν με επιστολές τους προς την ελληνική δικαιοσύνη και το ελληνικό κράτος. Ο μόνος λόγος για το οποίο ακύρωσε η Δούκισσα της Πλακεντίας την παραχώρηση του οικοπέδου για την ανέγερση συναγωγής και οικίας του ραβίνου, ήταν το ενδεχόμενο να κατασχεθεί από το ελληνικό κράτος. Αργότερα ανέλαβε μία από τις κόρες του Pacifico ως προστατευόμενη της. Ακόμα, στο περιοδικό «Χρονικά», στο οποίο αρθρογραφούν διακεκριμένοι Εβραίοι της Αθήνας, όλοι οι ισχυρισμοί εναντίον του Pacifico και της υπόληψής του χαρακτηρίζονται ως ψευδείς. Ωστόσο, μια πολύ σημαντική αρνητική συνέπεια ήταν το ότι η ίδρυση εβραϊκής κοινότητας στην Αθήνα καθυστέρησε τέσσερις ακόμα δεκαετίες.

Οι Βρετανοί και ο Palmerston δεν θα μπορούσαν, φυσικά, να αφήσουν αυτήν την χρυσή ευκαιρία να πάει χαμένη. Στα πλαίσια, λοιπόν, της συνολικής εξωτερικής πολιτικής τους στην Μέση Ανατολή και την βόρειο Αφρικής, η οποία είχε σκοπό να προστατέψει τα βρετανικά συμφέροντα μέσω της παροχής υποστήριξης στις εβραϊκές μειονότητες, προσέφεραν στον Pacifico καταφύγιο. Οι ίδιοι παρουσίασαν την κατάσταση, όπως τους την είχε παρουσιάσει εκείνος, πως ήταν δηλαδή θύμα αντισημιτικής οργής και βίας. Ο ίδιος, ως πρώην πρόξενος και νυν έμπορος, ίσως και τοκογλύφος, θα ήταν σε θέση να προωθήσει την βρετανική ρητορική σε Πορτογαλία, Γιβραλτάρ, Μαρόκο και Αλγερία, εκτός από την Ελλάδα, μέρη όπου προηγουμένως είχε δραστηριότητα. Η «Εβραϊκότητα» του Don Pacifico δεν ήταν τυχαία. Αντιθέτως,

ήταν ένα τυπικό παράδειγμα συμβίωσης του βρετανικού επεκτατισμού και της εβραϊκής ευρηματικότητας που συναντούσε κανείς στην Μεσόγειο και την Ανατολή.

Στην συνέχεια, οι απόφαση που πήρε ο Palmerston για την εφαρμογή ακραίων μέτρων εναντίον της Ελλάδος έχει τα αίτια της και σε άλλες υποθέσεις. Η υπόθεση Pacifico δεν ήταν παρά ένα ακόμη δέντρο μέσα στο δάσος των ελληνο-βρετανικών διενέξεων της εποχής. Καταρχάς, εκτός του Pacifico, οι Βρετανοί απαιτούσαν δοθεί αποζημίωση και στον George Finlay από το ελληνικό δημόσιο. Το ελληνικό κράτος είχε αναγκάσει τον Finlay να του πουλήσει το οικόπεδο της οικίας του προκειμένου να επεκταθεί ο βασιλικός κήπος. Ο σκωτσέζος ιστορικός ζητούσε μεγαλύτερη αποζημίωση από αυτήν που του δόθηκε. Ακόμα, πολλές από αυτές τις υποθέσεις αφορούσαν τα Επτάνησα. Ένας από τους λόγους που ο Palmerston επέβαλε τον ναυτικό αποκλεισμό ήταν για να αποτρέψει τους Έλληνες από το να συνεχίσουν να στηρίζουν τους Κεφαλλονίτες επαναστάτες, ο οποίοι είχαν κηρύξει δύο επαναστάσεις τα προηγούμενα έτη στο νησί, 1848 και 1849. Στόχος τους ήταν η αποτροπή της ελληνικής επέμβασης τα εσωτερικά ζητήματα των Επτανήσων. Για τον Palmerston, η διασφάλιση και η προάσπιση των βρετανικών συμφερόντων στο εξωτερικό ήταν υψίστης σημασίας. Βέβαια, αυτήν την τακτική την εφαρμόζε όπου ήταν πολιτικά σκόπιμο. Συνήθως η αντίπαλη χώρα έπρεπε να είναι αδύναμη. Το ελληνικό βασίλειο πληρούσε αυτήν την προϋπόθεση και επιπροσθέτως ο Βρετανός υπουργός εξωτερικών αντιπαθούσε τον Όθωνα και την διακυβέρνηση που ασκούσε. Αυτή η έχθρα προϋπήρχε των ταραχών στο Ιόνιο. Το 1832, ο Palmerston στήριξε την ενθρόνιση του Όθωνα με την ελπίδα πως εκείνος θα σχημάτιζε μια σταθερή συνταγματική κυβέρνηση. Η πραγματικότητα τελικά τον εξέθεσε. Επιπλέον, το βλέμμα του Έλληνα μονάρχη προς Ρωσία και Γαλλία, σε συνδυασμό με τις αναφορές του Lyons, ενίσχυσε την ενόχληση του Palmerston. Η επόμενη διαμάχη που αφορούσε τα Επτάνησα είχε ως επίκεντρο τα νησιά Ελαφόνησο και Σφακτηρία. Οι Βρετανοί απαιτούσαν από την Ελλάδα να τους τα παραχωρήσει ως κομμάτι του προτεκτοράτου των Επτανήσων, ωστόσο η ελληνική πλευρά τα αναγνώριζε ως εδάφη της, καθώς της είχαν παραχωρηθεί μέσω του πρωτοκόλλου του Λονδίνου το 1830. Οι Βρετανοί απείλησαν πως θα χρησιμοποιούσαν και πάλι τον στόλο τους. Λαμβάνοντας όλα αυτά υπόψιν, γίνεται αντιληπτό πως οι αφορμές ενός ναυτικού αποκλεισμού πλήθαιναν σταδιακά. Η υπόθεση Pacifico ήταν ουσιαστικά η σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι.

Από τις πρώτες μέρες που έγινε γνωστός ο ναυτικός αποκλεισμός του Πειραιά από τον βρετανικό στόλο, οι *Times*, εκμεταλλευόμενοι το διεθνές και εγχώριο κύρος τους, ασκούν δριμύτατη κριτική στον Palmerston, αφενός για την προσωπική του απόφαση καθ' εαυτή να αποκλειστεί ο Πειραιάς και αφετέρου για την συνολική του πολιτική σε αυτήν την υπόθεση και τα αποτελέσματά της. Στα πλαίσια του αγγλικού δημοσίου διαλόγου, χαρακτηρίζουν τον αποκλεισμό ως μια αδικαιολόγητη πράξη βίας και δημοσιεύουν κάτι εντυπωσιακό και πρωτόγνωρο για την εποχή. Στις στήλες των *Times* παρουσιάζεται μια επιστολή, η οποία συγκρίνει τον αποκλεισμό με τα Ελγίνεια μάρμαρα. Ο συντάκτης της, ο οποίος είναι αναγνώστης των *Times* και υπογράφει ως “*An Ionian*”, αναρωτιέται πως θα αντιδρούσε το βρετανικό κοινό και πως θα φαινόταν στην βρετανική κυβέρνηση αν η ελληνική κυβέρνηση αντιδρούσε με παρόμοιο τρόπο με σκοπό την ανάκτηση των μαρμάρων του Παρθενώνα. Αν, δηλαδή, σχηματιζόταν ένας ελληνικός στόλος, αρκετά ισχυρός έτσι ώστε να αποκλείσει το Λονδίνο, να ζητήσει αποζημίωση για τα μάρμαρα, να απαγάγει την βασίλισσα Βικτώρια και τον Αλβέρτο και ο Έλληνας πρέσβης έδινε προθεσμία 24 ωρών στην βρετανική κυβέρνηση προκειμένου να ικανοποιήσει τα αιτήματά της ελληνικής πλευράς. Μόνο το ότι έγινε αυτή η σύγκριση και τέθηκε το ζήτημα επί του τάπητος στην δημόσια σφαίρα, ήταν εντυπωσιακό.

Στην συνέχεια, οι *Times* κατηγορούν τον Palmerston πως ενώ προσπαθεί να αποκόψει την επέκταση της ρωσικής επιρροής στην Ελλάδα, τα Βαλκάνια και την ανατολική Μεσόγειο, εκμηδενίζει παράλληλα την βρετανική επιρροή στο ελληνικό βασίλειο και βλάπτει την βαθιά σχέση φιλίας και αλληλοσεβασμού μεταξύ των Ελλήνων και των Βρετανών. Σε οικονομικό επίπεδο, δεν υποβαθμίζεται μόνο το ελληνικό εμπόριο, αλλά και το ευρωπαϊκό, καθώς, εκτός από τα ελληνικά πλοία που έχουν κατασχεθεί, εμπορικά πλοία ευρωπαϊκών συμφερόντων δεν ρισκάρουν να αφήσουν τα λιμάνια στα οποία έχουν αράξει στο Αιγαίο. Ακόμη, μετρά απώλειες και το βρετανικό εμπόριο, διότι η βρετανική και η ελληνική ναυτιλία συνεργάζονταν στενά. Τέλος, εξαιτίας του αποκλεισμού, ο λαός της Αττικής βρισκόταν στα πρόθυρα λιμού.

Επιπλέον, οι *Times* συνέκριναν την εξωτερική πολιτική της Μεγάλης Βρετανίας κατά την περίοδο της ελληνικής επανάστασης με την περίοδο της υπόθεσης *Pacifico*. Από το 1827 έως και τότε, η βρετανική εξωτερική πολιτική αναφορικά με τους Τούρκους εμπεριέχει αντιθέσεις. Τότε, προστάτευαν οι Βρετανοί την ελληνική ανεξαρτησία εις βάρος της Υψηλής Πύλης, ενώ αργότερα, στα πλαίσια του ανατολικού

ζητήματος, υποστηρίζουν την οθωμανική ανεξαρτησία απέναντι στον ρωσικό επεκτατισμό και την επιρροή της Ρωσίας στους χριστιανικούς πληθυσμούς της Ελλάδος. Αλλά αυτή η πολιτική ίσως να έχει και τα αντίθετα αποτελέσματα. Οι Έλληνες, και του ελληνικού βασιλείου και της οθωμανικής αυτοκρατορίας, έβλεπαν πλέον πως η Βρετανία δεν υποστήριζε τον σκοπό τους και έψαξαν την υποστήριξη της Ρωσίας. Οι Έλληνες πλέον πίστευαν πως απειλούνταν η ανεξαρτησία τους και πως τασσόταν η Βρετανία μαζί με τους μουσουλμάνους δυνάστες τους, πρώην και νυν. Ότι ακριβώς εξυπηρετούσε τους Ρώσους. Όλα αυτά κατέστρεφαν όσα έχτισε η βρετανική εξωτερική πολιτική τα τελευταία, τότε, 20 χρόνια, από τον Canning και έπειτα. Η Μεγάλη Βρετανία έχανε την επιρροή της στον ελλαδικό χώρο προς όφελος των Ρώσων και των Γάλλων. Η σύγκριση της πολιτικής του Canning με αυτή του Palmerston είναι εντυπωσιακή και αποτυπώνει το μεγαλείο της εφημερίδας.

Ακόμα, αυτό το μεγαλείο αναδεικνύεται ακόμα περισσότερο από το εξής γεγονός: τόλμησαν να ασκήσουν εξαιρετικά σκληρή κριτική στον δημοφιλέστερο, τότε, σε διεθνές επίπεδο, υπουργό εξωτερικών και ισχυρότερο πολιτικό πρόσωπο ολόκληρης της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Κάλεσαν την βουλή των κοινοτήτων και την βουλή των λόρδων, καθώς και τον αγγλικό λαό, να αναρωτηθούν αν αυτά που κάνει ο Palmerston είναι προς όφελος των Βρετανών και αν αξίζει να προασπίζει κανείς, ακόμα και τα δικά του συμφέροντα, με ψευδή γεγονότα και ισχυρισμούς. Υποχρεούντο ως δημοσιογράφοι και ως πολίτες να ασκούν σκληρή κριτική στους πολιτικούς που τους εκπροσωπούν. Παρατηρούν πως ο λαός δεν συγχέει το βρετανικό έθνος με τον υπουργό εξωτερικών του και η εφημερίδα δεν το παραλείπει αυτό. Μέσω αυτής της υπόθεσης θα καθοριστούν οι σχέσεις των Βρετανών με τα υπόλοιπα έθνη της Ευρωπαϊκής Ηπείρου.

Ευρηματικός είναι και ο τρόπος με τον οποίο χαρακτηρίζει η εφημερίδα το κεντρικό πρόσωπο της υπόθεσης. Αμφισβητούσε συνεχώς και με ένταση την υπηκοότητα του Pacifico. Αλλού παρουσιαζόταν ως δικομανής και μυθομανής, αλλού ως καταπιεσμένο άτομο και αλλού ως ένας άπορος τυχοδιώκτης. Δεν λείπουν εκφράσεις όπως τοκογλύφος, υβριδικός Εβραίος και απατεώνας. Η ζωή του, ανέφερε, είναι να κατασκευάζει αξιώσεις απέναντι σε κυβερνήσεις και να αναγκάζει κράτη να έρχονται σε σύγχυση. Η αξιοπιστία των ισχυρισμών του έχει εξαφανιστεί πλήρως.

Τέλος, το τελευταίο ερώτημα που απαντάται είναι το ποια στάση κράτησαν οι άλλες δύο προστάτιδες δυνάμεις, Γαλλία και Ρωσία, και η Πορτογαλία. Καταρχήν, οι Γάλλοι προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να ωθήσουν την υπόθεση προς την επίλυση της. Δημοσίευαν πληροφορίες και ειδήσεις από την Αθήνα και προσφέρθηκαν να λειτουργήσουν ως διαμεσολαβητές για την επίτευξη συμφωνίας μεταξύ Μεγάλης Βρετανίας και Ελλάδας. Λειτουργώντας ως σύμμαχοι και των Άγγλων και των Ελλήνων, απέβλεπαν στην πληρωμή αποζημιώσεων από την Ελλάδα, αλλά παράλληλα και στην διατήρηση της ειρήνης στην Ευρώπη σε μια τόσο τεταμένη περίοδο. Από την άλλη, οι Ρώσοι διατηρούσαν μια πιο αυστηρή και αδιάλλακτη στάση. Προσπαθώντας να προασπίσουν τα συμφέροντα τους στο ελληνικό βασίλειο και να διατηρήσουν την επιρροή τους στην ευρύτερη περιοχή, συμβούλεψαν τον Όθωνα να μην υποχωρήσει και ο Ρώσος πρέσβης στο Λονδίνο αποχώρησε από την Αγγλική πρωτεύουσα ως ένδειξη διαμαρτυρίας. Μέσω της υποστήριξης τους προς τον ελληνικό λαό, αποσκοπούσαν στο να αποκτήσουν θρησκευτική εξουσία και επιρροή επί της Ελλάδος. Επεδίωκαν να πάψει να υπάρχει η αυτοκέφαλη ελληνική εκκλησία και να υπαχθεί και πάλι στο οικουμενικό πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, το οποίο ήλεγχαν. Ωστόσο, δεν θα ρίσκαραν να προχωρήσουν σε πολεμική αντιπαράθεση με τους Βρετανούς και για αυτό ήλπιζαν πως η διαμεσολάβηση των Γάλλων θα λογίκευε τον Palmerston. Τελειώνοντας, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η στάση της Πορτογαλίας. Συνήθως λησμονείται πως οι Πορτογάλοι ήταν άμεσα εμπλεκόμενοι στην υπόθεση. Η πορτογαλική κυβέρνηση δεν αναγνώριζε πως υπήρξαν ποτέ έγγραφα που να αποδεικνυαν τις υποτιθέμενες αξιώσεις του Pacifico προς την ίδια. Ούτως ή άλλως ισχυρίζονταν πως είχε δοθεί αποζημίωση στον Pacifico εξαιτίας της απόλυσης του από το πορτογαλικό προξενείο στην Αθήνα. Ωστόσο, είχε συμφωνήσει να συνδράμει στην έρευνα, μαζί με τις υπόλοιπες προστάτιδες δυνάμεις, αναφορικά με τα έγγραφα που καταστράφηκαν κατά την επίθεση στην οικία του Pacifico. Συνολικά, παρουσίασαν μια στάση βοηθητική και συγκρατημένη προκειμένου να μην ζημιωθούν οι ίδιοι, αφενός οικονομικά και αφετέρου σε διεθνές κύρος, καθώς εκκρεμούσε τότε και μια άλλη αντιπαράθεση που είχαν με τις Η.Π.Α. Ήθελαν, δηλαδή, να παραμείνουν αξιόπιστοι εταίροι.

Εν κατακλείδι, αυτή η μελέτη επιχείρησε να αναδείξει και να τεκμηριώσει τις ερμηνευτικές υποθέσεις εργασίας που διαμορφώθηκαν. Η υπόθεση Pacifico προσεγγίζεται ως ένα διεθνές διπλωματικό επεισόδιο που υπερβαίνει τα όρια του

ελληνικού κράτους, αναδεικνύοντας τη βρετανική αποικιακή πολιτική και την προσπάθεια εδραίωσης της ισχύος της στην Ανατολική Μεσόγειο. Μέσα από την ανάλυση, φωτίζεται η χρήση της υπόθεσης από τον Palmerston ως εργαλείο εξωτερικής πολιτικής για την προστασία των Βρετανών υπηκόων, ενώ παράλληλα εξετάζεται το πώς η υπόθεση προκάλεσε γεωπολιτικές συγκρούσεις μεταξύ Μεγάλων Δυνάμεων, όπως της Γαλλίας και της Ρωσίας. Διερευνάται επίσης το κλίμα αντισημιτισμού στην ελληνική κοινωνία του 19^{ου} αιώνα, αποκαλύπτοντας πώς η επίθεση στο σπίτι του Pacifico εντασσόταν σε ένα ευρύτερο πλαίσιο θρησκευτικών και κοινωνικών προκαταλήψεων. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στους *Times* του Λονδίνου, που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση της κοινής γνώμης και της πολιτικής αντιπαράθεσης στη Μεγάλη Βρετανία, καταδικάζοντας τη βρετανική «διπλωματία των κανονιοφόρων» και αναδεικνύοντας τις αντιφάσεις της εξωτερικής πολιτικής του Palmerston.

Η μελέτη αυτή δεν περιορίζεται μόνο στις πολιτικές πτυχές, αλλά εξετάζει και την εικόνα του Pacifico ως «τυχοδιώκτη», που επηρέασε τόσο την ελληνική όσο και τη διεθνή αντίληψη για την υπόθεση. Παράλληλα, συνδέει την υπόθεση με άλλα διπλωματικά επεισόδια, όπως η υπόθεση Finlay και οι ταραχές στα Επτάνησα, αναδεικνύοντας τη συμμετοχή της Βρετανίας σε γεωπολιτικές εντάσεις και την κατάχρηση ισχύος έναντι μικρότερων κρατών. Εν κατακλείδι, το όνομα του Pacifico έγινε γνωστό στη διπλωματική ιστορία, όμως η αναγνώρισή του είναι περιορισμένη συγκριτικά με το μέγεθος της κρίσης που προκάλεσε στην ευρωπαϊκή διπλωματική σκηνή. Η υπόθεση γέννησε τη φράση «Civis Britannicus Sum», τονίζοντας την αποφασιστικότητα της Βρετανίας να προστατεύσει ακόμη και τον πιο «ασήμαντο» υπήκοό της, όπως διακήρυξε ο Palmerston. Τελικά, η υπόθεση Pacifico κατέδειξε πόσο αποτελεσματική, αλλά και κυνική, μπορεί να γίνει η εφαρμογή της «διπλωματίας των κανονιοφόρων» από μια μεγάλη δύναμη, παραβιάζοντας θεμελιώδεις αρχές της διεθνούς συνεννόησης, όπως αυτές που εισήγαγε το Συνέδριο της Βιέννης το 1815. Η δράση του Palmerston εντάσσεται στον ευρύτερο ευρωπαϊκό επεκτατισμό, υποδεικνύοντας μια νοοτροπία τιμωρίας και επιβολής σε «ημιπολιτισμένα» καθεστώτα, χωρίς φόβο για τις συνέπειες των πράξεων αυτής της επιβολής.

Βιβλιογραφία

A. Πρωτογενής

I. Ελληνική

- i. Περιοδικό «Χρονικά», τ. 78, σελ. 44-46.

II. Ξενόγλωσση

- i. Ashley, E. (1876). *“The Life of Henry John Temple, Viscount Palmerston: 1846-1865, Volume I”* (1st ed.). Richard Bentley & Son.
- ii. *“Correspondence respecting The Demands made upon The Greek Government”*. (1850). London: Harrison & Son.
- iii. *“Correspondence respecting The Mixed Commission Appointed to Investigate the Claims of M. Pacifico upon The Government of Greece, in regard to The Loss of Documents connected with his Claims upon the Portuguese Government”*. (1851). London: Harrison & Son.
- iv. *Jewish Chronicle*, Archives. <https://archive.thejc.com/>
- v. *The Times*, Archives. <https://www.thetimes.co.uk/archive>

B. Βασική

I. Ελληνική

- i. Αλχανάτης, Δ. (1985). «*Η Δούκισσα της Πλακεντίας και το Κληροδότημα για την Ίδρυση Ισραηλιτικής Κοινότητας στην Αθήνα*», *Χρονικά*, τ. 78, 44-46.
- ii. Καιροφύλας, Γ. (2000). «*Η Ιστορία της Συνοικίας του Ψυρρή*» (1^η εκδ.). Εκδόσεις Φιλιππότη.
- iii. Κάραμποτ, Φ. (2015, Μάιος). «*Η Εβραϊκή Παρουσία στην Αθήνα του 19^{ου} αιώνα: από τον Μάξιμο Ρότσιλντ στην Ισραηλιτική Αδελφότητα*». Στο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο «*Εβραϊκές Κοινότητες ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, 15^{ος} – 20^{ος} αιώνες: Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*», (Ελλάδα) Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας, Ισραηλιτική Κοινότητα Ιωαννίνων, (σελ. 182-195). Εκδόσεις Ισνάριη.
- iv. Κάραμποτ, Φ. et al. (2022). «*Οι Εβραίοι της Ελλάδας: Άνθρωποι με Παρελθόν*». Αντωνίου Γ. & Χεκίμογλου Ε. (Επιμ.). Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- v. Μοσχόπουλος, Γ. Ν. (1990). «*Ιστορία της Κεφαλονιάς*», τόμος 2. Εκδόσεις Κέφαλος.

- vi. Παπαναστασόπουλος, Ν. (2021). «Οι Ελληνοβρετανικές Σχέσεις στην Βασιλεία του Όθωνα 1839-1862: Γεωπολιτική, Διεθνής Πολιτική και Πολιτική Ιστορία» (1^η εκδ.). Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.
- vii. Fleming, K. E. (2009). «Ιστορία των Ελλήνων Εβραίων» (1^η εκδ.). Γασπάρης, Ν. (Μετ.). Εκδόσεις Οδυσσέας.
- viii. Gallant, T. W. (2017). «Νεότερη Ελλάδα: Από τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας». Λαμπροπούλου, Δ. & Γαρδίκας Κ. (Επιμ.), Σκαρβέλη, Γ. (Μετ.). Εκδόσεις Πεδίο.
- ix. Morin, E. (2007). «Ο Νεότερος Κόσμος και το Εβραϊκό Ζήτημα». Μιχαήλ, Σ. (Μετ.). Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- x. Pierron, B. (2004). «Εβραίοι και Χριστιανοί στην Νεότερη Ελλάδα: Ιστορία των Διακοινοτικών Σχέσεων από το 1821 ως το 1945». Αμιλήτου, Ε. & Τουλάτου, Δ. (Επιμ.). Σαρατσιώτης, Γ. (Επιμ.). Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ.

II. Ξενόγλωσση

- i. Baring-Pemberton, W. (1926). “*Lord Palmerston*”. London: Batchworth.
- ii. Cable, J. (1971). “*Gunboat Diplomacy: Political Applications of Limited Naval Force*”. Chatto and Windus for the Institute for Strategic Studies.
- iii. Doxiadis, E. (2018). “*State, Nationalism, and the Jewish Communities of Modern Greece*”. (1st ed.). Bloomsbury Publishing.
- iv. Fenton, L. (2020). “*Palmerston and the Times: Foreign Policy, the Press and Public Opinion in Mid-Victorian Britain*”. Bloomsbury Academic.
- v. Fleming, K. E. (2006). “*Burning Judas: Anti-Semitism and Public Riot in 19th-Century Greece*”. New York University.
- vi. Green, A. (2008). “*The British Empire and the Jews: An Imperialism of Human Rights? Past & Present*”, 199, 175–205. <http://www.jstor.org/stable/25096713>
- vii. Hannell, D. (1987). “*A case of bad publicity: Britain and the Ionian Islands, 1848-51*”. *European History Quarterly*, 17(2), 131–143. <https://doi.org/10.1177/026569148701700201>
- viii. Hannell, D. (1989). “*Lord Palmerston and the “Don Pacifico Affair” of 1850: The Ionian Connection*”. *European History Quarterly*, 19(4), 495–508. <https://doi.org/10.1177/026569148901900403>

- ix. Hannell, D. (1989a). “*The Ionian Islands under the British Protectorate: Social and Economic Problems*”. *Journal of Modern Greek Studies*, 7(1), 105–132. <https://doi.org/10.1353/mgs.2010.0371>
- x. Hyamson, A. M. (1953). “*Don Pacifico. Transactions (Jewish Historical Society of England)*”, 18, 1–ii. <http://www.jstor.org/stable/29777919>
- xi. Ridley, J. G. (1970). “*Lord Palmerston*”. Dutton.
- xii. Whitten, D. (1986). “*The Don Pacifico Affair. The Historian*”, 48(2), 255–267. <http://www.jstor.org/stable/24446618>
- xiii. Wright, O. (2018). “*Don Pacifico Incident (1850)*”. *The Encyclopedia of Diplomacy*, 1–4. <https://doi.org/10.1002/9781118885154.dipl0355>

Γ. Επικουρική

I. Ελληνική

- i. Ευθυμίου, Μ. (1992). «*Εβραίοι και Χριστιανοί στα Τουρκοκρατούμενα Νησιά του Νοτιοανατολικού Αιγαίου: Οι Δύσκολες Πλευρές μιας Γόνιμης Συνύπαρξης*». Εκδόσεις: Τροχαλία.
- ii. Κωστής, Κ. (2018). «*Τα Κακομαθημένα Παιδιά της Ιστορίας: Η Διαμόρφωση του Νεοελληνικού Κράτος, 18^{ος}-21^{ος} Αιώνας*», (1^η εκδ.). Εκδόσεις Πατάκης.
- iii. Λούβη, Λ. (2020). «*Η Ευρώπη των Ελλήνων: Πρότυπο, απειλή, προστάτης, 1833-1857*» (1η εκδ.). Αλεξάνδρεια.

II. Ξενόγλωσση

- i. Bell, D. (Ed.). (2007). “*Victorian Visions of Global Order: Empire and International Relations in Nineteenth-Century Political Thought*”. Cambridge University Press.
- ii. Brown, D. (2012). “*Palmerston: A Biography*”. Yale University Press, New Haven and London.
- iii. Chambers, J. (2005). “*Palmerston: “The People’s Darling*”. London: John Murray.
- iv. Hawkins, A. (2015). “*Review of Palmerston and The Times: Foreign Policy, the Press and Public Opinion in Mid-Victorian Britain, by L. Fenton*”. *The English Historical Review*, 130(544), 769–770. <http://www.jstor.org/stable/24474382>

- v. Henriques, U. R. Q. (1968). “*The Jewish Emancipation Controversy in Nineteenth-Century Britain. Past & Present*”, 40, 126–146. <http://www.jstor.org/stable/650071>
- vi. Hicks, G. G. (2004). “*Don Pacifico, Democracy, and Danger: The Protectionist Party Critique of British Foreign Policy, 1850–1852*”. *International History Review*, 26(3), 515–540. <https://doi.org/10.1080/07075332.2004.9641038>
- vii. Knox, B. (1984). “*British Policy and the Ionian Islands, 1847-1864: Nationalism and Imperial Administration*”. *The English Historical Review*, 99(392), 503–529. <http://www.jstor.org/stable/569563>
- viii. Kumar, K. (2012). “*Greece and Rome in the British Empire: Contrasting Role Models*”. *Journal of British Studies*, 51(1), 76–101. <http://www.jstor.org/stable/23265259>
- ix. Ralston, J. H. (1925). “*One way to keep out of Foreign Entanglements*”. *Advocate of Peace through Justice*, 87(8), 485–488. <http://www.jstor.org/stable/20661016>
- x. Taylor, D. (2008). “*Don Pacifico: The Acceptable Face of Gunboat Diplomacy*”. Vallentine Mitchell.
- xi. Williams, R. L. (1978). “*Review of Edouard Thouvenel et la diplomatie du Second Empire, by L. M. Case*”. *The Journal of Modern History*, 50(2), 350–352. <http://www.jstor.org/stable/1877437>
- xii. Ziegler, P. (2017). “*Palmerston*”. Bloomsbury Publishing.